

www.azyb.az
www.ayb.az

- Sara Selcanın özüylə söhbəti və şeirləri
- Ədəbi fraqmentlər
- X.Kortasar: "Telefon çalır, Delia..."
- Xalq şairi Vahid Əzizin "Yazı masası"
- Dərgidə kitab

"Biz romantik olduqdan sonra dağlar gözəlləşdi..."

Ejen Delakrua



AYLIQ ƏDƏBİYYAT DƏRGİSİ
№ 3 (672) aprel 2026

BU SAYIMIZDA

ULDUZ № 3 (672) aprel 2026

Təsisçilər:

Azərbaycan Yazıçılar
Birliyi və "Ulduz"
jurnalının kollektivi

Baş redaktor:

QULU AĞSƏS

Redaksiya heyəti:

Təranə Vahid (Baş redaktor
müavini), Hicran Hüseynova
(şöbə redaktoru), Dayandır
Sevgin (şöbə redaktoru),
Taleh Mansur (şöbə
redaktoru), Anar Amin,
Allahşükür Ağa, Baloğlan
Cəlil (Başqırdistan), Cavid
Zeynallı, Elxan Yurdoğlu,
Elmar Vüqarlı, Elşən Əzim,
Elxan Elatlı, Ələmdar
Cabbarlı, Əyyub Qiyas,
Furqan, Fuad Cəfərli, Gülnar
Ümid, Günay Səma
(Voronej), Həyat Şəmi, Hafiz
Hacxanlı, Xəyal Rza,
Xaqanı Qayıblı (Estoniya),
Qılman İman, Nuranə Nur,
Nərgis, Nilufər Sıxılı
(Moskva), Məshəti Musa,
Orxan Cüvarlı, Rəsmiyyə
Sabir, Səhər Əhməd,
Seyfəddin Altaylı (Türkiyə),
Saodat Muxammadova
(Özbəkistan), Nazim
Muradov (Şimali Kipr Türk
Respublikası), Şəfa Vəli,
Ulucay Akif.

Bədii redaktor:

Ədalət Həsən

Ünvanı:

Az1000, Bakı, Xaqanı küçəsi,
53.
ulduzdergisi1967@gmail.com
www.ayb.az
Telefon: (+99412) 498-72-43
Çapa imzalanıb: 07.04.2026.
"Ulduz" jurnalı
redaksiyasında yığılıb,
səhifələnilib.
"ASPOLİQRAF LTD"
MMC-də çap olunub.
Sifariş №2, Tiraj: 300.
Qiyməti: 2 man.
1967-ci ildən çıxır.
Şəhadətnamə №238

Sara Selcan

3

özüylə söhbəti və şeirləri

Nemət Mətin

8

Qisas

Qulu Ağsəs

10

Öz səsinə düşən şeirlər

Nigar Arif

11

Çinar

Gündüz Sevindik

14

Qəzəl de ki...

Yazı masası

16

Sadəcə, Vahid Əziz

Eşqanə

23

Yarpaqlar
pıçıldasa...

Banu Muharrem

25

Yalanım varsa...

Vaqif Yusifli

28

Ədəbi fraqmentlər

Aysel Nəsirzadə

36

Yenə də
mən qalibəm!

İlahə Səfərzadə

38

Bodenştedt paradoksu

Nahidə İsmayıl

42

Sökdüyüm şərf





45 **Kəmaləddin Qədim**
Ölmək ölməkdisə...



48 **Dilarə Adilgil**
“Vəziyyət Azərbaycandır”

54 **Günay Miri**
Göy pencek



56 **Zeynəb Məmmədzadə**
Nurdan süzülən saflıq

59 **Salman Qaralar**
Abbasın həcc ziyarəti

65 **Emin Hüseynov**
Qəzəl de ki...

68 **Xulio Kortasar**
Telefon çalır, Delia



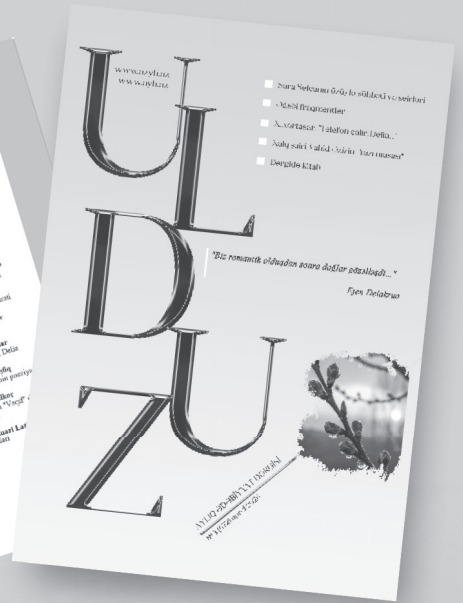
72 **Şəhanə Müşfiq**
Həyat Şəminin poeziya dünyası

77 **Aleyna Malkoç**
S.Vurğunun "Vaqif" dramında
Şah Qacar...

82 **Lindita Xhanari Latifi**
Nənəmin gözləri

87 **Dərgidə kitab**





“AZƏRMƏTBUATYAYIMI” AÇIQ SƏHMƏDAR CƏMİYYƏTİ

“Ulduz” jurnalına abunə
olmaq üçün respublikanın
bütün şəhər və rayon
“Mətbuatyayımı” şöbələrinə
müraciət etməyiniz kifayətdir.

“QAYA” MƏTBUAT YAYIMI

“Ulduz” jurnalına abunə
olmaq üçün respublikanın
bütün şəhər və rayon
“QAYA” mətbuat yayımı
şöbələrinə müraciət
etməyiniz kifayətdir.

Jurnalın

satış qiyməti – 2.00 man.
abunə qiyməti – 2.00 man.

Bakı şəhərində abunə yazılmaq istəyənlər:

441-19-91
440-16-26

566 – 77 – 80



Sara SELCAN

özüylə söhbəti...

Sözdü, Çöldü, bir də Mən...
Çöl min illərin çölüdür, yovşan qoxulu. Bax-
dıqca üfükündə itirsən.
Söz də min illərin sözüdür.
Uzaqlardan gəlir,
“bir topa yovşana açılan sinə” sözün olur.
Mən kiməm?
Susqunluğunda danışan, hamı kimi özünə gün ağlama-
yıb
Sözünə gün salan biri.
Sözlə özünü Öz sayan, quş çırıntısına, külək səsinə qoşu-
lub Özü olan.
Hardan ürcah oldum Sözə?
Nə vaxt?
Necə?

Kimsə, hansısa şair deyəndə ki “...ədəbiyyata təsadüfən gəl-
mişəm,..” təəccüb və təəssüf edirəm. Axı bu, ədəbiyyatdır. Ədəbiyy-
yata təsadüfən necə gəlmək olar?

– Mən necə gəldim?

Özümü dərk eləyəndən tanıdım sözü. Hamının görmədiyini görmək,
nigaranlıq, ruhsallıq, hansısa bir hadisədən təsirlənib günlərlə özünə qa-
pananda bunun adının şeir olduğunu bilmirdim. Otağıma çəkilib ürəyimdən
keçənləri vərəqə köçürəndə, yazdıqlarımı oxumağa bircə nəfər də tapmayıb
hamıdan gizlədəndə bildim ki, çətin və “incə” yolda nisgilli qəlblərin tənhası
məndədir.

Ədəbiyyat özü süd verib sinəsindən, özü böyüdüb məni. Böyüdüb deyirəm,
amma indi bir sinif uşağın arasında baxıram ki, böyüməmişəm. Gözündən biclik,
dilindən hiylə tökülən adamları görəndə bilirəm ki, böyüməmişəm. Heç böyümə-
mişəm. Ədəbiyyat məni yox, məndə Sözü böyüdüb.

Necə böyüdüb?

Evimizin dəlindən keçən qatar yolu, o qatarın içindəki yarıyuxulu adamların apar-
dığı susqunluqla başladı ədəbiyyatım, böyüməyim. Yovşan qoxulu çöllərimdə üzü küləyə
qaçmağım, isti aranımda bir parça sərinlik nisgiliylə böyüməyidi ədəbiyyatım.

Nənəmin üstü cadar-cadar, torpağa bənzəyən əlləri ilk ədəbiyyat kitabım olub. Nənəm
o əllərlə bizə tək yemək, su vermədi ki... Ədəb yedirdi, söz əkdi fikir tarlamıza. İlk bədiyya-
tım. Sonra... sonra gördüm ki, Söz doğmaların doğmasıdır mənə. Günəş də söz gətirirdi, külək

də.Yağışdan sonra qoxuyan torpaq ətri də, uzaqdan görünən boz Haramı dağları da... Hər şey, hər yer şeir idi. Şeir, ağappaq şeir.

Söz hər şeyim oldu. Adamların üzünü, çöllərin mürğüsünü şeir dilində oxuyub misra biçimində tanıyırdım. Bu sizə heç də asan gəlməsin. Söz adamı olmaq çətin yolçuluqdur, ürəyində dünyanın əzabını daşımaq, hamının yerinə dərd çəkməkdir. Sözü izinə düşüb bir də gördüm ki, evimizdəki bütün kitabları oxuyub qurtarmışam. Keçdim kənddəki yarıyuq, ala qaralıq kitabxanamıza. Onu da qurtarıb keçdim rayon kitabxanasına. Sonra öz kitabxanam oldu. Artıq əlimə nə gəldi, oxumurdum, seçirdim.

Kənddəki boz, yeknəsəq günlərimi hər həftənin cümə axşamı saat 10-30-da Azərbaycan radiosunda səslənən “Duyğu yarpaqları” gözəlləşdirirdi. Bir həftə boyunca həftədə bir dəfə, səhv etmərsə, cümə günləri, yenə radioda efirə gedən 5-10 dəqiqəlik “Poeziya dəqiqələri”nin intizarı ilə yaşayırdım. Zövqümçə olmayan şair olanda vəy halıma. Hə, bir də işıqlar sönəndə. Işıqlar sönəndə hamı elektriksiz qalmağın dərdini çəkirdi, mənim dünyam qaralırdı, radionu dinləyə bilməyəcəyəm deyə. Və o qaralıqda lampa işığında oxuduğum kitabların sehrindən günlərcə çıxmırdım.

“Qərib axşamlar”ın qədim musiqisi Günəl Natiqin, Eldost Bayramın səsiylə ən gözəl cazibəm idi. Rafael Hüseynovun “Axşam görüşləri” kənd gecələrimin ulduzlu göyüdü. Qulu Ağsəsin radiodan gələn səsi dua kimi idi Söz dünyamda. Sizə çox qədimdən danışırım, eləmi?

Işıqlar sönəndə dedim.

Axi mən həm də işıqsız-qazsız keçid dövrünün uşağı olmuşam. Işığı bir sutkada bir neçə saat görərdik. Lampa işığında oxuduğum kitabların ruhani həzzi, uşaq təxəyyülümə canlanan obrazların diri nəfəsi bu gün də canımdadır.

Işıqsız-qazsız keçid dövrü dedim. Bu keçid həm də qorxulu çətinliklər və acı məğlubiyyətlər dövrü idi. Həssas və duyğulu, Sözlə böyüyən birinin Vətən acılarını

bu yaşda dadması nə deməkdir, Allah bilir. O balaca canımda Vətənin yepyekə dərdini sözlə ovudurdum, dilə gətirə bilmədiyim sözlə. Yaşadım xocalılı qızı qucağında ver-tolyota mindirən Çingizin hönkürtüsünə hiçqırırdım anamdan gizli.

Bu hiçqırıqlar sonradan misralara çevrilib dərc olunanda Vətən dərdli nəğmələrimi oxuyan tanımadığım oxucu “Siz qaçqınsız?” sualını ünvanlamışdı mənə.

Zəfər qazanana qədər canımda Xocalı soyuğu vardı, yayın istisində də titrədirdi. Şəhid bolluğu vardı, işğal günlərini şagirdlərimə əzbərlətmək əzabı vardı.

Çox çətin idi, çox...
Nə yaxşı ki, bitdi.

İşğal günlərini öz adı kimi əzbər bilən şagirdlər yetişdirdik. Mən, tək mən yox, Azərbaycan müəllimi yetişdirdi düşməni 44 günə qovan bu şagirdləri – “balaca kişiləri”. Və o balaca kişilər – şagirdlər Xocalının eybəcər şəklini tarixin divarından çıxarması bacardılar.

Bir vaxtlar divarları əhəngli sinif otağında işğal tarixini əzbərləməyə çətinlik çəkən şagirdim Səbuhi də qələbəyə saatlar qalmış şəhid oldu. Cəmi 19 yaşında.

İndi H.Əliyev Fondu tərəfindən tikilmiş üçmərtəbəli, geniş, işıqlı sinif otağında şagirdlərimə Səbuhinin cəsurluğunu anladırım, Zəfər tariximizi əzbərlədirəm qəhərimlə qələbənin fonunda.

Minlərlə zabitin, əsgərin cəsurluğunu anladırım müharibə adını telefondakı oyun hesab edən balalara.

Azərbaycan müəllimi öz missiyasını bu gün də şərəflə davam etdirir.

Qalib Azərbaycanın müəllimi yenə də vətənpərvər şagirdlər yetişdirir.

Sözdü, Çöldü, bir də Mən.

Qarışqa yuvasında Allah izzəti, ovuclarımda çöllər nəfəsi ruhumun keçmişində min il əvvəlki qədim şərqilərini oxuyuram.

Sözdü, Çöldü, bir də Mən.

Kaş yovşanı ot bilərdim, çölləri toz-torpaq.

Ədəbiyyat mənə dünyanı başqa cür tanıtdırmışdı, rastlaşdırdıqlarım başqa cür anlatdı. Ədəbiyyata aldanıb nələri itirdim, ondan da danışıram. Danışımımı?

Yox, yaxşısı budur, mən susum, Sözlər danışsın.

... və şeirləri

Dünəni səhv düymələmişəm,
Bu gün əynimə dardı.
Gecələri yurd biləndən

Gözlərimdən oxunur keçmiş,
“Nə gözəl çoxdanım vardı”.
Qələmimin ucunda nə yazmaq
istəsəm,
mürəkkəbim
Qəm çəkir...
İsraq ümidlərin ucqarında
Ürəyim nəm çəkir.
Başıma dönsün
Burnu ovulmuş qəhər,
Məndən nə ala bildi ki...
Müqəddəs kitablardan oxuyuram həyatımı,

Sevincimi qırdığınız səslə
susuram öz
nəğməmi şeir dilində,
Tanrı danışır:
– Bütün günahkarlar səfil.

Adəmlə Həvvanın “balacalarıyıq”,
fərqi yox
günah kişidədi, qadındadı,
alında soyuq torpaq, ovuclarında nur,
Tanrı ovuda bilmədiklərinin yanındadır.
Tənhaların soyuq hənirtisi bir yarpaq da
titrətməz,
And olsun kədərimi böyüdən günahları-
na,
hamısı “O”nun yadındadır.
Dimdiyində daşdığı çöplərdən
Özünə yuva qurmadın, sərçə adam.
Neçəsinə ev oldun, neçəsinə divar,
Axırda sərğərdan,
küçə adam.
Gecə-gündüz işlədin,
Qarışqa adam,

Niyə hamıya oxşamadın,
Ay başqa adam.
Ürəyinə yatsın deyə,
hamıya çatsın deyə,
Havanı da doyunca udmadın,
Balanı yedirtmədin,
Rahatlığı dadmadın
Gəncliyində, qoca adam.
Naxış vurdun yüz ömrə,
Əyri ömrə, düz ömrə,
Mən də çıxdım Söz
ömrə,
Pinəçi adam.
Əlləri daş qabarlı,
Ürəyi yaş qubarlı,
Dərmədin,
Əkəydin barı,
Meyvəçi adam.

Ululardı ulu yurdda,
Halal böyüdün duru yurdda,
Niyə qaldın quru yurdda,
Quruca adam.
Ömründən nə küləklər keçdi,
Tülkülər keçdi,
kələklər keçdi,
Quyuya sallanan kəndirlər keçdi,
Kəsdilər ipini “Yandım” bağıranda
Məlikməmməd adam, Div adam.
Hanı varın, qazancın,
Doğman yox bir salamçün,
Mən yaşadım balamçün,
Sən nəyçün,
Heç nəçi adam?
Eşqini al qanla yazdın,
Dinlə, imanla yazdın,
Mənə ağ yalanla yazdın,
Yalançı Adam.

Küləklərin Ana dediyi çöllər
Özünü gizlədib yovşan qoxusunda.
Atlar nəfəsinə toxunan sular
Bir axşam çin olar körpə yuxusunda.
Düzənlik azadlığı bitdiyi yerdə,
Qoca dağların hökmü ucadır.
Lal çayların düşdüyü dərdə
Gurlayıb axanlar iki hecadır.
Düzənlik yolsuzdu,
hər yer yoldu,
Hayana getsən, özün olursan,
Bir topa yovşana açılan sinə,
Şairsənsə, sözün olursan!

Söz kəsdirir üstümü,
Havasına düşürəm.
Başa düşməyənlərin
Davasına düşürəm.

Hərdən özümə dolur,
Gah özümdən qopuram.
Şeir məni çağırır,
Mən də şeirə hopuram.

Sözlər axır ruhumdan
Ürəyimin ovcuna.

Nəğmə olmaq öyrədir
Nəçə sevda acına.

Misralanır əlimdə
Hər gecə hərf-hərf.
Sözlə məlhəm tapar
Nəçə yaralı qərib.

Yazıldıqca böyüyər
İçimdə nur topası.
Kiməsə həyan olar
Son şerimin nidası!

Qadın tarlasını şumlayır kişilər,
Bu şumda adam becərir:
Əlləri-qolları Tanrı
Qadını kişidən, kişini torpaqdan
Hazırlayıb
Nəfəsindən üfləyib nəfəsinə
Can verir, ruh verir,
Dilinə söz, gözünə nur verir
Bacarıqlı Tanrı yaratdıqlarının.
Oddan yaratdığı mələk
Çox vaxt felinə salır pələng bədənliyə.
Hər şeyi itirib alma dadına,
Adəmi azdıran həmin qadınla
Başlayır Yer üzünə tullanış tarixi
Bütün bəndələrin.
Cənnətdən qovuluş cəzalı,
Susur,
susur dərdli Tanrı...
Günahkar bəndələr

Heç nə olmamış kimi qayıdırlar
Tövbə ətəyinə yıxılı,
Səcdə edirlər
Hər şey istəyib.
Tövbə qarısı açıqdır həmişə,
Susub bağışlayır yaratdıqlarının
hər günahını
Təkcə şeytana acıqlı Tanrı.

Yazıb əlvida sözün
Ağ kağıza, ağlayıb.
Yağışlar da özünü –
Elə payıza saxlayıb.

Gəlməyincə o payız
Dəli olub küləklər.
O küləyin önündə
Söz tapmayıb mələklər.

Saralıbdı o kağız,
Solub əlvida sözü.
Payızın öz rənginə
Dolub əlvida sözü.

ŞƏHİD BULAQLAR

Uzaqlardan gələr sular,
Gələr, gələr...
Bir döngədə küləklərə
Əl yellər,
Bir yoxuşda cığırlara
Nəgmə söylər.
Suyun yaddaşı
Oddan güclüdür.
Hər səhər bir Ana
Durub Suya danışar,
Müharibə yuxusun,
Mina qorxusun
Tikə-tikə yox edər Sular.
Ucaboylu, təptəzə, Bulaq balası,
Gənc, körpə,
Gözünə çıraqlar balası
Anaya təsəlli olar.
Hərdən susub lal,
Hərdən titrək, qırıqlar Ana,
Su səşində balasına
Sarıqlar Ana.
Açıb qollarını
Doldurar ovuclarını.
Su dilində pıçıqlar sular:
– Ehey, Bulaq Anası!
Mənəm sənənin balan.

Yaş üstünə yaş gəlir,
Neynim, bəsdisi olmur.
Allah belə istəyir,
Bəndə istəsə, olmur.

Yoxuşunu yorduğum,
Payızında solduğum,

Gözlərinə dolduğum
Min yol “yağ” desə, olmur.

Hardan gəldi bu yazı,
Olanından narazı,
Saçlarımın bəyazı
Bəxtə “ağ” desə, olmur.

Sinəmdəki dağlardan
Qoymadı düşəm Tanrı.
Gözlərindən yağmaqdı
Mənə ki peşəm, Tanrı.

Göz yaşının suyunda
Yosunlara çatmadım.
Uzaqlara naməyəm,
Kimə çatdım, açmadı.

Bir salavat çevirdim
Bütün olub-keçənə.
Təzə səhifə açıldı
Mənə şeir küçmə.

Uzaqların adamıyam,
Mürgümdə çöllər yuxusu,
Alnımda şəhlər dən-dən,
Ruhumda yovşan qoxusu.
Sözdü, çöldü, bir də mən,
Min ağrıya bir bədən.
Tanrının yaratdığı
Qadın adlı nəğmədən
Yoxluqlar
Kəlmə-kəlmə
Axmada, axmada...
Atlar ruhlu küləyin dırnağında
çapmada
Bu ömür.
Kimindir bilmirəm bu əl,
Bu səs, bu nəfəs.
Zamanın harasıdır?
Əvvəlimi, sonrasımı?
Qəfəsi qırmağa
Ölüm adlı dörd hərf bəs.
Min illərdir
Uzaqların adamı.



Nemət MƏTİN

QİSAS

Onu ilk dəfə görəndə elə bildim ki, əsl Misirdəndir. Kleopatra nəslindən gəlir. Fironun ulu nəvəsidir, – deyə düşündüm. Qara saçlar, qara qaşlar, tünd-şabalıdı gözlər, südlü qəhvəyə çalan dəri rəngi. O, göz makiyajından gen-bol istifadə edirdi. Yəqin, Kleopatra haqqında çox oxuyub. Kleopatranın makiyajında dörd qurğuşun əsaslı maddə var idi və o, Qədim Misirdə olduqca geniş yayılan göz infeksiyasının qarşısını almaq üçün bundan istifadə edirdi.

Hələ üstəlik, güləndə dişlərinin ağılığı gözlərini daha çox işıqlandırır. Ürəkdən gülürdü. Gur səslə. Eynən mənim kimi. Onunla mütləq tanış olmalıydım. Düzdür. Sapioseksualam. Əsas olan mənim üçün beyindir. Qadın düşünürsə və bunu gözəl ifadə edə bilirsə, ona vuruluram. Lixaçovun fikriylə hər yerdə razılaşıram. İnsan xəsisdirsə, özünü əliaçıq kimi, qurdludursa, saf kimi, acıdıldırsa, mehriban kimi göstərə bilər. Bircə intellekti yoxdursa, intellektual kimi görünə bilməz. Beyin adamı tez ələ verir. Bir də enerji məsələsi. Mənfəi enerjini özümə yaxın buraxmıram. Bəxtimdən tanışlıq rahat oldu. O da mənim kimi ünsiyyətçi, kompleksiz və rahat insan idi. Birbaşa təklidə yaxınlaşıb istəyimi bildirdim. Kofeyə dəvət elədim.

Razılaşdı. Uzun söhbətlər oldu. Sanki Varis Dirienin “Səhra çıxəyi” romanından gəlmişdi. Ürəkli qadın idi.

Fikirlərini eşitdikcə ona öyrəşirdim. Bu minvalla bir neçə dəfə görüşdük. Ona suallar verməyimi xoşlayırdı. Mən də qəribə, fəlsəfi sualları yağıdırırdım. Təki ürəyini boşaltsın. Axı hər kəs dinlənilməyə istəyir.

Öyrəşməkdən, bağlanmaqdan axmaq heç nə yoxdur həyatda. Sezar Kleopatraya o qədər bağlanmışdı ki, ondan uşağı da oldu və sonunda Misiri sevgisinə, oğluna görə xilas etdi. Kleopatra olmasaydı, Misirin taleyi başqa cür olacaqdı...

Gözlər, ah, gözlər. Kişini tilsimə sala biləcək ən güclü vasitədir. Ona görə gözlərimi yayındırıram. O, məndən buna görə inciyirdi. Gözlərinə baxmağımı tələb edirdi. Yavaş-yavaş alışırdım gözlərinə. Sehrə düşdükcə xoş bir hiss içimə yayılırdı.

Tezliklə bir ev tutub birgə yaşamağa başladıq. Atom hissəciklərimiz bir-birinə alışırdı. Ümumiyyətlə, qoxu məsələsi vacib məqamdır. Bu yaxınlarda Ölü dənizdə Kleopatranın ətir fabrikinin qalıqları tapılıb. Bu yer həm də gözəllik və spa salonu kimi istifadə olunub.

Bir insanın hər bir cəhəti xoşuna gəlsə belə, qoxusuna öyrəşə bilməsən, heç nə alınmayacaq. Onun isə dərisi karamelli, südlü kofe qoxusu yayırdı aləmə. Mən dəli olmuşdum.

Amma hər şeyin gözəl getdiyi bir gündə işləri korladım. Başqa bir qadınla görüşəndə o, məni, daha doğrusu, ikimizi gördü. Özü də sağ qolum qadının çiynində. Hərdən saçlarını qoxulayıb yanağından öpürdüm deyə, nəsə bəhanə uydurmağa yer qalmamışdı. Hər şey bitdi. Birdən-birə yox. O, başqaları kimi məni tərk etmədi. Qisas alaraq yanında saxladı. Məni başqa qadınla görəndə heç nə demədi. Yaxınlaşmadı.

Günah məndə idi. Özümə haqq qazandıra bilmirdim. Bəlkə də, bir insana aid olmağım azadlığımıza sərhəd qoyurdu deyə, alışı bilmirdim.

Evə qayıdanda konsert başladı. Zərb alətləri simli alətlərə, simli alətlər nəfəs alətlərinə qarışdı. Dirijor bütün heyəti yordu...

Misir kraliçası necə əsəbiləşdisə, güldanı mənə sarı atdı. Güldan gicgahımdan tutdu. Mən huşumu itirdim. Gözlərimi bir daha açə bilmədim. Amma hiss edirdim. Bir müddət sonra məni sürüyə-sürüyə həyəətə çıxardı. Hava soyuq idi. Çalaya atıb üstümü torpaqladı. Üstəlik, heç kimin şübhələnməməsi üçün güllər əkdə üstümə. O gündən ətrim güllərə hopub. O, hər dəfə bağçaya çıxanda güllərə sarı əyilərək qoxulayır və üzünə kədər dolu sevinc həkk olunur...

ÖZ SƏSİNƏ DÜŞƏN ŞEİRLƏR



Su kimidi Nazirin şeirləri; bir baxdım, əksimi görmədim, bir də baxdım, **ƏKS**imi gördüm... Üzümə vurdum sərinlədim, – imam ehsanı olsun!..

Daş kimidi şeirləri Nazirin; ayağa doluşmayan, ələ bulaşmayan, quşa atırsan, daşa dəyir, başa vurursan, daşa dəyir, qalırsan iki daşın arasında...

Ağac kimidi Nazirin şeirləri; dibinə peyin töküüb böyütməyib, kölgəsində tərini soyutmağa əkməyib, şitil vaxtı basdırıb, budaqları günün qabağını kəsənəcən dibində oturub gözləyib...

Şeirləri mahnı kimidi Nazirin; əvvəl musiqisini öz-özünə zümzümə eləyib, sonra mətnini işləyib, axırda da oxuyub ey...

Vladimir Vıotski ilk dəfə Taqanka teatrına gələndə öz mahnılarını oxumuşdu. Aktyor Nazir Rüstəmov ilk dəfə ... teatrına gələndə öz obrazlarını yaratmışdı, özgə şeirlərini oxumuşdu.

Rejissor Nazir Rüstəmov növbəti dəfə ... teatrına gələndə öz tamaşasını qurmuşdu, özgə şeirlərini oxumuşdu. Adam şeir deyə-deyə şeir olarmış... Nazir şair oldu – Nazir Rüstəm adlı!

O, peşəkar aktyordu, amma şair rolu oynamağa gücü çatmaz. Bu rolu oynayanlar çoxdur, elədir, Nazirsə rol oynamır; özü istəsə də, şeirləri qoymazdı.

Yenə Vıotskidən:

Salondan çıxarırlar
yenə yazıq milləti -
Bunların əməmindən
çətin ki, baş açasan.
Bir dəli şeytan deyir,
dəyişdirib bileti
Bu dəqiqə, bu saat
hara gəldi, uçasan...

Uzaq 1968-ci ilə qayıdıb Vıotskiyə təmiz səma arzulayır, tərcümənin müəllifi Qoca Xalidə əhsən deyirik və geriye – Nazir Rüstəmin yanına dönmək keçir könlümüzdən. Mən onun bu saat hara uçmaq istədiyini dəqiq bilirəm, lap əlindəki bilet Təbrizə, Londona, Parisə, lap öz tamaşasına olsa belə, onu dəyişdirib uçar. Uçaqımı, Nazir əfəndi?!

8 Mart günü restoranda şeir oxumağınız yadınızda? 31 il, 360 kilometr geriye uçun! Raykomun yeyib-içməkli tədbirində öz şeirini oxuyan uşağa zənnlə baxın. O, mənəm, Quran haqqı; sizdən sonra məktəbli şairə söz veriblər.

9 May bayramında univermağın qabağında rastlaşmağımız necə? Qızınızın əlindən tutmuşduz, səhv eləmirəmsə. O biri əlinizdə şar vardı-dəqiq eləydi, rəngini də xatırlayıram. Onda sizi barmaqla göstərdilər, o da yadımdadı... Uçuşu dayandıraram... Daha qanadlarım getmir...

Aktyor-rejissor-bədii qiraət ustası-şair... Bəlkə, mahnı da oxuyursunuz, Allah bilir. Ömürlüyünüz Vladimir Vıotskinin ömürlüyü.

“Kitabım çapa hazırdı, iki dildə çıxacaq, ön söz yazarsan?” “Baxaram”-dedim. Sualınızda əminlik vardı: ya şeirlərinizə, ya da dostluğumuza. Öz səsinizə düşən şeirlərdi yazdıqlarınız. Onları oxumaq bir ayrıdı, dilinizdən eşitmək bir ayrı. Mən oxumağa üstünlük verdim. Səsiniz araya girməsin deyə. Ayıq başla. Düşməncəsinə bir az da.

Sualınızdakı əminliyin sirrini öyrəndim. Arxayınmışsınız: şeirlərinizdən də, dostluğumuzdan da...

05 fevral 2013

YUXU

Baş hara, ayaq da ora,
Ömür bitənə kimi yollanasıyam.
Elə ki sonuncu mənzilə çatdım,
Özüm öz içimdən tullanasıyam...
Hələ ki günlərə erkim də çatır,
Hələ ki illərdən mədət umuram.
İşimə gələndə bəxtə inanıb,
Qismətdən əl çəkib göz də yumuram...
Balaca bir it var qapımda hələ,
Zamandan yapışır, səbrimdən tutur,
Tapır ümidləri itirəndə də,
Yorulub köksümü ötürəndə də,
Hürüb saxladığım qəzəbə, hirsə
dönüb üzümdəki abırımdan tutur.
Bu it çoxlarından sədaqətlidir,
İndi, de, harda var beləsi – harda?
Biri yarı yolda qoyarsa, qoysun,
Lap üzümə dursun, lap olsam darda,
Bu it əvvəl-axır yetər dadıma,
Yenə də qoruyar, qoruyar orda...
Mənim kimim var ki, mənim nəyim var?
Bircə yuxum vardı, o da qaçıbdı,
Bəlkə də, yatmışam, doymamışam heç.
Nə bilim, bəlkə də, yuxum acıbdı?
Bir az şübhə yeyir, bir az da qorxu,
Nəsə yuxumdan da gözüm su içmir.
Ay it, dayan görüm, dartma yaxamı,
Adam yuxusunu özü ki seçmir...

XOŞUMA GƏLMİR

Mən axı neynirəm o sevgini ki,
Yamaqlı corabla yırtıq şərf kimi,
İsdir, amma ki xoşuma gəlmir...

Hisslər oxunmursa dodaqlarında,
Alışb-yanmırsa yanaqlarında,
Sevgini eşitsəm qulaqlarımla,
Bəsindir? Amma ki xoşuma gəlmir...

Əllərim əsməsə, dilim çəşmasa,
Ürək dayanmasa, ürək coşmasa,
Neynirəm təpədən, dağdan aşmasa,
Çox da ki desinlər, eşqin özüdür,
Özüdür, amma ki xoşuma gəlmir...

HİRSİLİ ŞEİR

Hər olan-bitəni həzm etmək olmur,
Hamı yaxşılığım? Haqqını bulmur,
Yerim ki boş qalır, yerim ki dolmur,
Mənim nə səhvim var, nə günahım var?

Demək ki, belədir dünyanın işi,
Vecsizdi zamanın haqsız gərdişi,
Lap olsun əzəldən zülm vərdişi,
Mənim nə səhvim var, nə günahım var?

Mən ki hər gecəyə bir sabah oldum,
İstər əməlimdə, istər sözümdə
Hər zaman şah oldum, padişah oldum.
Mənim nə səhvim var, nə günahım var?
Bəlkə, kimlərinsə dayağı, pulu,
Mənim güvəndiyim bir Allahım var...

Qəlbimi qıranlar bilmirlər hələ,
Bilmirlər, neyləyim, bilməsinlər heç!
Əlləri batanda qırıqlarımda,
Ruhumun buz tutmuş bucaqlarında,
Bir gün görəcəklər qucaqlarında
Mənim dualarım, mənim ahım var!

SƏNİ ATMARAM

Mənim arzularım körpədir hələ,
Qaranlıq yollardan başları çıxmır.
Onların bildiyi saf duyğulardır,
Qorxular hələ ki evimi yıxmır.

Əlimdə nə varsa, dilimdə odur,
Gözümdə aynalar yalan söyləməz.
Vicdanım gecələr düşüb dalınca
Tutduğum əməli fikir eyləməz.

Demirəm asandır, demirəm çətin,
Xəyalım yıxılsa, gülənlər çoxdur.
Bütün addımlarım sevgidən doğur,
Nifrətə, möhnətə yerim də yoxdur.

Mən yağış adamam, külək adamam,
Odda da yanmaram, suda batmaram.
Əzizim, bu dünya düşsə gözümdən,
Qəlbimdə saxlaram, səni atmaram...

“BİZ”DƏ BİTƏN YOL

Bu eşqdə nə qazandım?
Axtarsam, tapammıram.
Desəm, çox şey itirdim,
Yenə də qopammıram.

Saymadığım gecələr
güdüzləri aldılar.
Məndən keçən sabahlar
sənə yaxın oldular.

Gözümə görünmür heç
İnciyib küsdüklərim.
Axır, səndə gizləni
Əlimi üzdüklərim.

İllər boyu dolaşmış
“Biz”də bitən yolmuşam.
Bəlkə də, heç bilmədən
Mən elə sən olmuşam,
Bəlkə də, heç bilmədən
Sən elə mən olmusan...

BU GECƏ DƏ OYAĞAM

Səncə, insan dəyişməz
Dəryaları aşanda?
Mən heç bu da deyilməz
Səbrim təmiz daşanda.

Ruhuna yadlaşsın
Hər çıxanda özündən.
Doğmalaşsın dərdinə,
Yapışsın dözümdən.

Həyat belə öyrədir
Əlinə düşənləri,
Ona nə fərqi var ki?
Lap qaynar qazanında
İstəsə yandırır da
İçində bişənləri.

Heç kim bilmir bu dövran
Onu hara aparır.
Hər yazdığım şeir də
Məndən bir az qoparır...

– “Üzümə heç, əzizim,
Mən ki sənə dayağam.
Gəl düşünmə bunları,
Sən rahat ol, yerinə
Bu gecə də oyağam...”

QAYIT, GƏL

Güdüzlərim birtəhər,
Gecələr yatammıram.
Yuxum qaçır, neyləsəm,
Ardıyca çatammıram.
Yeməklərin tamı yox,
Çay da ki yaxşı dadmır.
Nə kitab, nə musiqi –
Heç nə başımı qatmır.
Nə var, nə yox soruşdun,
Çox görünür yoxluğun,
Başqa hər şey eynidi,
Başqa sənin sağlığın...
Yalandan niyə deyim,
Aldadım ki, yaxşıyam,
Mən bu cür mövzularda,
Bilirsən ki, naşıyam.
Yazdım xəbər edim ki,
Ayrılığın müddəti
Bu gündən sona çatır.
Hardasansa, qayıt, gəl,
Daha anlamışam ki,
Günüm sənə başlayır,
Günüm sənənlə batır.



QƏZƏL DE Kİ...



Gündüz SEVİNDİK

Belə yağmaqla çəkirsən mənə
sən darə, yağış,
Bir gözəl namə yazım, al, götür
ol yarə, yağış.
Yağ, silinsin ürəyimdən dəli nisgil
bu gecə,
Ki, bu həsrət eləyib ağ günümü
qarə, yağış.
Yağ yağış, yağ ki, deyəm dərdimi bir-bir
sənə mən,
Gözlərim yaşlı, dilim lal, cigərim
parə, yağış.
Min təbib tapmadı bir yol
mərəzi-eşqə əlac,
Nədi bəs dərdimə dərman, nədi bəs
çarə, yağış?..
Su çilər ruhuna, Gündüz, bu yağışdır,
ya dua?
Bir həyat çövhəridir sən kimi
zəvvarə yağış!

Tikdik elə bir eşq evi ümmanın içində,
Ah çəkdi ürək, dınmədi dil canın içində.
Məcnunları, Fərhadları olmuş ulu eşqin,
Fərqlənməliyik gör neçə sultanın içində?!

İlk anda gözəl göz-qaşa aldanma,
a könlüm,
Gəndən nə bilirsən nə var ormanın içində...

Eşq aşiqə dərmansa da, yar olmadı loğman,
Yox dərdimizin çarəsi dərmanın içində.

“Bəxtim” deyə çox dad elədim,
söylədilər ki,
Axtarma itən iynəni xırmanın içində.

İnsandisa insan, qıra bilməz onu nadan,
İnsan qalar insan kimi, nadanın içində.

Gündüz, fələyin felinə gəl uyma, əzəldən
Hökmün dəyişir yüz dəfə bir anın içində.

Eşqə dair ürəyimdən elə bir söz keçdi,
Demədim, yandı, sinəmdən elə bil
köz keçdi.

Dün görüb halımı Məcnun qızarıb
şərm oldu,
Yel kimi ötdü yanımdan, utanıb tez keçdi.

Yarımların surətinə səcdə edərkən, zalım
Məni görcək çevirib üz, eləcə düz keçdi.

Sal nəzər eşqə ki, eşq aləmi tarixdir özü,
Onda əfsanə dolaşdı, neçə möcüz keçdi...

Qoydu can rahi-qəzəldə daha bir söz əhli,
Bu yola çıxdı qəzəl şairi Gündüz... keçdi.

Bir həzin, xoş söz üçün işləyəyəm
rəndə kimi,
Sözə xidmətdəki ən sədiq olan bəndə kimi.

Köz dolu təndirə bənzər Sözü'n atəş cəzbi,
Söz divarında yapıllam, bişərəm
kündə kimi.

Aşiqin ismi gərək aləmi-eşq içrə hər an
Tac-Mahaldan girə, ta ki gələ
Dərbəndə kimi.

Təlimi-eşqdə ruhum belə təlim olunub,
Rütbeyi-aliməqamtək gözəndə
danəndə kimi.

Ləbi-ləlindən o gün yar mənə ehsan elədi,
Rəğbətım yoxdur o gündən şəkərə,
qəndə kimi.

Dərsi Məcnundan əgər, Gündüz,
alıbsansa belə,
Daş-qalaq eyləyəcək el səni düz
kəndə kimi.

Gül gülür güllərə, gülşəndə gülən
güldü, gülüm,
Gül gülün könlünü gülşəndə görüb
güldü, gülüm.

Göz gərəkdir görə güllər küsüşüb,
gülmürlər,
Gül ki, gül küsməyə güldən, gözəlım,
gül, de, gülüm.

Gəl gileylənmə Günəş günlü,
Günəştək gözəlım,
Gir gülüstanə ki, güllükdə də
“gəl-gəl”di, gülüm.

Gəzmə gəndən, günahımdan
gecə-gündüz közərüb,
Könlümün könlü küləklərdə gedən
küldü, gülüm.

Gözünü gizləmə, gizlində görüb gözlərini,
Guya Gündüz gedibən Kəbə görüb
gəldi, gülüm.

Dedim: – ey gül, mənə zülm eyləmə,
sevda pirisən,
Dedi: – get, sən də bu
divanələrimdən birisən.

Dedim: – Allahı danıb Eşqə dua eyləyirəm,
Dedi: – sən də elə Sənan kimi din kafirisən.

Dedim: – hər gün dəli könlüm
səni görmək diləyir,
Dedi: – eşqin məni sarmış
qara bir zəncirisən.

Dedim: – həsrət dolu, möhnət dolu
qəm təşnəsiyəm,
Dedi: – sən ki qəmi
ram eyləməyin mahirisən...

Dedim: – eşqin məni öldürdü,
əlac et, ölürəm,
Dedi: – bu eşq ilə dünya yaşadığıca dirisən!

Dedim: – incə bədənin naz eləyir incə sözə,
Dedi: – Gündüz, sən elə
incə qəzəl şairisən!

Qoy açılsın, edərəm sübhə
şikayət gecədən,
Qəlbə qəm bəxş eləyən qəm dolu
zülmət gecədən.

Görüşə gəlmədi yarım,
nə səbəbdir, görəsən,
Yoxsa küsmüş gülrüz,
sevgili afət gecədən...

Nə günah eyləmişəm,
sanki yazılmış yazıdır,
Niyə ancaq mənə göz yaşları
qismət gecədən?!

Fələyin qəsdı budur canımı alsın, nə olar,
Sübhədək ömrümə Allah verə
möhlət gecədən.

İntizarəm, elə bil bir də açılmaz bu səhər,
Çəkirim sübhüm üçün mən necə
həsrət gecədən.

O qızı görməyə, Gündüz,
yənə var idi ümid,
Daha gəl gözləmə, gecdir, keçib,
əlbət, gecədən...



SADƏCƏ, VAHİD ƏZİZ...

Xalq şairi Vahid Əziz şeirlə nəfəs alır, sözə nəfəs verib sözdən şeir xələq edir. Sözdə və şeirdə arabir incikliyinə baxmayın, nə Tanrıdan bir addım uzaq düşür, nə də insandan. Həmişə Allah adamıdır, hər zaman insan adamıdır.

Şeirləri yer insanla, göy Tanrı arasında dua misalı uzanan bir körpüdür. Bu körpünün tağları şairin köksündəki qranit təməllər üzərində qərar tutub. Bu körpünün altından şairin iti düşüncə seli axır. İti axan düşüncə seli kəsib doğrayır ki, qovuşdursun; sözü sözə, misranı misraya, ayrılıqları vüsala, insanı insana, dünyaları dünyaya. Körpüdən keçənlər göylərin yeddi qatlı məna laylarından adlayıb ilahi məqama yetişirlər. Düşüncə selinə qərç olanlar boğulmur, əksinə, sözün əbədiyyət süzğəcindən keçib aydınlığa çıxır, günəşin və ayın şanıuca mərtəbəsinə ucalırlar. Bəli, Vahid Əziz sözü də insanı mənəviyyatın ən ali qatına-məqam və mərtəbəyə daşımaqdadır. Yaxşı bilir ki, dünya da söz və insanın ardınca gəlib şairin idrak mərtəbəsinə ucalacaq, insan oğlu milyon illərdə həyat ardınca dünyaya gəlidiyi kimi. İnsandan fərqli olaraq, onun ucalan və ucaldan sözünün ölüm dönüşü yoxdu, dünya durduqca yaşamaq qüdrətindədir. Çünki Tanrı ona

şair olmaq səlahiyyəti verib. Azadlığı ilahi sonsuzluqla çərçivələyib.

Yazılanları oxumaq, deyilənləri eşitmək asandı. Vahid Əziz ən müşkül olan mümkünsüzü bacarıb: ürəkdən dilə doğru ucalan sözü də görür, fələkdən enməkdə olan Tanrı kəlməsini də. Deyilməmiş sözləri də eşidir, göylərin pıçiltısını da. Bir sözlə, oxuduqları da, yazdıqları da, danışdıqları da, danışmadıqları da ürəkdən və fələkdəndi. Bəlkə, buna görədir ki, şair – şeirləri qarışıq – bəndəyə də xoş gəlir, Tanrıya da. Belə olan halda, ürək oxuyan, ürəklə yazan şairin müsahibəsini ürəklə oxumaqdan başqa yol qalmır...

– **Vahid müəllim, əksər şeirlərinizdə suallar və cavab bənzər suallar var. Şeir sualdı, ya cavab? Bəlkə, elə sual-cavabdı şeir?**

– Öncə deyim ki, bu sualın özünə belə cavab vermək çətindi. Şeir Allahdan gəldiyinə görə həm sualdı, həm də cavab. Fikrimi bir az dolayısıyla izah edəcəm. Mənə elə gəlir ki, “Qurani-Kərim”də yazılanlar cənabu Cəbrayıl vasitəsilə peyğəmbərlə Allah arasında olan dialoqdu. Peyğəmbərin Allaha olan suallarının cavabıdır. Poeziya da belədi, həm sualdı, həm də cavabdı. Belə demək mümkünsə, Allaha verilən sualdı, Allahdan alınan cavabdı.

İnsan dünyaya gələndə özünü axtardıği kimi, şair də Allah verən ilham və istedadla özünü axtarır. Sevgi şeiri yazırsansa, o sənin təkcə hisslərin, duyğuların deyil, həm də arzularındı. Bu mənada mən ən zəif şairə belə sayğı duyuram. Necə yazmağından asılı olmayaraq, ilhamlıdırsa, sözün yolçusudursa, insandır. Allah birinə milyard, birinə milyon, birinə yüz, birinə də 5-6 manat bəxş etdiyi kimi, istedadı da fərqli miqdarda, ölçüdə paylayır.

– **Şeirlərinizin birində “Dünya sənə qonağamsa, Bu cür qonaq saxlamazlar” demisiniz. Nəzərə alsaq ki dünyanın sahibi Allah, qonağı isə bəndədi, bu misraları həm də Allaha xitab kimi qəbul etmək olarmı? Ümumiyyətlə, Vahid Əziz şeirlərini kimə xitabən yazır?**

– Bilirsən, oğlum, mənəim küfrə bənzər şeirlərim də var. Hətta müsahibələrimin birində demişəm ki, o şeirləri də Allah yazdırıb mənə. Misal üçün, “Çətin adam” şeirində demişəm: “Peyğəmbər insana Tanrı hökmünü, Şairlər Allaha giley çatdırır...” Bizim Tanrıya gileylərimizdi şeirlərimiz. Hələ 24 yaşımnda yazmışdım:

Torpaqda göyərdim, torpaqda bitdim,
Səs saldım təklidə sıxılan göyə.
Mən Allah olmaqdan imtina etdim,
İnsana uzaqdan baxmayım deyə...

Məncə, Allah bizə yaxın olduğu qədər də uzaqdı, Yer üzünü sahmana salmaq üçün Ona insan köməyi, şair yardımı lazımdı. Dünyanın giley-güzarını Tanrıya insan diliylə, şeir diliylə çatdırmaq lazımdı. Zənnimcə, bu missiyanı daha çox şairlər yerinə yetirirlər.

Mən ağla gəlməyən bir şeirimdə belə nəzərə çarpmadan Allaha müraciət edə bilərəm. Misal üçün, “Süpürgəçi qadın” şeirimdəki “Süpür, süpürgəçi, ümid sənədir...” misrası küçə süpürən qadına xitabən yazılmayıb, bu, Yer üzündən Allaha ünvanlanmış ismarıqdı.

Bilirsən, şeir şair üçün həm təsəllidi, həm təskinlikdi, həm də onu bələlardan qoruyan təhlükəsizlik kəməridi.

Maçiavelli demişkən, heç nə diqqət qədər ucuz başa gəlib, çox yüksək dəyərləndirilimdir. Mən bir şeirimdə deyirəm ki, tez-tez zəng eləyin bir-birinizə. O şeirimdə uzun müddət səs-sorağı gəlməyən, danışmadığımız, görüşmədiyimiz günlərin birində intihar edən dostumun acı taleyindən söz açıram. Sonra da deyirəm ki, bəlkə də, mən ona həmin an zəng eləsəydim, intihar etməzdi, silahı əlindən düşərdi, daşındırardım onu bu fikrindən:

Bu işdə məni də günahlı bildim,
Dostlar bir olmalı, xeyirdi, şərdir.
Bəlkə, həmin anda zəng eləsəydim,
Silahı əlindən yerə düşərdi.

Bax şeir də dost zəngi kimidi, intihar etməkdən xilas edir adamı. Mənə elə gəlir ki, intihar edən insanlar son anda bir-cə bəndə şeir yaz bilsəydilər, fikirlərindən daşınardılar. Zənnimcə, intihar edən şairlər belə tükənəndə, yaza bilməyəndə canlarına qəsd edirlər. Yəhudilərin bir sözü var, deyirlər, əgər çıxış yolu yoxdursa, başqa çıxış yolu tap. Tokioda insanların metroda intihar etmələrinin qarşısını almaq üçün “çixış yoxdur” əvəzinə “çixış yandandır” yazılır. Yəni bir sözün bir şəkildə deyil, başqa bir şəkildə yazılışı belə insan həyatını xilas edə bilər.

– **Yeri gəlmişkən, bir müsahibənizdə “Mən Allahın karguzarıyam” demisiniz. Sizcə, Allah yazdıqlarınızı bəyənirmi?**

– Yazdıqlarımı bəyənməsəydi, yəqin, məni şair kimi qorumazdı. Tanrı şairi qorumaqla sözü qorumuş olur. Ona görə də yazmışam ki:

Ruhum Tanrı nəfəsidi,
Atəşi qana tapşırıb.
Şair Allah fəhləsidi,
Söz işin ona tapşırıb.

Bir gün Şəhriyara deyirlər ki, bir şeirini oxuduq, heç xoşumuza gəlmədi. Şair gülümsəyir, qayıdır ki, o şeir Allahdan gəlməmişdi, onu mən özüm yazmışdım. Tanrı şairin şeirlərini onun özündən çox bəyənir.

Öz həyatımla bağlı bir əhvalat danışacam. Mənim çox keşməkeşli həyatım olub. Düzdü, gənc yaşlarımdan yüksək vəzifələrdə çalışmışam. 26 yaşımdan Moskvanın “Xəbər Mətbuat Agentliyi”ndə xüsusi muxbir, 32 yaşımdan isə Bakı Şəhər Partiya Komitəsində təlimatçı olmuşam. 38 yaşında Ulu öndər Heydər Əliyev məni işə qəbul edib. Mərkəzi Komitənin Mətbuat bölməsinə rəhbərlik etmişəm. Amma heç vaxt harınlamamışam. Bəzən yoldaşlar müəyyən uyğunsuz xahişləri yerinə yetirməyimi istəsələr də, rədd etmişəm. Bununla yanaşı, əl tutmuşam, gücüm çatan qədər insanlara yararlı olmağa çalışmışam. Olub ki, Yusif Səmədoğluna, Məmməd İsmayıla, Flora Kərimovaya, Seyran Səxavətə və başqa dostlara müəyyən köməkliklər etmişəm.

Bir dostum demişdi ki, vəsiqən məndə olsaydı, nələr edərim. Mən də demişdim ki, bu vəsiqə ona görə səndə deyil. Sən dediyin kimi olsaydım, Heydər Əliyev məni yanında saxlamazdı.

O, yaxşı bilirdi, kim kimdi, nə nədi. Yeri gəlib, deyim, ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövrü Azərbaycan mətbuatının brilyant dövrü idi, qızıl dövrü də yox. Tam məsuliyyətlə deyirəm, Heydər Əliyev hələ sovet dövründə münbit şərait yaratmasaydı, Milli Azadlıq Hərəkatı da baş verməyəcəkdi. O, bu siyasətini ikinci gəlişindən sonra da davam etdirdi. Mən hətta “Öndərin qayıdışı” şeirimdə “Müqəddəslər Kitabla, Öndər-Bayraq-la gəldi” deməklə onu müqəddəslərlə bir sıraya qoymuşam. Bilirsən, tarix boyu hökmdarlara ətrafı hər şeyi özlərinə sərf edəcək şəkildə çatdırıb. Heydər Əliyev isə bunu birbaşa xalqın özündən, mənbəyindən alırdı, öz gözləri ilə görməyə, eşitməyə can atırdı.

Xülasə, illər keçdi, indi Allahın cəzalandırdığı bəzi adamların ucbatından çox şeydən məhrum olundum. Elə hala düşmüşdüm ki, gedib çayxanada çay içməyə belə pulum yox idi. İntihar etmək həddinə çatmışdım. O ərəfədə yoza bilmədiyim bir

yuxu görmüşdüm. Görmüşdüm ki, yarısı məscid, yarısı da kilsə olan bir yerdəyəm. Fala o qədər də inanmasam da, bir yaxın adam mənimçün fal açdırmışdı. Falçı da demişdi ki, mən bu adamın taleyindən nə deyim sizə, bu, Allahın ən qüdrətli mələyinin himayəsindədi, onu İsa peyğəmbər qoruyur. Həmin günlərdə bir şeir yazdım. Gecə saat ikiydi, ürəyimdə Allahdan soruşdum ki, mən neynəmişdim ki, bu hallara düşdüm. Sonralar Eldar Mansurov o şeirə mahnı da bəstələdi, Xalq artisti Brilyant Dadaşova da ifa etdi. Polad Bülbüloğlu dedi, Allahdan qorxmursan, belə şeir yazmısan?! Şeir belə idi:

Allah, rəhmin hanı, insafın hanı?
Bəndənlə nə üçün kin saxlayırsan?
Mənim ümidimin qarılarını
Niyə gah açırsan, gah bağlayırsan?

Rəhm et dərğahına üz tutanlara,
Şeytanın köləsi olaram, Allah.
Bu qədər əzabı görəndən sonra
Mən necə müqəddəs qalaram, Allah?

Dünyaya qovduğun bəndəyəm mən də,
Güllər doluxsunar zərifiyimdən.
Gücsüzə etdiyən zülmü görəndə
Qorxuya düşürəm zəifiyimdən.

Bu, şeir deyildi, üsyan idi. Və qurban olduğum üsyanımı gördü, fəryadımı duydu. Həmin günün səhəri möcüzə baş verdi, nə vaxtsa etdiyim və unuduğum bir yaxşılığın illər sonra əvəzini gördüm. Tanrı kifayət qədər böyük bir ruzi yetirdi mənə. Allah məni eşitdi, duydu və köməyimə çatdı. Gəl bundan sonra Allaha şeir yazma:

Mənimçün nə olum var, nə ölüm,
Qopan teləm, bir rübabam, İlahi!
Apar məni, dərğahında qul olum,
Qurtar məni bu əzabdan, İlahi!

Ocaq çatdın dodağında, əlimdə,
Səndən uca söz olmadı dilimdə.
Pay görmədim doğradığın dilimdə,
Nə təzədən, nə xarabdan, İlahi!

Yaradanda demişdin ki, sürünmə,
Bir dəvəyəm yerdə gözən süründə.
Yığ üstümə, nəyin varsa, ərinmə,
Məşəqqətdən, iztirabdan, İlahi!

Daha məndə nə ismət var, nə həya,
Gözüm düşüb cənnətdəki almaya,
Qul kimi də yaramadım olmaya,
Niyə belə yubadırsan, İlahi?!

Yaradanda mənimsiniz, demişdin,
Xəlq etdiyim bəndəmsiniz, demişdin.
Bir bədbəxtə Vahid Əziz demişdin,
Bu gündədir nə səbəbdən, İlahi?!

– Vahid müəllim, biz insanlar dünyanı daha çox dəyişdik, ya dünya insanları?

– Birmənalı şəkildə insan dünyanı daha çox dəyişdi, daha doğrusu, məhv elədi. Deyirik, dünya düzəlmir. Dünya necə düzəlsin, axı xarab eləyən insanın özüdü, düzəlmir deyəndi. Yaradan yerin altını da, üstünü də, dənizləri də qida və sərvətlərlə süsləyib ki, insanın gözü, qarnı, nəfsi doysun. Yenə də doymur insan oğlu, hirsini, qəzəbini də elə dünyanın özündən çıxır. Bir şeirimdə yazmışam ki, hamı qədərində yəsə, hamı tox olar.

Təbiət tullantılarını təmizləmək, arınmaq, təzələnmək, saflaşmaq qüdrətinə malikdi. Ağacdən düşən yarpaq çürüyür, çürüntü torpağın gücünə güc qatır. Təbiətin tullantısı da, çirkabı da dərmandı özünə. İnsansa bəzən zibili zibil qabına atmağa can çəkir. Təbiətdə isə sel gəlir, qurumuş ağacları süpürüb dənizlərə aparır. Bəs insanın tullantıları haqda da bunu demək olarmı? Əlbəttə, yox.

İnsanın dünyanı dəyişməsinə dedin, yadıma insanın dünyasını dəyişməsi, ölüm düşdü. Təbiətin, həyatın qanunu olan ölümün özü belə alicənab bir məfhumdu. O

heç kimi ayağına gətirmir, özü gedir insanın ayağına; uşağın da, böyüyün də.

– Vahid müəllim, siz ölümdən danışdınız, mən ömürdən sual vermək istəyirəm. Xudu Məmmədov deyirdi ki, ömür yadda qalan günlərin sayı ilə ölçülür. Vahid Əziz ömrü hansı arşınla ölçür?

– Öncə deyim ki, ömrümün hər anı əzizdi mənə, çünki mənim ömrümdəndi. Ömrü ölçmək onu yaşamaqdan da çətindi. Bu suala cavab vermək isə bunlardan da çətindi (gülür). Mən ömrü ölçmək qüdrətində deyiləm. Rəsul Rza demişkən: "... hansı sözlüm, hansı şeirim yaşayacaq məndən sonra? Mən bilmərəm, eldən soruş". Ömrün arşını millətin, xalqın əlindədi. Şair ömrünün, şeir ömrünün arşını, tərəzisi də elə xalq özüdür.

– Bəzi şeirlərinizin yazılma tarixi saatına, dəqiqəsinə qədər dəqiqliklə qeyd edilib. Bir gözü saatda, bir gözü həyatda şeir yazmaq üstünlükdü, ya dəqiqlik?

– Mən, demək olar ki, eyni ayların eyni günlərində, eyni saatlarında şeir yazıram. Elə aylar var, o aylarda şeir yazmıram. "Alça çiçəyinə bənzəyən ömür" kitabımda da, son çıxan "Yaşamağa tələsməyin" kitabımda da belədi. Məsəl üçün, mən ilin son 2 günündə və ilin ilk 2 günündə mütləq şeir yazmalıyam. Amma iyul və sentyabr aralığında heç nə yazı bilmirəm. Oğul, şair şeiri təkcə bu dünyada yazmır, elə Tanrı dərğahında da yazır. Hərdən düşünürəm ki, görəsən, Müşfiq niyə tez dünyasını dəyişib? Görünür, Tanrının özü belə şairə, şeirə ehtiyac duyur, ona görə bəzi şairlər bu dünyadan tez köçürlər. Zənnimcə, orda şairlər təkcə Tanrı üçün yazılır. O dünyada yazılanlar bu dünyaya da göndərilir, həyatda olan bir şairin diliylə, qələmiylə. Dünyadan köçən hansısa böyük şair həyatda olan bəzi şairə təhkim olunur.

Suala gəlincə, fikir versən, görəsən ki, bəzən bir gündə bir neçə şeir yazılıb. Mən şeir yazanda elə bilirəm ki, qalaktikanın harasında bir disk qoyulub və mən səsləri yazıya alıb şeirə çevirirəm. Hər bir şeirin dəqiqliklə vaxtını və sırasını qeyd

edirəm ki, qeybdən gələn səs sırası pozulmasın. Mən bu səsi şeir yazdığım müddətdə davamlı eşitmirəm. Bir anlıq eşidirəm, səs yaddaşıma hopur və qeyb olur. Ümumiyyətlə, şeirlərimi muğamat kimi, mahnı kimi oxuya-oxuya yazıram. Qulağıma dəhşətli səslər gəlir və beləcə eşitdiklərimi oxuyaraq qələmə alıram. Bəlkə də, buna görə də şeirlərimin hamısı melodikdi. Mənim şeirlərimin əksəriyyəti “Bayatı-şiraz” üstə yazılıb. Hansı bəstəkarın ki sözlərimə yazdığı mahnı uğurlu alınır, deməli, o, şeirimin yazılma melodiyasına girə bilib. İstər “Bayatılar”, istər “Mehribanım”, istərsə də başqa uğurlu mahnılar olsun, fərqi yoxdu, ilk dəfə dinləyəndə görmüşəm ki, təxminən qeybdən eşitdiyim melodiya üstündə yazılıb. Yəni şeirin də, o şeirə yazılan mahnının da taleyi qeybdən gələndə bəlli olur, alın yazısı kimi. Ona görə də hesab edirəm ki, mahnıların ilk bəstəkarları elə şairlərin özüdür:

Qələmlər yaradır bu mahnıları,
Mahnılar el ruhu, qəlbin səsidir.
Şairlər mahnının ilk bəstəkarı,
həm də ilk ifaçı müğənnisidir.

– Bildiyim qədəriylə, yüksək vəzifələrdə olanda da, vəzifədən enəndə də nə Allahdan, nə də insandan uzaq düşmüsünüz. Ümumiyyətlə, ən çox nədən qorxmusunuz, nədən uzaq durmusunuz?

– Ən çox özümdən qorxmuşam... Qorxmuşam ki, yanıla bilərəm, çaşa, yolundan sapa bilərəm. Tək şair yox, ümumiyyətlə, insan özündən qorxmalıdı. İnsan özündən qorxmasa, nə atadan qorxar, nə anadan, nə Allahdan, nə də qanundan. Özündən qorxmayan insan elə hadisə törədə bilər ki, bütün insanlıq zərbə altına düşər. Amma gerçək budur ki, ta əzəldən insanlar bir-birini qırıb-çatıb, öldürüb. Bir şeirimdə dediyim kimi: “Bir-birini yeyə-yeyə cana gəlir canlılar”.

Rəhmətlik anam deyərdi ki, hər şey nazikliyindən sınar, insansa qalınlığından. Qəribədir, indi dünya qalın insanlar ucbaından sınıb-tökülür.

– Doğulduğunuz Dərələyəz mahalı ilə bağlı növbəti sualım. İndi Dərələyəz nəfəs qədər yaxın olsa da, qəfəsdədi. Allah bizə o torpaqlara qovuşmaq nəşib eləsin. Doğulduğunuz yurddan ötrü da rıxanda hara gedirsiniz?

– Dərələyəzdən 6 yaşında çıxsam da, doğulduğum ev indiyəcən yaddaşımdadı. Bütün otaqları, qapıları, pəncərələri, tən-dir yerimizəcən... Bir müddət atam Goranboyda işlədi, məktəbi orda oxudum. Hətta ordakı evimiz də yadımdadı. Həmişə Dərələyəzdəki evimizi yuxuda görəndə xeyir tapıram. Mən o torpaqlardan ötrü da rıxanda yuxuya gedirəm, xəyala dalıram.

Ali Baş Komandan Prezident İlham Əliyev Qərbi Azərbaycan İcması ilə görüşəndə dedim, sağlıq olsun, evimizin yerində Heydər məscidinə bənzəyən bir məscid tikdirəcəm. Elə bilirəm ki, Allah bunu mənə nəşib edəcək, mən o məscidi tikib başa gətirəcəm.

Sonralar kəndimizə 3 dəfə getmişəm. Birinci dəfə 1957-ci ildə, 11-12 yaşında atam və anamla, növbəti dəfə isə 10-cu sinifdə oxuyanda əmim, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı İbrahim Qurbanov və oğlanları ilə birlikdə. Sonuncu dəfə isə 1987-ci ilin yayında, Mərkəzi Komitənin Mətbuat Bölməsinin müdiri olanda 7 yaşlı oğlum və həyat yoldaşımla birlikdə.

Əvvəl Pribaltikaya, ordan da Leninqrada getmişdik. Özümle Mərkəzi Komitənin telefon kitabçasını da aparmışdım. Götürüb Ermənistanın Mərkəzi Komitəsinin Mətbuat bölməsinin müdirinə zəng elədim. Məni tanıyırdı, bununla ermənicə danışdım, hal-əhval tutandan sonra dedim, Ermənistanə gəlmək istəyirəm. Bilet aldım, uçduq Ermənistanə. İrəvanda qarşılandıq, ordan da müdir müavininin maşınıyla Cermuxa getdik. Yeri gəlmişkən, Cermuxun əsl adı Səfolar İsti Suyudur. Cermuxdan

doğulduğum Herher kəndinə 12 kilometr məsafə var. Tək-tük erməni ailələri olsa da, kənddə cəmi bircə azərbaycanlı ailə qalmışdı, bir qoca kişi və bir qarı. Evlərin çoxusu dağıdılmış, viran qoyulmuşdu. Əslində, o dövrdə də, elə indinin özündə də Ermənistanın kəndləri abad deyil. Ora həyat verən, yaşadan azərbaycanlılar idi.

Nə isə, bir qoca erməni arvaddan soruşdum ki, burda Əziz Cəfərovun evi hansıdır? Dedi, yəqin, Əziz Əmiroviçin evini soruşursan. Dedim, hə. Atam raykom katibi işləmişdi deyə, tanıyırdılar. Məni böyük qardaşıma bənzətdi. Soruşdu ki, sən Vaqipsən? Ermənilər Vaqifə “Vaqip” deyirdilər. Dedim, yox, mən Vahidəm. Dedi, gedək sizin evi göstərim. Bir xeyli gedəndən sonra dayandı. Qayıtdı ki, biz ermənilər burdan o tərəfə gedəndə türklərin ruhu bizi tutur, xeyir tapmırıq. Evimizi uzaqdan tanıdım. Məhəlləmizdə “daravaz alması” deyilən bir alma ağacı var idi. Ağac yerində idi. Evimiz 3 otaq idi. Yan otaq kürsülü təndir otağı idi. Bir də yataq otağı və qonaq otağı. O vaxt raykom katiblərinin böyük əksəriyyətinin evi belə sadə idi. İndikilər kimi saraylarda yaşamırdılar.

Evimizin divarları yalnız qurşağa qədər qalmışdı, qalanı uçulub-tökülmüşdü. Evin içində başdan-başa yabanı qızılgül kolları bitmişdi. Bir çox evlərin xarabalıqlarını gözdüm, təkcə bizim evin içində boy vermişdi bu qızılgül kolları. Bir qızılgül budağını qoparıb verdim oğluma ki, bunu özümüzlə apararaq. İrəvana maşınla yox, vertolyotla qayıtdıq. Oğlum qızılgül budağını vertolyotda unutmuşdu.

Bu dövrdə artıq mənfur erməni planları üzə çıxmaqda idi. Heydər Əliyev “Palit büro”dan uzaqlaşdırılmışdı. Artıq növbəti il ermənilərin mənfur “Miatsum” hərəkatı başladı.

– **Vahid müəllim, Gete deyirdi ki, indiki şairlər mürəkkəblərinə su qatırlar. Bu fikirdən çıxış edərək, soruşmaq istərdim, olmazmı ki, su əvəzinə mürəkkəblərə sevgi qatılsın?**

– Tək mürəkkəbə yox, Yer üzündə hər şeyə sevgi qatmaq lazımdı. Bilirsən, istedad həm də Allaha nəzərdə tutan atalar misalı, səndən hərəkət, məndən bərəkət prinsipi ilə ayaqda durur, diri qalır. İndiki şairlər deyəndə daha çox ədəbi gənclik nəzərdə tutulur. Düzdü, gənclik axtarırdı, üsyankarlıq idi. Biz də o yolu keçmişik. Açıq deyəcəm, bir zamanlar yazdığım publisistik yazıları oxumağa özüm belə qorxuram. Mən tənqiddə yaxşı baxıram, eləsinlər, nəyi pisdi? Amma tənqid və ya inkar eləmək başqa şeydi, özünə vurğunluq, aludəçilik də başqa şey. Şüurlu şəkildə bir gəncin inkarçılığı daha qanunauyğundu. Bu, axtarırdı, özünü kəşfdi, həqiqətə gedən yoldu. İndi bəzi adamlar Səməd Vurğunu, Süleyman Rüstəmi və başqalarını tənqid edirlər. Amma onların hansı şərtlər altında yaşadıklarını unudurlar. Gecə döyülən qapılar, rejim, həbslər, güllələnmələr... çətin dövr olub. Səməd Vurğun da, Rəsul Rza da, Süleyman Rüstəm də yaxşı bilirdilər ki, onların tərifi və tərifləri rejim müvəqqəti, elmi kommunizmlə formalaşan bir quruluşdu. Niyə Səməd Vurğunu tənqid edənlər onun Stalinə həsr elədiyi şeirindəki “Çadrasız, boyasız türk qızları” misrasını xatırlamırlar? O dövrdə Stalin qarşısında “türk” sözü keçən şeir səsləndirmək üçün elə Səməd Vurğun olmalıydın. Üstəlik, bu şəxsiyyətləri tənqid edənlər nəzərə almalıdırlar ki, onlar rejimə mənsub olmaqla paralel, Stalin, Mikoyan kimi qaniçənlərin caynağından minlərlə ziyalıni xilas ediblər.

– **Sizin adınız Vahid, qardaşınızın adı isə Vaqifdir. Təxəllüsünüzdə yaşatdığınız Əziz kişinin, görünür, ədəbiyyata, sözə xüsusi bir sevgisi olub.**

– Qardaşıma Vaqif adını atam verib. Amma mənim adıma, əslində, Vahid qoymayıb. Mən dünyaya gələndə atam İrəvanda doğulmuş. Yusif adlı bir dostuna deyir ki, oğlumun adını Zahid qoysunlar. Yusif kişi də İrəvandan gələndə qədər ad yadından çıxır, gəlib deyir ki, atası uşağa Vahid adının qoyulmasını istəyir. Bu da Allahın işi idi.

Görünür, Tanrı alın yazıma adımları elə Vahid yazıbmiş, Yusif kişi atamın qoymaq istədiyi adı göylərin hökmüylə unudubmuş. Hamımız Tanrı dərgahında yazılan bir romanın personajlarıyıq. Ömür yolumuzda hər şey alınımıza yazılan ssenari üzrə inkişaf edir. Elə bir zaman gələcək ki, alın yazısını oxuya biləcək bir cihaz kəşf ediləcək. Bu yazını hələ ki mələklər və Tanrı oxuya bilir.

Mən adımdan da, təxəllüsümdən də razıyam. Bir şeirimdə yazmışam ki, nə zamansa mənə də adı və soyuq bir məzar qazılacaq, bu məzarın baş ucunda qara bir daş qoyulacaq, amma hamıdan fərqli olaraq, o daşın üstünə Allahın iki adı yazılacaq: Vahid Əziz.

SÖHBƏTLƏŞDİ: TALEH MANSUR





YARPAQLAR PIÇILDASA, BİL Kİ, SƏSİMDİ...

Səhərin ilk, incə şüası həyətdəki çinarın yarpaqlarından süzülürdü. Nazlı, ev əhli hələ tam oyanmamış, sakit addımlarla həyətdə çıxmışdı. Adəti üzrə yenə intizarla qapıya boylandı. Elə bil hər səhər eyni pıçılıtının ardınca qaçır. Soyuq daşların üzərində irəliləsə də, qəlbində bir istilik vardı — ümidin istiliyi. Sanki qapını bir az tez açsa, əmisi Cəlil astanada dayanıb, gülümsəyərək ona “Gəl, balacam”, – deyəcəkdi.

İllər keçmişdi, amma Nazlının içindəki ümid şöləsi bir gün belə sönməmişdi. Qapının tutacağından yapışanda barmaqları titrədi. Həmişəki kimi ürəyindən keçdi: “Bəlkə, bu gün...” Qapını açdı. Yol yenə də bomboş idi. İllər, aylar keçmişdi, amma balaca Nazlı heç vaxt əmisinin yoxluğu ilə barışmamış, həmişə bir möcüzə gözləmişdi. Bəlkə, bir gün...

Nazlı balacaykən ən sevdiyi yer əmisinin dizinin üstü, ən sevdiyi səs isə onun na-

ğıl danışarkən ruhuna hopan həlim səsi idi. O, danışarkən sanki zaman dayanır, otağın içi yalnız onların nağıl nəfəsi ilə dolurdu. Əmisinin hekayələrində qəhrəmanlar həmişə özləri olurdu: Nazlı ucsuz-bucaqsız çəmənliklərdə pəri qanadlarının səsi ilə qaçan balaca şahzadə qızcığaz, əmisi isə onu qoruyan nurlu bir qəhrəman idi. Nazlı balaca əllərini yanaqlarına söykəyib bu nağılların hər sözünə sarılır, gözlərini yumub sanki görünməz bir qapıdan keçərək başqa əsrarəngiz bir aləmə uçub gedirdi.

Bir gün isə o sehrli nağıllardan birinin sonunda əmisi birdən-birə susub Nazlıya baxdı. Sözlər dodaqlarında ağır bir duyğun kimi ilişmişdi. Sonra qollarını açıb onu möhkəm-möhkəm qucaqladı, gözlərindən yaş süzülürdü.. Əmisinin nəfəsi onun qulağında titrəyərək pıçılıtya çevrildi:

– Balacam... Mən vətəni qorumağa gedirəm. Sənə danışdığım nağıllardakı kimi pis adamlarla vuruşub torpağımızı

qoruyacağam. Mən səndən uzaqda olanda küləklər səni qucaqlasın. Qorxduğun anlarda qulağına astaca pıçıldasın ki, mən burdayam... bax, burda...

Nazlı heç vaxt əmisini belə görməmişdi. Uşaq qəlbi ilə anladı ki, elə bil nəsə bir şey olacaq, içində qəribə bir boşluq hiss etdi. Bəlkə də, heç kim artıq ona belə nağıllar danışmayacaqdı... Və içində doğan o qəribə sızı — hissləri onu aldatmamışdı.

Axşamçağı məktəbdən qayıdarkən hava bir başqa gözəl idi. Günəş batmağa yaxın idi, səmada narıncı və çəhrayı rənglər bir-birinə qarışmışdı. Nazlı ayaq saxlayıb səmaya baxdı — elə bil göy üzünün rəngləri də onun həsrətini anlıyırdı.

Həyətdə çinarın kölgəsi uzanmışdı. Ağacın altı həmişə sərin olardı. Nazlı çantasını yerə qoyub ağacın dibində oturdu. Əlini torpağa toxundurdu. Torpaq isti idi — günəş onu isidib Nazlının ürəyinə bən-zətmişdi.

Birdən sərin meh əsdi. Yarpaqlar xışıldadı. Nazlı gözlərini yumdu:

– Əmi... – dedi içini çəkərək, – yenə gəldin?

Külək saçlarını oxşadı, üzünə toxundu, elə bil şəfqətli bir əl saçlarını sığaladı. Nazlı gülümsədi. Gözlərini açanda əmisinin xatirə tablósuna baxdı. Baxışları altındakı “Şəhidlər ölməz” sözlərinə ilişdi. Qəlbində həm sızıltı, həm də istilik vardı. Öz-özünə pıçıldadı: – Hər günümə sevgi qatırsan, mənim uca qəlblə əziz əmim.

Səsi titrədi. Hamıdan gizlətdiyi boşluq bu dəfə kədərlə yox, minnətdarlıq və qürurla doldu. Yarpaqlar asta-asta tərپənirdi. Nazlı əlini ürəyinin üstünə qoydu, köksü qürurla doldu...

Bu gün məktəbdə müəllimin verdiyi tapşırıq Nazlını yenə də o nurlu xatirələrə aparmışdı. Müəllim “Ən sevdiyiniz insan” mövzusunda esse yazmağı tapşırılmışdı.

Bütün sinif fikirləşirdi, amma Nazlı heç fikirləşmədi — onun seçimi çoxdan hazır idi. Qələm kağıza toxunan kimi sözlər içindən axıb gəldi: “Onu görməsəm də, varlığını hiss edirəm. Külək əsəndə qucaqlayan odur, gecə qorxanda içimi isidən odur. Mən böyüyürəm, amma o məndən getmir, daha da çoxalır, hər zərrəsi kainat olur. Hər günümə bir ovuc sevgi qatır”. Ucadan yazını oxuyan müəllim bir müddət susdu. Sonra dilləndi: – Nazlı... sevgini necə gözəl təsvir etmişən.

Nazlı gülümsədi, dodaqları titrədi: – O, ən böyük sevgiyə layiqdir. O, qəhrəmandır...

Axşamüstü çinarın altında dayananda gün batırdı. Günəş elə bil yavaş-yavaş yox olurdu ki, Nazlını tək qoymasın. Nazlı əllərini ürəyinin üstünə qoydu, gözlərini yumdu:

– Əmi... mən böyüdüm. Amma sənin sevgini heç nəyə dəyişmədim. Mənə yetməsən də, sevgin hər yerə yetir. Kainat olur. Səni çox sevirəm, əmi. Sən həmişə mənimləsən, əmi!

Elə bu anda uzaqdan sərin külək əsdi... Sanki ilıq bir nəfəs kimi ətrafa yayıldı. Nazlı dodaqları titrəyərək pıçıldadı:

– Səni çox sevirəm, əmi.

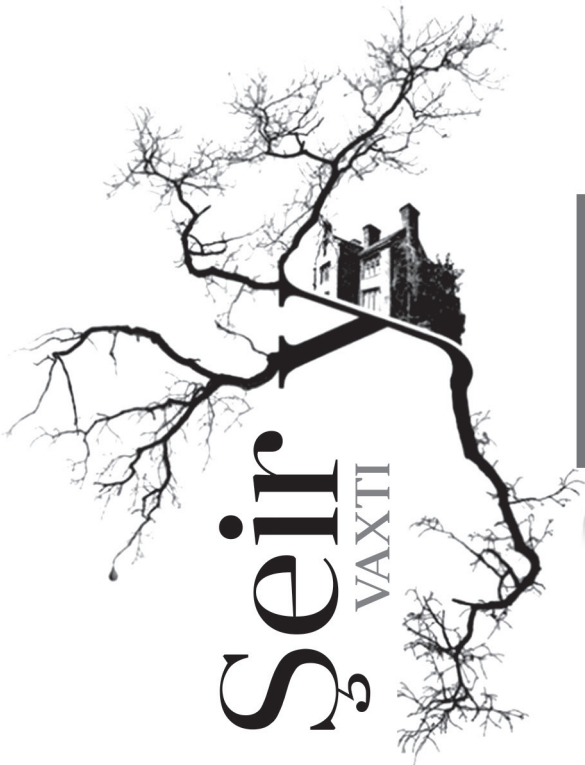
Çinar yarpaqları xışıltı ilə cavab verdi. Nazlı ürəyində incə, tanış bir səs eşitdi:

– Mən də səni, Nazlı... Mən də səni.

O an külək bir az daha güclü əsdi, yarpaqlar sanki pıçıltı ilə danışdı. Nazlı gözlərini yumdu, köksü ümidlə doldu.

Yarpaqlar pıçıldasa, bil ki, səsimdi...

11 dekabr 2025



Banu MUHARREM

MƏSƏLƏ 10-DA DEYİL

Özümdən yığılanda
bircə kömək olmur heç,
Bax necə də iznsiz ürəyimdən keçirsən!..
Səni yol-yol axtaran
gözümdən də özün keç,
Məsələ onda deyil.
Bir xəyalı quranda tökülür qırıqları.
Ən tükəndiyim yerdə,
sən uzaqdan gör deyə,
məni məğrur gəzdirir qəlbimin sınıqları,
Məsələ o da deyil.
Bəzən bir məqam gəlir,
ölüm qurtuluş olur,
Gecələrin birində sözünü tanımırsan.
Çox gəlırsən özünə; dözüüm “qurd işi” olur,
Onda “məsələ deyil”.
Qış düşmüş çiyinlərə sevgi ayrı dərd olur,
Məzarlıqda bilirsən bütün çarəsizliyi.
Sevdiyin kəs anlamır məsələ o, həll odur,
Məsələ “o”nda deyil.
Kimsənin sığmadığı ürəyimə sığırdı,
Mən bir 10 rəqəmiyəm,
onsuzluq da sıfırdı.
Hamını yığ, vur o-na. Cavab yenə sıfırdı,
Məsələ 10-da deyil.

YALANIM VARSA...

Qara sellofan gətir, topla arzularımı,
Yığ içinə, apar at, qaç gəl, kimsə görməsin.
Sonra otur yanımda, göstərim necə olur
atəş ilə oynamaq – sənə asan gəlməsin.
Sənə yerlər deyim ki, yer adları biləsən,
Qucaqlayım, içindən uçanları görəsən.
Bilmədiyin hal ola, haldan-hala girəsən,
Nur içində uçasan, amma ruhun ölməsin.
Qayıtdığım yolları bircə dəfə sən dolan,
Dönə bilsən, qayıt gəl, arzular olsun yalan.
Atəşin içindəki ayaza möhtac olan
Adama qış olasan, alovun da sönməsin.
Qırılıb göylərdəki buludlara dönmüşəm,
İçimdəki dünyamla ürəyimə gönmüşəm.
Səni qəlbimdən sonra
gözümə də gömmüşəm,
Yalanım varsa, de ki, o gözlərin gülməsin.

RUHUMUN GEYMƏLƏRİ

Təsəlli söhbətlərin ürəyimin dincidir,
Göz yaşına islanar quru su gölmələri.
Qubar cəhənnəm odu – ürəyimi incidir
doldurarkən dumanlar ağımda xeymələri.

Dağların yamacını parçalayar ildırım,
Yağışlar burulduqca təmizlənər qaldırım.
Güvəndiyim dağa da qar ələnər bir yığın,
Üşüyər səhralarda bağrımın heybələri.

Qımanılsa da ölüm dəli bir eşq uğruna,
Səhvlərim heç nə etməz
gözüdünmüş doğruma.
Bir reseptlik əlacdır – hüzur verib ağrına,
Dodağına pıçıldar ruhumun geymələri.

BAĞIŞLANMAQ KƏFƏNDİ

Sabahlar da meyvə kimi, çürükdür,
Bəlli olmaz nə çıxacaq içindən.
“Gün sayaram, payız gələr” – deyincə
Görərsən ki, qaydıram biçindən.

Səhv addımlar elə-belə atılmır,
Yanlış nədir, günah nədir, öyrədim?!
Bir baharlıq döngələri gəz yenə,
Bu şaxtada gözlərini göynədim!

Baxacaqsan qarda donmaq üzrəsən.
Görəcəksən yuxun gəlir-şirindir.
“Pis adama heç nə olmaz” deyirlər,
Gözlərimdə hər gün ölmək – işindir.

Demək, mənim zəif yerim inanmaq,
Zəiflərim xırda-xırda tükəndi.
İç işığı yanmır bağışlamaqdan,
Bağışlanmaq ölənlərə kəfəndi.

GETMƏK MƏNİM EVİMDİ

Getmək mənim evimdi, ünvanımı bilirəm,
Qalmaq isə çətindir boş çoxluğun içində.
Baxır niyə gedirəm, baxır kimdən gedirəm,
Çoxluqlar da boş gəlir, sıfırlanır içim də.

Pəncərəmdən keçən kədr -
fəsil deyil, ömürdü,
Pəncərələr gözümdə mənalı görünmürdü.
Ömründən getdiklərim öz içimə gömüldü,
Nəyimə lazım daha
günahından keçim də?!

Şəkillərdə yaşayır bizdən çıxıb gedənlər,
Çərçivələr tanımır könlümüzə girənlər.
Məndən yaxşı bilirmiş iç üzünü görənlər,
Deyirəm: “Bağışlayın,
uşaqlığına keçin də...”

Dünya sakit fırlanır,
bir kölgəsən gündə sən,
Nə qədər addımlasan,
dayandığın yöndəsən.
Ürəyimdən yıxılmış, ruhu elə gündəsən,
Söz dünyamın içində bir nəfəsə keçin də!

SƏN YADIMA DÜŞƏNDƏ

Sən yadıma düşəndə günəşə göz atıram,
gözlərimi yandırır.
O parıltı sənənmimi?! Qalan ağılım alır.
Sən yadıma düşəndə kəndimizin şəklini
ürəyində daşıyır içimdəki boz divar.
O kənd sənə tanışdı?! Səsin kəndə aparır,
mənə tanış o cıvar.
Sən yadıma düşəndə ay günəşlə yarışmır,
günəş ayla öpüşür.
O ay sənənin dostundu?! Mənə səndən
danışır, sözünü kəsməyəndə
darıxmağım ötüşür.
Sən yadıma düşəndə içir, gülür babalar;
gözündə cavanlaşır ən deyingən qarılar.
O cürünü görmüsən?! Elə bil çiçəklərdən
toz daşıyır arılar.
Sən yadıma düşəndə dənizdə qayıq batır,
əllərimdən yapışır kömək istəyən qollar.
O dənizi bilirsən? Necə xoşbəxt olurlar,
neçə yuva qururlar on bir rəngli balıqlar.
Sən yadıma düşəndə düşür yadıma yollar.
Yeridikcə hər küçə, səssiz dolanmış qollar.
O qolların ağrımır ələndikcə yağışlar?!
Mənəm də, Allah haqqı!
Sən yadıma düşdükcə sonunu dəyişirəm -
xoşbəxt bitir nağıllar.

ƏDƏBİ

FRAQMENTLƏR



Vaqif YUSİFLİ

Günəl Mehridən “Sarmaşiq”

Bütün yazarlar əksər halda ədəbiyyata ya şeirlə, ya da nəsrin kiçik forması adlandırılan hekayə ilə gəlirlər. Amma hamı gələcəkdə şair, ya nasir kimi tanınmır. Burada İSTEDAD amili mühüm rol oynayır.

Doğar ürəkli ağıl,
Ağıllı ürək onu.
Bəzən bu gün itirər,
Tapar gələcək onu.

(Məmməd Araz)

Mənim bir hekayəçi kimi bəyəndiyim, istedadına inandığım Günəl Mehri 19 il bundan əvvəl – 2006-cı ildə “Ulduz” jurnalında çap etdirdiyi “Uşaq olmaq istəyirəm” hekayəsi ilə ədəbiyyata gəldi. Ondan əvvəl də Günəlin “İncə sənət” adlı ssenari, hekayə və esselərdən ibarət kitabı nəşr olunmuşdu. Amma “Ulduz” jurnalı daha düşərli oldu.

Günəl Mehri “Sarmaşiq” hekayələr kitabı isə (“Elm və təhsil”, 2025) artıq nəsrimizdə yeni bir SƏSin varlığını sübut edə bildi.

Hekayə yazmaqla bu janrdə uğur qazanmaq istəyi hamıya müyəssər olurmu? Burada statistik bir lövhə açmaq fikrində deyiləm: kim gəldi, nə yazdı, gələcəyinə ümid qazandı mı, ya niyə meydandan tez

çəkildi, ya niyə yaza-yaza heç nəyə nail olmadı? Günəl Mehri “Sarmaşiq” kitabındaki hekayələri oxuyandan sonra öz təəssüratlarımı bildirməyi qərara aldım.

Günəl Mehri hekayələrini, ilk növbədə, böyük ədibimiz Mir Cəlal müəllimin hekayəyə verdiyi bir xarakteristika ilə səciyyələndirmək istəyirəm: “Xarakterik bir hadisə, yığcam süjet, maraqlı, amma düşündürücü bir əhvalatın təsviri”. Günəlin “Əncir mürəbbəsi” hekayəsi mənə “Uşaqlığın son gecəsi”ni xatırlatdı. Anar və Nazlı – azərbaycanlı və erməni uşaqları – Qarabağın bir məkanı. Erməni xislətindəki düşmənçilik hələ şiddətlə alovlanmayıb”. Məhəllə uşaqları: Fərid, Aşot, Valerik, Slavik, Emil bir yerdə toplaşmış əncir yığırılar. Həmin gecə xoşbəxtəm. Həm bütün həyatı nənəmin ocaqda bişirdiyi əncir mürəbbəsinin ətri bürüyüb, həm də Nazlı ilə ilk yaxınlaşımı ağılımdan çıxara bilmirəm”. Amma bu əncir sevinci uzun sürmür. “Aşot, Valerik, Slavik, Mariya xala, Edik əmi, Lyuda xala... Nazlının anası, o da ermənidi. İndi bizə güllə atan onlardı?”. Hekayənin düşündürücü məqamları məhz bundan sonra başlayır. Rəmzi mənə daşıyan əncir mürəbbəsi. Hekayəni nəql edən uşağın yaşlı çağında təəssüflə söylədiyi bu əhvalatın kədərlə xatırlanması (“bir də o hürüklü qızla qarşılaşmayacağıam”)

gecikmiş bir etirafı səsləndirir: “nəvələrimizi başıma yığıb Qarabağda həmin əncir ağaclarının altında bütün bunları danışacağam”.

Günel Mehrinin hekayələrində üç nəzərə çarpan cəhəti xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Birincisi: onun təsvir etdiyi bütün obrazlar “xoşbəxtlik iksir”i tapmağa can atırlar, bu “iksir”i əldə etməyə, yaşadıkları dünyada üzlərinə xoşbəxtlik təbəssümünün yayılmasına çalışırlar. Amma bu təbəssüm üzlərinə yayılana qədər sınaqlardan, çətin anlardan keçirlər. “Xoşbəxt gün” hekayəsində xoşbəxt gəlin olmağa hazırlaşan Nargilə toy zamanı o zahiri “xoşbəxtlik iksiri”ndən imtina edir. Onun daxilində nişanlısına qarşı yönələn “müşahidəçi gözü” toyda qətiləşir (“Bura toy məclisindən daha çox karnavala bənzəyir. Sadəcə, karvanaldan fərqli olaraq, maskaları süni mimikalar əvəz edirdi... Soyuq tər axırdı gəlinlik paltarının altından... ona elə gəlirdi ki, ürəyini zərrə-zərrə əzirlər”. Və bütün bu süniliklər, “karnaval maskaları” onun içindəki diriliyi ayağa qaldırır, “gəlin taxtından düşüb... özünü restoranın yağışdan islanmış həyətinə atdı, saçından yağış damlaları cığır aç-aça maşın yoluna çıxdı. Qarşısına çıxan ilk taksiyə oturub amirənə səslə dedi: “Xınalığa sür!”. Beləliklə, süni rol oynamaqdan bezən Nargilə bu roldan imtina edir. Əlbəttə, bu hekayədə potensial şəkildə bir povest materialının olduğunu hiss edirəm: bəy olası oğlanın süniliyi tamamilən açılmadığına, Nargiləni “xoşbəxt qadın obrazı” kimi düşünənlərin özlərinin obrazı ilə qarşılaşmadığına və bir də nəyə görə məhz “Xınalığa sür!”.

Əlbəttə, bir hekayədə də yazıçı insan taleyinin ən unudulmaz, ən ağırlı və onun həyatındakı dönüş – yeniləşmə – dəyişmə xəttini təsvir edə bilər. “Xoşbəxt gün” hekayəsində bunun kiçik modeli ilə qarşılaşdıq. Amma “Etiraf” hekayəsində bu fikrin doğru olduğunu onda görürük ki, müəllif bir qızın ömrün müəyyən anına qədərki taleyindən söz açır. Atası ailəsini atıb getmiş, anası bütün məhrumiyyətlərə

dözmüş bir qız uşağının taleyindən söhbət açan Günel o qızın mənəvi inkişafını, daha doğrusu, “dirilmə” – oyanma, özünü dərk etmə məqamlarını nəzərə çarpdırır. Uşaqılıqda yığıldığı daşlarda, şüşələrdə sehrə axtaran bu qız xeyallarının gerçək olduğuna inanır, amma halva-halva deməklə xeyallar gerçək olmur. Həyat bu qız uşağını məhrumiyyətlərlə üzləşdirir, qardaşı döyüşlərdə həlak olur, evləri yanır, anası da o yangından xilas ola bilmir. Üstəlik, qız ağır xəstəliyə düşür. Sağaldan sonra anasının məzarına baş çəkir. Artıq bir kimsəsi yox... Amma onu bundan sonra yaşadacaq, darıxmaq hissini birdəfəlik tərk edəcək bir insan var – Fərid. Əbədi tənhalıqdan xilas yolu. Kimsə bu qıza haqq qazandırmasa da, hər halda, sevirsə və sevilirsə...

İkinci nəzərə çarpan cəhət: Günel Mehri “Xoşbəxtlik iksiri” tapmağa can atan qəhrəmanlarının daxili aləmində baş verən prosesləri – bəzən aşib-daşan hiss və həyəcanları, dramatik və fəci situasiyaları ön plana çəkir. Zahiri hərəkətlər statikdir, amma daxili dünyadan gələn səslər – hiss-həyəcan seli obrazların psixoloji düşüncələrini ehtiva edir. “Düşüncə” anlamı Günelin hekayələrində üçüncü nəzərə çarpan cəhətdir. Günelin həm özü (bir müəllif kimi), həm də qəhrəmanları (müxtəlif səviyyələrdə) düşüncələr aləmində yol gedirlər. Məsələn, mən onun “Sarmaşiq” hekayəsini dialoqlar əsasında qurulan və EŞQin mahiyyətini açıqlayan mühakiməvi bir pritcha hesab edirəm. Böyük Füzulinin “Eşqdır ol nəşeyi-kamil kim, ondandır müdam, Meydə təşviri-hərərət, neydə təsiri-səda” beyti EŞQin dahiyənə şərhdirsə, “Ey məni məhrum edib bəzmi-vüsəlindən müdam Qeyri-xani iltifati üzrə mehman eyləyən” beyti isə EŞQin AYRILIQ məqamına gəlib çatdığından xəbər verir. “Sarmaşiq” hekayəsində də yaşanan eşq sonunda ayrılığa doğru yol gedir. Bu yolun əvvəli sevincdən, nəşədən, sarılmaqdan başlayır. Qarşılaşmadan uzlaşmaya, ilk baxışdan, ilk sözdən, eyni həyəcan, eyni doğmalıqdan doğan bu uzlaşma bəzən cəmiyyət

qanunlarına zidd görünür. Eşqin izahı: “Eşq başdan sonadək “sənə təslim oluram” deməkdir, “özümü, ruhumu, qəlbimi, vücudumu sənə verirəm” deməkdir”. Əlbəttə, Günəlin qəhrəmanının eşq haqqında bu cür düşüncəsi ilə mübahisə etmək də olar, amma bir fərdi düşüncə kimi maraqlıdır. Hekayənin sonu belədir: “Ayrılıq da sevgiyə daxildir. Sevginin bir üzü ayrılıqdır. Sevginin böyüklüyü də bunda imiş”. Göründüyü kimi, “Sarmaşiq” hekayəsində müəllif sevgi haqqında ənənəvi süjet modelindən imtina edir, bir sevgi əhvalatını obrazların düşüncə arealında təqdim edir. Qoy qəhrəmanlar hərəkət etdikləri kimi, həm də düşünsünlər. Bu sırada Günəlin “Ölmüş” hekayəsini də xüsusi qeyd edirəm. Hadisədən, əhvalatın təsvirindən çox, həmin hadisənin yozumuna daha çox diqqət yetirildiyi bu hekayə insan ölümünün səbəb və nəticəsi haqqında məlum fikirlərdən fərqli düşüncələrə yol açır...

Günəli Mehrinin daha bir hekayəsi barədə söz açmaq istəyirəm – “Həyat gözəldir”. Bu hekayə dialoqlar üzərində qurulub. İki nəfər – bir-birindən xəbərsiz, heç tanış olmadan... dənizdə, boğulmaq təhlükəsi başlarının üstünü alanda, ölüm onların üzərinə çökəndə tanış olurlar. Bir-birini acı sözlərlə sancanda və sonra... dalaşmaqdan barışmağa yol alan bu təsadüf görüş xoşbəxtliyin təməlinə çevrilir. Belə gözlənilməz situasiyalara Günəlin hekayələrində tez-tez rast gəlirik. Amma məni maraqlandıran bu gözlənilməz situasiyalar yox, hekayənin məğzini ifadə edən “İnsan necə xoşbəxt ola bilər?” sualıdır ki, onun da cavabını bu dramatik hekayədə tapa bilərik. “Həyat iki nəfərin arasındakı körpüdən keçir. Bu iki nəfər həmin körpüylə bir-birinə doğru da gedə bilər, əks istiqamətə də”.

Qulu Ağsəs – “Ulduz”un baş redaktoru Günəli Mehrinin kitabına yazdığı ön sözdə qeyd edir: “O, hal-hazırda çalışdığı İctimai Televiziyada həm ssenarist kimi Qarabağ mövzusunda müxtəlif sənəd-

li filmlər hazırlayır, həm də Azərbaycan ədəbiyyatını, xüsusən də poeziyanı təbliğ edir”. Amma görünən kəndə nə bələdlik. Günəli Mehrinin hekayələrindəki arabisenarist ştamplarını görməmək mümkündürmü? Ssenari yazmaq və onu əməli şəkildə reallaşdırmaq xüsusi bacarıq tələb edir və mən bunu lap bu yaxınlarda ünlü şairimiz Tofiq Bayrama həsr olunan sənədli filmə izləyə bildim. Ümumiyyətlə, Günəli Mehrin axtarışçı bir yazardır və elə “Sarmaşiq” kitabındakı “Zərdabilər” oçerki də bunun əyani sübutudur.

Günəli Mehriyə nə arzulaya bilərim? Yaradıcılıq sükuta düşməndir. Bura qədər yazdıqları, çəkdikləri filmlər, axtarış meylləri 44 yaş üçün normal hesab edilsə də, potensial tükənməyib. Ona görə də Günəli Mehrinin ən uğurlu bir əsərinin meydana gəlməsini gözləyək...

P.S. Bu gün Günəli Mehrinin “Azərbaycan” jurnalının keçən ilki mart-aprel qoşa sayında daha bir hekayəsini (“Doğuluş”) oxudum. Bu hekayədə Günəli əsl sevgidən söz açır.

Əli Bağışdan “Altı və sıfır”

Əli Bağış... Doğrusunu deyim ki, indiyə kimi mən belə bir yazarı tanımamışam. Qulu Ağsəs onun “Altı və sıfır” kitabını mənə təqdim etdi və o kitabdakı publisistik məqalələri, hekayələri və şeirləri oxuyandan sonra tanımadığımı tanıdım.

Publisistika, nəsr, şeir... Yaradıcı bir adamdan söz açırsansa, mənim üçün bu janrların ən əhəmiyyətli hansıdır sualını verməmişəm. Çünki bədii istedadın hansı janrda önəmli olması şərtidir, əsas odur ki, müəllif özünü necə ifadə edir... “Dörd tabut” hekayəsi, mənim fikrimcə, onun bədii yazıları içərisində xüsusilə seçilir və bu hekayə təkcə məzmununa görə deyil, həm də formasına-təhkiyə tərzinə, təsvir edilən hadisələrin bir-birilə üzvi şəkildə bağlılığına, novellavari sonluğuna görə diqqəti

cəlb edir. Və bir də hekayədə təsvir olunan obrazların hər biri xaraktercə digərindən fərqlənir. “Dörd tabut”da müəllif iki azərbaycanlının və iki erməninin qətlindən söhbət açır və məlum münafişinin gətirdiyi düşmənçiliyin iki ailəni fəlakətlərə düşür etdiyini nəzərə çarpdırır. Təhkiyə tərzinə nəzərən, amma bu, çox qəmli bir hekayətdir. Bu hekayətdə iştirak edənlərin hər biri özünəməxsus personaj kimi diqqəti cəlb edir. Əvvəlcə Sona və Səttar hekayətini dinləyirik. “Günlərin bir günü Sona Səttarın evinə gəlin köçdü. Gün günü qovdu, ay ayı qovdu və Sona buz baltası kimi oğul doğdu. Adını Nihad qoydular. Səttar – Sona sevgisinin bu gözəl payının gəlişi hamını sevindirdisə də, işsiz-gücsüz Səttarın qaşqabağını heç açmadı. “Heç özümü saxlaya bilmirəm, bu körpəni necə saxlayacam?” Və Səttar üz tutur Rusiyaya, ad-san, pul-para, şan-şöhrət qazanır. O illər üçün bu, tipik bir hadisə idi. Minlərlə həmyerlimiz xoşbəxtliyi, səadəti, firavan dolanışığı Rusiyada, başqa ölkələrdə axtarırdı. Amma anlamırdılar ki, “Hər gün körpəsini tənha ürəyinə sıxıb göz yaşlarını yaz yağışı kimi səpən” Sonalar onların yolunu gözləyir. Və günlərin bir günü: “Səttar gəlməmişdi, Səttarı gətirmişdilər”. Məlum olur ki, Səttar həmyerlilərini başına toplayıb “millətin başçısı”na çevrilib. Ona bu yerdə haqq qazandırmaq olarmı? Necə qazanıb o pulları ki, 1 milyon dollar da ölümündən sonra atəsinə çatmalıdır. Sona “Bu pullar nə mənə, nə də körpəmə lazımdır” deyir. Haqlıdır. Amma Rusiyada “millətin başçısı” kimi “şöhrət” qazanan Səttarı Sona bağışlamasa da, biz bağışlayırıq. O, bir erməni diğasının “bizlərə “azərbaycan” deyən Surenin bağırsaqlarını qarnından çıxarıb boğazına doladı”. Özü də güllələnir. “Səttarın meyidi ata yurdu- na çatan səhərin axşamı Surenin meyidi də dağ kəndindəki evlərinə çatdı”.

Yox, hekayənin məzmununu, hadisələrin bundan sonrakı gedişini söyləmək fikrində deyiləm. Çünki bundan sonra Səttarın və Surenin oğulları da eyni düşmənçilik-

dən həlak olurlar. Hekayənin ictimai-siyasi mənasına keçid baş verir. Amma sonda bu keçid anaların görüşməsiylə humanizm –bir-birini anlamaq həddinə yetişir. “Dəli Kür... dörd bədbəxt qadımdan və iki xoşbəxt körpədən xəbərsiz-xəbərsiz axırdı. Anuş suya, iki körpəyə, gəlininə, Sonaya və Sonanın gəlininə baxa-baxa pıçıldadı: “Siz türklərdə su aydınlıqdı. Bəlkə, heç bir-birlərini öldürmədilər.”

Əli Bağışın “Dörd tabut” hekayəsini onun bədii yaradıcılığında uğurlu bir hadisə hesab edirəm və çox güman ki, o, hər dəfə hekayə yazmaq istəyəndə “Dörd tabut”u xatırlasın.

“Altı və sıfır”a Əli Bağış səkkiz şeirini daxil edib. Hər hansı bir şairi şeirlərinin hansı mövzuda yazılmasına görə yox, o şeirlərdəki poeziya havasına, bu havanın gətirdiyi bədii təsvir incəliyinə, fikrin ifadəli şəkildə izahına görə qiymətləndirmək lazımdır. V.Q.Belinski yazırdı: “Şeirin poetik olması üçün nəinki təkcə rəvanlıq və ahəngdarlıq azdır, hətta hiss özü də təklildə hələ kifayət eləməz: burada fikir lazımdır ki, hər cür poeziyanın da elə əsl məzmununu təşkil edən budur. Bu fikir poeziyada həyatın müəyyən bir tərəfinə müəyyən baxış kimi özünü göstərir, şairin əsərlərini ilhamlandıran və yaşadan bir başlanğıc kimi meydana çıxır”. Əli Bağış fikir şairidir. Amma onun şeirlərində ifadə etdiyi fikirlər yalın-yalxı və çılpaq fikirlər deyil, ən başlıcası, həyat həqiqətindən doğan fikirlərdir. “Bakıya qar az yağır”. Doğrudan da, belədir. Sadə, məlum bir fikir, amma şeirdə bu fikrin poetik təfsirini görürük.

Qar az yağır Bakıya.

Xəsis əlindən zorla qopan manatlar kimi.

Tanrı nəhəng əllərindən

Bir-bir atır qar dənələrini.

Böyük Səhraya dənə-dənə yağdırdığı

yağış damcıları kimi.

Bakıya qar az yağır.

Az yağın qarını gözləri, ürəkləriylə

qorumaq üçün

pəncərələrdə
səhərə kimi
qar keşikçisinə dönür
cocuqlar.
Bakıya qar az yağır.
Bu az yağan qara,
bəlkə də, ən çox
sevinir unudulmuş
şəhid qəbirləri.

Bu şeirdən də görünür ki, Əli Bağış haqqında söz açdığı mətləbi danışmır, o mətləbin izahına da çalışmır, lakin hamının gördüyü mənzərənin şeir diliylə rəsmi çəkir. “Neftçilərə rekviyem” şeiri isə assosiasiyalar doğurur. Neft daşlarında güclü qasırğa üç fəhləni dənizdə batırır. Onlar çörək uğrunda şəhid oldular. Fikrin assosiativliyi elə buradan doğur. Başqa bir şair, bəlkə də, burada qəhrəmanlıq çaları axtarardı. Amma baxın:

Torpaq üzərində bitən buğdanın çörəyini
dənizin dibində tapmağa getdilər...
Hər zaman Aslan ağzında olan çörək
Bu dəfə Qağayı dimdiyində, Balıq mədə-
sindəydi.
İndi o qədər rahatdılar ki...
Nə banklar axtaracaq onları,
Nə borc aldıqları qohumları, dostları.
Üç evdə arvad tənələri, uşaq gileyləri
Ünvansız qaldı.

Sərt realizmlə aşılanıb bu şeir. Belə şeirlər çox az yazılır.

Əli Bağış və onun yazıları haqqında söz açan müəlliflərin, demək olar ki, hamısı onun şeirlərindən söz açırlar. Hamı onu şair kimi təqdir edir. Amma, mənim fikrimcə, Əli Bağış bu günün irəlici publisistlərindən biridir. Deyirlər ki, şeir, ya nəsr əsəri bədi, obrazlı təsvir vasitələrinin zənginliyiylə seçilir, publisistika isə bunlarsız da keçinə bilər. Yanlış fikirdir. Publisistik yazıda da bədiilik prinsipi əsas şərtlərdən biridir və bədiilik publisistika anlayışı burada yerinə düşür. Əli Bağışın bir çox publisistik yazılarını məhz bədi bir yazı kimi oxumuşam.

Əli Bağışın Qarabağ müharibəsi ilə bağlı yazılarını həyəcənsiz oxumaq olmur. O, bu yazılarda müharibənin içindədir. “Bir söyüşə alınmış kənd”, “İki şəkil-iki qətlin tarixçəsi”, “İntiqam”, “Qədirin qədirsizliyi” və s. bu tipli yazılarda müharibənin onda doğurduğu təəssüratlarla tanış oluruq.

Əli Bağışın publisistik yazılarında keçmişə, tarixi hadisələrə və şəxsiyyətlərə bu günün nöqtəyi-nəzərindən aydınlaşdırıcı bir baxış var. Məsələn, “SSRİ niyə dağıldı” yazısını oxuyursan və razılaşırısan onun fikirləriylə. Və Əli Bağış onu düşündürən, narahat edən reallıqlara da münasibətisiz keçinmir. “Müraciət formamız necə olmalıdır?” “Beləncik”, “Fərqli dini baxışlarım”, “Milçək və fil məsələsi” tipli yazılarda mən publisistin həmin reallıqlara tənqidi münasibətini görürəm.

Təbii ki, Əli Bağışın kitabda toplanan bütün yazıları haqqında söz açma bilmirəm. Amma bu yazıların müəllifinin xeyli dərəcədə məlumatlı, dünya tarixini, görkəmli şəxsiyyətləri, incəsənəti, ayrı-ayrı elm sahələrini öz qədərincə mənimsədiyini ancaq alqışlamaq olar.

O, Ramiz Rövşəni çox sevir. Yazılarında tez-tez onu xatırlayır və şeirlərindən misallar gətirir. Bizi birləşdirən nöqtələrdən biri də budur.

Əli Bağış, səni tanıdım.

“Ayrılığın büstü”

Söylə görüm, hardasan,
Necə keçir günlərin?
Yenə təzə-tərmisən?
Sən məndən ayrılalı
Bir qucaq qazanmışan,
Bir çiyin itirmisən.

Bu şeirin müəllifi Süleyman Muradlıdır. Mənim heç tanımadığım, üzünü görmədiyim belə bir şair. Amma bunun məsələyə – mənim onu tanıyıb-tanımadığıma heç bir dəxli yoxdur. Şairi şeirlərindən tanıyarlardı. Həmin bu müəllifin “Ayrılığın

büstü” kitabında 17 şeiri təqdim olunur və dörd dildə (Azərbaycan, rus, türk və ingilis dillərində) oxuculara çatdırılır. Amma əsas orijinalda yazılanlardır. Bu 17 şeirin 14-ü sevginin ayrılıq-hicran motivlərini əks etdirir.

Süleyman Muradlının bu şeirləri barədə söz açmamışdan əvvəl istəyirəm belə bir müqəddimə ilə “bərdaşt” edim. XXI əsrdə “sevgi varmı?” sualını vermək və bu sual üzərində baş sındırmaq çox qəribə səslənər. Bəlkə də, sevgini hicran-vüsəl çərçivəsində anlayanlar üçün həmin suala “hə”, ya “yox” cavabını vermək mümkün olardı. Ancaq bu gün Sevgi daha geniş anlamları ifadə edir. Sevgi insanın özünü dərk etməsi, mənən durulması, daxilən yeniləşməsi, zənginləşməsi deməkdir. Sevgi Həqiqətdir, Vicdandır, Xoşbəxtlikdir. Sevgi ağılla ürəyin vəhdətidir, daha doğrusu, “ağıllı ürək”dir. Görəsən, müasir poeziyada sevgi öz aliliyini, müqəddəsliyini saxlaya bilibmi? Axı əsrlərdən bəridir sevgi ilə poeziya qoşa qanad kimi dərk olunub, sevən adam ən gözəl hissələrini poeziya vasitəsilə ifadə edib, köksün dar qəfəsindən dünyaya boylanıb. Yaxşı cəhətdir ki, Füzulinin yandırdığı şam hələ sönməmişdir, bu şamın ətrafındakı pərvanələr bir-bir həlak olur, amma o şam hər təzə aşiqin can atdığı, yanmaq istədiyi bir alov kimi işığını əsirgəmir. Sözün Füzuli ucalığına tapınan şairlərimiz sevgi mövzusunda da təzə söz deməyə, öz hissələrini orijinal təsvir vasitələri ilə ifadə etməyə çalışırlar. Mən Azərbaycan poeziyasında, xüsusilə keçən əsrdə yüzlərlə şeir nümunəsi misal gətirə bilərəm. Ancaq bircə misal gətirsəm, kifayətdir. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə yazır:

Dərdimin bağırını yararsan, gülüm,
Yoxsa həyat mənə əzab olardı.
Yaxşı ki, dünyada sən varsan, gülüm,
Könlüm işığını hardan alardı?

Burada sevgi insanı ucaldan mənəvi bir qüvvə kimi dəyərləndirilir.

Təbii ki, hər şairin sevgiyə münasibəti eyni ola bilməz. Əgər eynilik olarsa, onda sevgi cütlüyü və onların dünyabaxışı arasında heç bir fərdilikdən söhbət gedə bilməz. Ona görə də Bəxtiyar Vahabzadənin bu sevgi şeiri “Sevgi nədir?” sualının min cavabından biri ola bilər.

İndi keçirəm Süleyman Muradlının şeirlərinə. Onun lirik qəhrəmanı bütün varlığı ilə sevir. Amma belə məlum olur ki, ortada ayrılıq küləkləri əsir. Bu da təbiidir. Əksər sevənlərin başına gəlir, onları küskünlüyə, bədbinliyə, hətta mənəvi intihara səsləyir ayrılıqlar. Məgər bütün poeziyamızın əsrlər boyu yazılan sevgi şeirlərində AYRILIQ sindromuna azmı təsadüf etmişik? Və sevgi cütlüyündə –Aşiq-məşuq münasibətlərində həmişə hicran alovlarında yanıb-yaxılan aşiqlər olub. Elə XX-XXI əsrdə də: “Gecə də, gündüz də fikrimdə sənsən, Mən kimin fikrində yaşayım, söylə? De, hansı bir ürək qəbul eləyər, Məni sən ünvanlı dərdlə, gileylə?” (Əli Kərim). yaxud: “Yox buna taqətim, yox buna tabım, Əlimi əlindən üzümək əzabım, Sonra bu əzaba dözmək əzabım” (Musa Yaqub). Süleyman Muradlının lirik qəhrəmanı da məhz bu ayrılıq əzabına məhkum olunub.

Getmişən, eybi yox, burda nə var ki,
Heç olmasa danma mənim adımlı.
Nə cavab verərsən dosta-tanışa,
Soruşsalar, doğmadımı, yaddımı?

O vaxt bir sən vardın, bir də mən idim,
Bir kimsə çatmırdı dadına onda.
İndi hər tərəfin adamla dolu,
Hamısı yalandı bir ayrı donda.

Bir də soruşsalar, qurbanın olum,
Gəl danma sən məni, burda nə var ki?
Böyük Süleymana heç nə qalmayıb,
Kiçik Süleymana, de, nə qalar ki?!

Aşiqin-lirik qəhrəmanın həsrəti, sevgi yolunda çəkdiyi əzəblər yetərinədir. Görürük, hiss edirik. Burada yalan yoxdu, yanan var.

Hər adın çəkildə
“Allah, aman!” deyirəm.
Qorxuram gülüşümlə
Səni nişan verərəm.

Nə gərək, kimsə bilsin,
Mən bilirəm, bəsimdi.
“Gücüm nanə yarpağı,
Ürəyim bir əsimdi”.

Əlbəttə, ayrılıq bəzən hədsiz pessimizmə də yol açır. Bunu biz indiyəcən yazılan sevgi şeirlərində də görmüşük. Bu ifrat bədbinlik bəzən Ölüm-İntihar-Məzar qütblərinə də aparır.

Hərdən gəlib xatırla,
Hərdən baş çək könlümə.
Gül-çiçəklə qonaq ol
Bir məzarlıq ömrümə.

Lirik qəhrəmanın “bir məzarlıq ömrü” hədsiz pessimizmin ifadəsidir və əlbəttə, şəxsən mən buna haqq qazandırmıram. “Yaşamağa hazırdım, ölməyə də hazırım indi” etirafına da həmçinin. Niyə? Çünki Süleyman Muradlı lirik qəhrəmanın diliylə deyir: “Şükür ki, axtarıb tapmışam səni... İzn ver, yanında əyləşim bir az. Ruhumu telinin üstünə qoyum”. Əgər itkin düşən o sevgili tapılıbsa, o zaman bu ikiliyə son qoymaq... Amma burada günah kimdədir sualı da meydana çıxır. “Adlayıb üstündən qəbahətimin Ürək sındırmırsan... ürək alırsan” etirafı gəlir. Burada lirik qəhrəmanın etirafını da təbii qəbul edək.

Süleyman Muradlının sevgi şeirlərində ayrılığın səbəblərini aramadım, çünki “Niyə ayrıldılar?” sualına cavab yoxdur. Sadəcə, bu ayrılığın bir insan qəlbində necə həyəcanlar doğurduğunun şahidi olduq.

Qoy Süleyman Muradlı yenə sevgi şeirləri yazsın, yenə ayrılıqdan söz açsın, amma bu ayrılığın səbəbləri üzərində düşünsün. Qoy onun lirik qəhrəmanının sevgilisi günlərin bir günü qayıtsın. Və o lirik

qəhrəman – o bəlalı aşiq duysun ki, həyat və sevgi təkcə ayrılıqlar üzərində bərqərar olmayıb. Bir də onu arzulayıram ki, Süleyman Muradlı şeirlərinin obrazlı ifadə tərzinə daha çox diqqət yetirsin. UĞURLAR ARZULAYIRAM!

Nadir Yalçının “Lal ev”i

Hekayə yazmaq bu gün sanki hamının görəcəyi, bacaracağı bir işə çevrilib. Amma bu çoxluqda, kəmiyyətin keyfiyyəti üstələdiyi bir prosesdə səni sevindirən, bütün maraq və diqqətini özünə çəkən hekayələr də olur. Və fikirləşirsən ki, nə yaxşı, ənənə hələ davam edir, Mirzə Cəlildən, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevdən, Yusif Vəzir Cəmənəmzəminlidən, Seyid Hüseyn-dən, Mir Cəlaldan, Yusif Səmədoğludan, Anardan, Əkrəm Əylislidən, Elçindən, İsi Məlikzadədən sonra bu janrda maraqlı, bədii-estetik cəhətdən baxımlı hekayələrlə rastlaşırıq. Hələ Şahmar Hüseynovu (Allah rəhmət eləsin), Afaq Məsudu, Məmməd Orucu, Seyran Səxavəti, Aqıl Abbası, Elçin Hüseynbəyliyi demirəm. Onlardan xeyli cavan olan Mübariz Cəfərli, Vüsal Nuru, Varis, Tural Rzayev, Təranə Vahid... Deməli, ənənə davam edir. Nadir Yalçını da bu sonuncuların sırasında görürəm.

“Lal ev”də on beş hekayə toplanıb. İddia etmirəm ki, bu on beş hekayənin hamısı janrın tələblərinə cavab verir. Amma onun bir hekayəçi kimi getdikcə formalaşdığını, həyat həqiqətlərini bədii həqiqətlərə ünvanladığını hiss edirsən. Nədir onun hekayələrindəki özünəməxsusluğu, digər hekayəçilərdən fərqliliyi? İlk növbədə, müşahidə qabiliyyəti, həyatın, reallığın onu düşündürən məqamlarına xüsusi diqqət yetirməsi. Nadir Yalçının maraq dairəsi əsasən özü yaşda olan cavanların məktəb illərinə, onların peşəsiylə bağlı həyat tərzinə, şəhər həyatında baş verən müxtəlif hadisələrə, bəzən də ailə-məişət məsələlərinə yönəlir. Amma bütün bunlardan başqa “Lal ev”, “Nina Nikolayevna” hekayələrində məkan

dəyişir, hadisələr kənddən elmi institutlardan birinə, oradan da şəhərin bir məhəlləsinə yönəlir. Amma hekayə üçün hadisələrin hansı məkanda cərəyan etməsinin bir elə əhəmiyyəti yoxdur. Əsas odur ki, hər hansı hekayədə yığcam bir süjet olsun, ədəbi dilin normalarına riayət olunsun, təsvir olunan hadisə və obrazlar həyatın özündəki kimi təsir bağışlasın. Və xüsusilə həmin hekayədə hadisə də, obrazlar da xarakterik olsun, uydurma təsir bağışlamasın. Mənim fikrimcə, Nadir Yalçının “Nina Nikolayevna” hekayəsi bütün bu söylədiklərimi isbata yetirən bir nümunədir. Nina Nikolayevna azərbaycanlı Ənvərə qoşulub gələn rus qızıdır, onun zövcəsidir... “Əmim Ninanı mənə təqdim edəndə onun yaşla parıldayan gözlərinə zilləndim. Ninanın gözəlliyini, bənzərsizliyini görəndə birdən başa düşdüm ki, o bura gəlməklə səhv eləyib”. Səhv ondan başlayır ki, evdə nənədən başlamış, əksər kənd camaatı Ninanı qəbul etmir və “Nina qürbətdə məskən sala bilməyən, köksünün döyüntüləri bədəninə silkələyən qaranquşlar kimiydi”. Amma bu rus qızı ərinə məhəbbəti üzündən bütün tənələri, töhmətlərə dözüür, hətta müsəlmanlığı da qəbul edir, qaranquşlar kimi uçub getmir... Boynundakı xaçı da gizlədir. Günün birində Nina ölür, amma qeybə çəkilən xaçı tapılır. Nadir Yalçın rəvan dillə bu hekayəni nəql edir, ifadə vasitələrindəki zərifliklə oxucunu ələ alır. Ən başlıcası xarakter yaradır.

“Ayaqqabı” hekayəsi də maraqlıdır. Burada maraq doğuran tək təsvir olunan hadisə (iki gəncin sevgisi) deyil, obrazların bir-birinə münasibətindəki baxış bucağıdır. Nadir Yalçın Xanımı – sevilən qızı oğlanın baxış bucağından elə təsvir edir ki: “Xanımın yanağına səpilən açıq-qırmızı çilləri, təbəssümü ilə yaranan qəməzləri, sağ tərəf üstə daranıb çiyininə üzünə səliqəylə sərilən şabalıdı saçları, nəfəs alarkən xüsusi hərarətlə qalxıb-enən sinəsi heç kimə bənzəmirdi” – doğrudan, bir qızın zahiri portreti canlanır.

Nadir Yalçının bütün hekayələri müəyyən hadisələr üzərində qurulub. Amma bu hadisələrin təsvirində obrazların maddi həyatı-onların peşəsi, gündəlik həyat tərzi ilə yanaşı, mənəvi aləmi də unudulmur. Daha doğrusu, obrazın xaricindən daxilinə açılan yol da onun xarakterini tənzimləyir. “Kitabça” hekayəsindəki Həsən müəllim, “Səfər müəllimə nəşə olub” hekayəsindəki Səfər müəllim bu mənada maraq doğuran obrazlardır.

Nadir Yalçın fərqli insan obrazlarına müraciət edir və çalışır ki, hər birinin xarakterindəki fərdilikləri nəzərə çarpdırsın. “Balıqçılar” hekayəsindəki Elxanla Cavid və Ləpir Həsən, “Lal ev”dəki Ayaz – bunlar siravi obrazlar hesab oluna bilməzlər. Olsun ki, onlarda nəşə, hansısa tamamlana biləcək cizgi çatışmır, amma fərdi xüsusiyyətləri ilə seçilir. Əlbəttə, biz onun təsvir etdiyi obrazlardan qəhrəmanlıq, müstəsna fəvqəladəlik tələb etmirik, hansı obrazı necə görürsə, qoy elə təsvir eləsin.

Məni sevindirən bir də odur ki, Nadir Yalçın Azərbaycan dilini və Azərbaycan məişətini dürüst mənimsəyib. Təhkiyə tərzi maraqlıdır. Həm müəllif dilində, həm də obrazların danışıqında, dialoqlarında pintliliyə yol vermir. Şəhəri təsvir edəndə bilgiləri qaneedicidir, kəndi də həmçinin.

Böyük yazıçı Çingiz Aytmatov hekayə janrı ilə bağlı bir müsahibəsində deyirdi: “Hekayəni damla ilə müqayisə etmək olar. Lakin bu damlasız okean ola bilməz. Hekayə dövrün mozaikasıdır. Mozaika isə xırda və zərif hissəciklərdən ibarətdir”. Nadir Yalçının bir çox hekayələri də mozaika təsiri bağışlayır. Hələlik o, “xırda və zərif” hissəciklərlə iş görür, amma, mənim fikrimcə, elə bu “xırda və zərif hissəciklərdə” də portret yaratmağa meyli güclüdür. Bu yol getdikcə onu bir bitkin hekayəçi kimi tanıdacaq.



İlahə SƏFƏRZADƏ

MƏTİ OSMANOĞLUNUN
TƏDQIQATINDA

BODENŞTEDT PARADOKSU

XIX əsr Avropasının Şərqlə yönələn marağı çox vaxt ekzotizm və oriyentalist stereotiplərlə örtülsə də, bəzi müəlliflərin mətnləri bu stereotiplərin altında gizlənmiş siyasi, mədəni və ideoloji qatları açmağı bacarır. Məti Osmanoglundun “Bodenştedt oğrudurmu, doğrudurmu?” kitabı da məhz belə mətnlərdən birini – Bodenştedtin Qafqaz və Azərbaycan təsəvvürlərini yenedən gündəmə gətirir, düşünür və yeni elmi kontekstdə şərh edir. Tədqiqatçının bu əsəri həm Şərq-Qərb münasibətlərinin ədəbiyyatdakı təzahürlərini, həm də Azərbaycan kimliyinin Avropa müstəvisində necə kodlaşdırıldığını göstərməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Müəllif Bodenştedtin əsərlərini Qafqaz haqqında formalaşmış ideoloji diskursu anlamağa imkan yaradan çoxqatlı mətnlər kimi təqdim edir və bununla da Azərbaycan humanitar elminə yeni bir baxış xətti gətirir.

Məti Osmanoglundun kitabının girişində Bodenştedtin Qafqazla bağlı yaradıcı-

lığı, Azərbaycan mədəni kimliyi haqqında formalaşdırıldığı təsəvvürlər geniş şəkildə açılır. Müəllifin təqdimatında Bodenştedtin iki mühüm əsəri – Qafqaz xalqları haqqında tarixi mövqedən yazdığı kitab və Şərq oriyentalizminə söykənən “Şərqdə min bir gün” Avropanın Şərqlə baxışını müəyyən edən diskurs kimi təhlil edilir. Məti Osmanoglu bu mətnləri XIX əsr Avropa təfəkküründə Azərbaycan kimliyinin necə kodlaşdırıldığına aid mühüm mənbə kimi nəzərdən keçirir.

Birinci fəsildə xüsusi vurğulanan məqamlardan biri odur ki, “Şərqdə min bir gün” əsəri Azərbaycanda uzun müddət tarixi sənəd kimi qəbul edilsə də, əslində, romantik-oriyentalist təsəvvürlərlə dolu bir narrativdir. Müəllif bununla həm Avropanın Şərqlə yönələn təsəvvürlərini, həm də bu təsəvvürlərin yerli mədəni yaddaşa necə sirayət etdiyini aydınlaşdırır. Digər tərəfdən, “Qafqaz xalqları və onların ruslara qarşı azadlıq mübarizəsi” əsərinin xü-

susi əhəmiyyəti qeyd edilir. Azərbaycan Qafqaz azadlıq hərəkatının mərkəzi kimi təqdim olunur ki, bu da həmin dövrün siyasi mənzərəsini yenidən şərh etmək baxımından diqqətəlayiqdir.

Müəllif birinci fəsildə həmçinin Mirzə Şəfinin Avropa oriyentalizmi içərisində uğradığı mifikləşmə prosesini araşdırır. Avropalı oxucu üçün Mirzə Şəfi hazırda mövcud olan fars poetik arxetiplərinin davamçısı kimi qəbul edilirdi. Bu qəbulun kökündə Avropada Şərfin fars mədəniyyəti və estetikası ilə eyniləşdirilməsi dayanırdı. Müəllif həm Avropa, həm də Rusiya ədəbi və ictimai mühitində oxşar meyillərin olduğunu konkret nümunələrlə izah edir.

Fəslin daha bir mühüm xətti Bodenştedtin Azərbaycan dilinə baxışıdır. O, Azərbaycan dilini Qafqaz xalqları arasında ümumi ünsiyyət dili kimi səciyyələndirir və bu dili Şərfin fransızcası adlandırır. Bu ifadə XIX əsr Avropasında Azərbaycan kimliyinin necə qavrandığını göstərən diqqətəlayiq mədəni-sosioloji təhlildir.

Həmçinin Bodenştedtin Qafqaza səfərinin məqsədi və onun Rusiya imperiyasının Qafqaz siyasətinə dair tənqidi mövqeyi araşdırılır. Məti Osmanoglunun vurğuladığı kimi, Bodenştedt bu səfəri Qafqaz azadlıq mücadiləsinin mahiyyətini Avropaya çatdırmaq məqsədi ilə etmişdir. Bu baxımdan, onun əsərləri Rusiya imperiyasının Qafqazda yaratdığı tarixi miqləri ifşa edən erkən Avropa mətnlərindən biri kimi önəm daşıyır.

Məti Osmanoglunun Bodenştedtin mətnlərinə mədəni-kimlik quruculuğuna təsir etmiş ideoloji diskurslar kimi yanaşır. Xüsusilə avro-oriyentalist mətnlərin XIX əsr Azərbaycan kimliyini necə formalaşdırdığı sualına gətirilən cavablar elmi ədəbiyyatda az işlənmiş məsələdir.

Fəsildə Mirzə Şəfi obrazının Avropada fars şairi kimi tanınması məsələsi oriyentalist poetikanın iş mexanizmini anlamağa yönəlmiş maraqlı təhlildir. Müəllif bu təh-

rifin mədəni stereotipin nəticəsi olduğunu əsaslandırır. Bu, kitabın elmi dəyərini artıran mühüm istiqamətdir.

Məti Osmanoglunun Bodenştedtin Azərbaycan dilini Qafqazın fransız dili adlandırması kimi qeydləri mədəni-sosial kontekstdə şərh edir. Bu yanaşma Azərbaycan kimliyi ilə bağlı Avropada formalaşmış təsəvvürlərin arxa planına işıq tutur.

Fəsildə ən diqqətəçəkən hissələrdən biri imperiyanın Qafqazda uydurduğu tarix miqlərinin Avropaya ötürülməsi barədə müşahidələrdir. Müəllif bu prosesi təhlil etməklə Qafqaz tarixinin imperiya ideologiyası çərçivəsində necə formalaşdırıldığını göstərir ki, bu da kitabın tədqiqat xətlərindən biridir.

Eyni zamanda müəllif alman və rus mənbələrindən paralel istifadə edir ki, bu da Bodenştedtin Azərbaycanla bağlı təsəvvürlərinin necə formalaşdığını göstərməyə imkan yaradır. Sitatlar məqsədli və kontekstə uyğun seçilib.

Müəllif ikinci fəsildə əsas diqqəti Rusiyanın Qafqaz xalqlarına münasibətini, imperiyanın geosiyasi maraqlarını və bu maraqların yerli əhali üzərində yaratdığı dağıdıcı təsirləri işıqlandırmaya yönəlmişdir. Bodenştedt Rusiya imperiyasının öz hərbi və siyasi fəaliyyətini Avropa ictimaiyyətinə xristian “qardaşlığı” və humanist məqsədlər çərçivəsində təqdim etmək cəhdlərini tənqid edir və bu ritorikanın imperiyanın öz mənafeyi üçün hazırlanmış ideoloji manipulyasiya olduğunu ortaya qoyur.

Müəllif F.Fontonun “Ruslar Kiçik Asiyada” əsərinə geniş istinad edərək, Rusiyanın Qafqazdakı fəaliyyətini idealizə edən bu əsərin Avropa oxucusunda yanlış təsəvvür yaratmaq məqsədi daşdığını vurğulayır. O, Fontonun iddialarını ironik və tənqidi üslubla təkzib edir, Rusiyanın Qafqazdakı siyasətinin əsl mahiyyətini açıq şəkildə ortaya qoyur.

Müəllif Gürcüstanın Rusiya tərəfindən zorla ilhaq edilməsi və yerli əhvalatlar, xüsusilə knyaginya Mariyanın imperiya

nümayəndəsinə qarşı etirazı üzərindən imperiyanın qadın ləyaqətinə və mədəni normalara hörmətsizliyini nümayiş etdirir. Bu hadisələr vasitəsilə müəllif imperiyanın “maarifçilik” və “sivilizasiya gətirmə” iddialarının ideoloji və siyasi manipulyasiya olduğunu aydınlaşdırır. Fəsil həm tarixi, həm də etik baxımdan oxucunu düşünməyə, hadisələrin alt qatını qiymətləndirməyə çağırır və imperiya siyasətinin pərdə arxasında gizlədilən həqiqətlərini də açıq şəkildə ortaya qoyur. Kitab həm Avropa oxucusu üçün, həm də regionun tarixini araşdıran alimlər üçün qiymətli mənbə rolunu oynayır, tarixdəki ideoloji manipulyasiyaların və müstəmləkəçilik siyasətinin real təsirlərini anlamağa imkan verir.

Üçüncü fəsil Bodenştedtin Qafqaz müharibəsi və Azərbaycanın bu prosesdəki rolu haqqında müşahidələrinə həsr olunmuşdur. O, əsəri bölgəni gəzmiş, yerli xalqlarla birbaşa ünsiyyət qurmuş və onların dünyagörüşünü, mədəniyyətini anlamış bir intellektual kimi yazır. Bu fəsildə xüsusilə Azərbaycanın dağlıq bölgələrində aparılan müşahidələr, xalqın Rusiyanın hökmranlığına münasibəti əks etdirilir və Qafqazın müsəlman xalqları arasında azadlıq mübarizəsinin mərkəzi kimi Azərbaycanın rolu vurğulanır.

Kitabda Rusiyanın Qafqaz siyasətinin ikili xarakteri ifşa edilir. Məsələn, İrəvanda türklər tərəfindən tikilmiş məscidin ruslar tərəfindən sökülərək pravoslav kilsəsinə çevrilməsi imperiyanın yerli mədəniyyət və dini yaddaşa qarşı apardığı simvolik müharibənin açıq nümunəsi kimi təqdim olunur. Bu faktlar Azərbaycanın və bütövlükdə Qafqaz müsəlmanlarının varlığını inkar edən ideoloji siyasəti ortaya qoyur.

Bu fəsildə həmçinin Kürdəmirli Hacı İsmayıl Əfəndi şəxsiyyətinə diqqət yetirilir. Hacı İsmayıl Əfəndi Qafqaz azadlıq hərəkatının mənəvi ideoloqu kimi təqdim olunur. Onun müridizm təlimi və bu təlimin Dağıstanda yayılması, xalqın kollek-

tiv yaddaşında necə mifləşdiyi və arxetipik simvola çevrildiyi izah edilir.

Tarixi sənədlərə və Yermolovun reportlarına əsaslanaraq, Rusiya imperiyasının Qafqazda içdən idarə strategiyası ilə müxtəlif xalqları bir-birinə qarşı silahlandırması və bunun nəticələri də təqdim olunur. Analitik və rəvayətçi yanaşmanı birləşdirərək oxucuya Qafqaz müharibəsinin siyasi və mədəni aspektləri çatdırılır. Bu yanaşma xüsusilə Azərbaycanın Qafqazın mədəni və ideoloji mərkəzi kimi rolu və rus siyasətinin təzyiqləri kontekstində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ümumilikdə, üçüncü fəsil Azərbaycan və Qafqaz tarixinin tədqiqi baxımından vacibdir. O, əvvəlki fəsillərdə qurulmuş konteksti genişləndirir, Qafqaz müharibəsinin ideoloji və mədəni aspektlərini işıqlandırır. Müəllifin nəzərindən Bodenştedtin müşahidələri həm Avropa ictimaiyyətinə təqdim olunan alternativ Qafqaz obrazını formalaşdırır, həm də bugünkü oxucuya milli kimliyin və kollektiv yaddaşın qorunmasının əhəmiyyətini xatırladır.

Dördüncü fəsildə Bodenştedtin Qafqaz türkləri və Azərbaycanla bağlı müşahidələri geniş təhlil olunur. Bodenstedt XIX əsrin birinci yarısında Qafqaz regionunda baş verən hadisələri Avropa oxucusuna çatdırmaq məqsədilə yazır. O, müasir dövrün ictimai, siyasi və mədəni mənzərəsini təqdim edir, Qafqazın gündəlik həyatını və xalqın müqavimət ruhunu canlandırır. Onun fikrincə, Qafqaz tarixi keçmişi anlamaqla gələcək üçün açar rolunu oynayır. Həmçinin Şirvanın və Azərbaycanın Qafqaz müsəlmanlarının müqavimətindəki mənəvi mərkəz rolu vurğulanır.

Türk irqi tayfaları ifadəsi XIX əsrin elmi kontekstində etno-mədəni birlik mənasında istifadə olunub. Müəllif rəsmi rus tarixşünaslığının Qafqaz türklərinin rolunu inkar etməsini tənqid edir və imperiyanın yanlış etnik təsəvvürlərini elmi arqumentlərlə təkzib edir.

Qafqaz türkləri türk, fars və ərəb dil-

lərində ünsiyyət qurur, dini və elmi bilikləri bu dillərlə mənimsəyirlər. Bodenstedt bu çoxdilliliyi xalqın mədəni zənginliyi və təhsil səviyyəsi kimi qeyd edir, amma XIX əsrdə milli təfəkkürün zəifləməsi və fars dilinə üstünlük verilməsi kimi problemlərə də diqqət çəkir.

Həmçinin Bodenstedt Azərbaycan marifçiliyinin banilərindən olan Abbasqulu ağa Bakıxanovu böyük rəğbətlə xatırlayır və onun Qafqaz xalqlarının tarixi haqqında yazdıqlarını elmi və ideoloji baxımdan yüksək qiymətləndirir. O, Abbasqulu ağanın əsərlərini Qafqaz müsəlmanlarının azadlıq mübarizəsini anlamaq üçün vacib mənbə hesab edir.

XIX əsrdə Qafqaz türkləri Osmanlı türkcəsi ilə həm dil, həm də mənəvi bağ qurmuşdular. Bu, onların kimlik, dil və siyasi yaddaşının formalaşmasında mühüm rol oynayırdı. Bodenstedt Qafqaz türklərinin tarixi, coğrafiyası, siyasi və mənəvi vəziyyətini sistemli və kritik şəkildə təqdim edən intellektualdır. O, elmi və ideoloji baxımdan rəsmi imperiya tarixçiliyindən fərqlənərək Qafqazın milli və mənəvi irsini qorumağa çalışır.

Kitabın sonlarında Bodenstedtin Azərbaycan mövzusunda yanaşmasının mürəkkəbliyi, çoxşaxəliliyi və tarixi aspekti vurğulanır. O, Tiflisdə yaşadığı müddətdə Qafqazın ictimai, siyasi və mədəni həyatını yaxından müşahidə etmiş, Azərbaycan və fars dillərini mənimsəmiş, bölgədəki multietnik və çoxdilli folklor mühitini öyrənmişdir. Bu isə onun Azərbaycan mövzusunda yanaşmasını daha geniş etnoqrafik və tarixi kontekstə daşıyır.

Onun İrəvan səfəri və xalq yaradıcılığını, xüsusilə Azərbaycan mahnı və dastanlarını toplaması bu yanaşmanın praktik nümunəsidir. O, Aşıq Allahverdi ilə Aşıq Keşişoğlu arasındakı deyişməni alman dilinə tərcümə edərək Avropa oxucusuna təqdim etmiş, Azərbaycan folklorunun estetik və sosial rolunu göstərmişdir.

Bodenstedt Azərbaycan coğrafiyasını və türk etnosunu epik poema və tarixi qeydlərində diqqət mərkəzində saxlamış, xüsusilə Rusiya işğalına qarşı azadlıq mübarizəsini mərkəzi mövzu kimi təqdim etmişdir. Onun yazıları Azərbaycan xalqının mədəni və siyasi kimliyini tanımağa yönəlmişdir.

Kitabın sonunda Bodenstedtin yarım əsr əvvəlki Tiflis və Qafqaz vəziyyətinə boylanması, dəyişən zaman və sosial konteksti görməsi vurğulanır. Zamanın dəyişmələri ilə əlaqəli tarixi, mədəni və milli kimlik məsələləri əks etdirilir. Həmçinin Məti Osmanoglu Bodenstedtin “Ləzgi qızı Ada” adlı poemasının da təhlilini kitaba daxil etmiş, poema qələmə alınarkən Şərq mənbələrinə istinad olunduğu da vurğulanmışdır.

Müəllif Bodenstedtin bütün bu fəaliyyətini elmi kontekstdə təhlil edərək, onun mətnlərini tarixi qaynaq və mədəni-kimlik quruculuğuna təsir edən ideoloji diskurs kimi dəyərləndirir.



ESTAFETİN İŞIĞINDA BİR ÖN SÖZ ...

Universitetin birinci kursunda oxuyarkən yazdığım şeirlər haqqında rəy almaq məqsədilə onları professor Yaşar Məmmədliyə təqdim etmişdim. Bir neçə gün sonra Yaşar müəllim mənə şeirlərimlə bağlı əl xətti ilə yazdığı bir ön söz verdi və həmin mətn kompüterə köçürərək “Ulduz” jurnalına aparmağımı tövsiyə etdi. Onun haqqımda belə bir yazı yazacağını gözləməirdim. Bu, mənim üçün həm bir təşviq, həm də uzun bir ədəbiyyat yolunun başlanğıcı oldu.

Bu hadisədən on beş il sonra tələbəm Nahidə yazdığı mətnləri mənə göstərdi və onlarla bağlı rəy istədi. Tarix özünü təkrar edirdi: indi mən tələbəm haqqında ön söz yazır, onun mətnini “Ulduz” jurnalına təqdim edirəm.

Onun “Sökdüyüm şərif” adlı hekayəsi

də bir müəllimin öz tələbələrinə verdiyi dərslə bağlıdır. Sadə bir toxuma məşğuliyyətinin ardında müəllim, fərdi psixologiyanın quruluşu və onun necə müdafiə olunmalı olduğu simvolik dillə izah edilir. Bu hekayədə müəllim – bilik verən deyil, düşünməyi öyrədən bir simadır. Bəli, biz min illərdir müəllimlərimizdən aldığımızı növbəti nəslə – tələbələrimizə ötürürük. Bu mətn yeni yazmağa başlayan bir gəncin ətrafına saçdığı ilk işıqdır. Mən Nahidənin bu mətnini “Ulduz” jurnalına bir qılgımcı olaraq göndərirəm. Ümid edirəm ki, bu qılgımcı zamanla böyüyəcək, əvvəlcə alova, sonra isə parlaq bir yaradıcı ocağa çevriləcək. Və bu ocaq on beş il sonra bir başqa gənci isidəcək...

*Ramil Əhməd,
oktyabr, 2025*



Nahide İSMAYIL

SÖKDÜYÜM ŞƏRF

Riyaziyyat müəllimimiz hadisələrə fərqli yanaşan biri idi. Onu dərsi yaxşı izah etməyindən ziyadə, bu xarakterinə görə daha çox sevirdim.

Bir dəfə dərəcə əlində torbalarla gəldi. Hər birimizin önünə bir paket qoydu. Mən paketin içində riyaziyyata aid bir şey olacağını düşündüm. Paketi açdım. İynə? İp yumağı? Müəllim riyaziyyat əvəzinə texnologiya dərsi keçəcəkdə, görəsən?

O gün riyaziyyat dərsi keçmədik. Dərs boyu sadəcə toxumağı öyrəndik. Toxumaq düşündüyümdən daha maraqlı və asan idi. Müəllim hər birimizin parçasında ilk bir neçə sıranı özü toxumuşdu. Növbəti günə ev tapşırığımız parçaya bir neçə sıra əlavə etmək idi. Hədəfimiz şərf toxumaq oldu. Beləliklə, mənim “toxuma macəram” o gün başladı.

Hər gün dərsin bitməyinə az qalmış müəllim əl işimizə baxırdı. Əl işini gətirməyənlərin kifayət qədər olmasına baxmayaraq, bəzi şagirdlər artıq şərfləri toxuyub üzərinə fərqli naxışlar əlavə etməyə başlamışdılar. Mən isə öz bənövşəyi şərfində yoluma davam edirdim.

Bir neçə həftə beləcə keçdi. İlk günkü kiçik toxumam uzun şərfə çevrilmişdi. Səhər çantamı yığanda masamın üzərindəki parçamı əlimə götürdüm. Barmaqlarımı toxuduğum düyünlərin üstündə gəzdirdim. Toxumağın həyatımın bir parçasına çev-

rildiyini düşündüm. Parçamı masamın üstündə saxlayır, harasa gedəndə çantamda özümə gəzdirir, dincəlmək adına sadəcə bu işlə məşğul olurdum. Toxuduqca fərqli şeylər düşünmüşdüm. Hər bir düyünün arasında keçmiş xatirələr, gələcək xəyallar, beynimdəki mənasız suallar, səssiz müzakirələr var idi. Əlimdə isə bu düşüncələri səbirlə dinləyən bir sirdaş var idi. Elə bu düşüncələrimdən toxunmuşdu bu parça.

Həmin gün müəllimlə şərfin sonunu düyünlədik. Növbəti günün “toxuma macərası”nın son günü olacağını dedi və hər birimizdən dərəcə qayçı gətirməyimizi istədi. Nə üçün lazım olacağını çox da fikirləşmədim. “Yəqin, o biri uşaqlar da düyün bağlamaqda istifadə edəcəklər”, – deyə düşündüm və ertəsi gün olacaqlardan xəbərsiz, xoşbəxt halda şərfləri çantama qoydum.

Növbəti gün gəlib çatdı. O gün dərəcə başlamazdan əvvəl son dəfə əl işlərimizi göstərəcəkdik. Çantamdan parçamı çıxarırdım. Birdən gözləmədiyimiz bir şey baş verdi. “Qayçıyla parçanızı sökməyə başlayın”, – cümləsini eşitdim. Səsin yumşaqlığı və mənanın sərtliyi beynimdə təzad oyatdı. “Neyləyək?!” – qızın biri beynimdəki sualı səsləndirdi. “Qayçıyı götürün, toxuduğunuz şərfləri bir tərəfindən kəsməyə başlayın”, – səs daha yumşaq idi. Çevrilib uşaqlara baxdım. Hamının gözündə eyni sual var idi: “Əziyyət çəkib toxuduğumuz şeyi axı niyə sökək?”

Müəllimin istəyinə heç bir məna verə bilmirdim. İlk partadakı sinif yoldaşlarının başının üstündə dayanıb toxumanı kəsmələrini gözləyirdi. Deyəsən, zara-fət deyildi. Bir aylıq əziyyətimiz bir neçə dəqiqədən sonra heç olacaqdı.

Yavaş hərəkətlərlə çantamdan qayçı-nı çıxartdım. Ağzımı parçaya dirədim. Bu hərəkəti evdə tək olanda eləseydim, yəqin, gözümdən sel-su axardı. Mən əşyalarla tez bağ quran biri idim və bu şərtlə də həmin bağı qurmuşdum. İndi onu öz əlimlə sök-mək nəinki vəfasızlıq, xəyanət kimi gəlir-di. Müəllim gəlib başımın üstündə dayan-dı. Başqa çarəm yox idi.

Kənarından bir az kəsdim, “xarç” səsi qulağımda cingildədi. Yumşaq səslə “Bir az da kəs”, – dedi. Çarəsiz vəziyyətdə gözlə-rinin içinə baxıb insafdan əsər-əlamət gör-məyəndən sonra bir az da kəsməyə məcbur oldum. Üzündən məmnunluq oxunmasa da, başımın üstündən çəkildi. Bu gün nə olmuşdu müəllimə? Görəsən, dərsi yaxşı oxumadığımızı görə bizə mənəvi işgəncə verib intiqam almaq istəyirdi?

Müəllim hər kəsin parçasını kəsdirdik-dən sonra keçib yerində əyləşdi. Jurnalı açdı və heç bir şey olmamış kimi davamiy-yəti yoxlamağa başladı. Mən o bir neçə dəqiqə boyunca gözümü parçamdan çək-mədim. Artıq nəse düşünmürdüm, ya da fərqudə deyildim.

Müəllimin “Deməli, uşaqlar...” sözləri gözümü şərfdən ayırdı. Nəhayət, o drama-tik hadisənin izahı gəldi:

– İçinizdən fərqli duyğular keçirdiyini-zi bilirəm, amma əhəmiyyətli bir mövzunu izah etmək üçün bunun vacib olduğunu düşündüm.

Təəvvür edin ki, o şərf sizin psixo-logiyanızdır. İplər düşüncələriniz, ip yu-mağı isə beyninizdir. Psixologiyanızı hə-yatınızın ilk bir neçə ili sadəcə ətraf mühit formalaşdırır – mənim parçanın ilk bir neçə sırasını toxumağım kimi... Həyatı başa düşdükdən sonra iynələri öz əlinizə götürürsünüz və öz psixologiyanızı özü-

nüz formalaşdırırsınız, özünüz toxuyur-sunuz. Bu, həyatın sonuna qədər davam edən toxuma prosesidir. Beyninizdəki düşüncələr psixologiyınıza davamlı təsir edir, ona görə düşüncələri sağlam olan in-sanın psixologiyası da güclü olur. Psixoloji cəhətdən problem yaşayanlar isə şərfi qay-çılara məruz qalanlardır.

Qayçı – gündəlik həyatınızdakı mənfi hadisələr, problemlər və ya sadəcə insan-lardır. Onlar istəyərək və ya istəməyərək zehni sağlamlığınıza mənfi təsir göstərə bilirlər. Əgər belə “qayçılar”ın fərqudə olsanız və beyninizi onlardan qorumağı bacarsanız, şərfinizə zədə gəlməyəcək. Əgər qoruya bilməsəniz, qayçılar sizi doğ-ramağa başlayacaq.

Əlinizdəki toxumalar üzərində bir ay-dan az zaman ayırdığınız, bəlkə də, şkafa qoyub ildə bir neçə dəfə üzünü görəcəyi-niz sadə parçalardır. Amma onun kəsilməsi sizə necə də ağır gəldi. Düşünün ki, zehni sağlamlığınız – psixologiyanız – həyatda sahib olduğunuz ən dəyərli sərvətdir. Zeh-ninizin bu dəyərini unutmayın və onu bir zümrüd kimi qorumağa çalışın.

O gün müəllimə qarşı içimdə oyanan mənfi duyğular onun sözlərinə haqq qa-zandıрмаğa imkan verməmişdi. Nə olur-sa-olsun, o parçamı kəsməməli olduğumu, bir psixologiya dərsinin bu qədər baha başa gəlməməli olduğunu düşünürdüm. Lakin içimdəki hirs soyuduqca müəllimin dediklərini daha dərindən düşünməyə baş-ladım. Əslində, fikirlərimiz bəzi nöqtələr-də üst-üstə düşürdü. Mən də bu şərfin düşüncələrimdən formalaşdığını fikirləş-mişdim. Məncə də, bu toxumanı o “xarç” səsi çıxardan qayçılardan qorumaq lazım idi.

Bir qayçının şərfi kəsməsinə icazə vermək – çox qorxulu görünürdü. Amma məni başqa bir şey daha çox qorxudurdu. Toxunmuş şərf ən dəyərli sərvət idisə, qay-çı olmaq ən qorxulu rol idi...



Kəmaləddin **QƏDİM**

ÖLMƏK ÖLMƏKDİSƏ...

Ölmək ölməkdisə, ta niyə, adam,
Sırr kimi görünüb, sırr də öləsən.
Ya qismət, bu boş, faniyə, adam,
Bir də doğrulasan, bir də öləsən.

Quran deyilsən ki, nazil olasan,
Elə oxunmağa hazır olasan.
Ya niyaz olasan, nəzir olasan,
Gedəsən, ocaqda, pirdə öləsən.

Tutasan doğrunun, düzün əlindən,
Axıra ağ çixə üzün əlindən.
Lap elə bir gözəl qızın əlindən
Düşəsən bir qəfil dərdə, öləsən.

Geriyə yolmu var, gedən, qürbətdən,
Nədən bezəsən ki, nədən, qürbətdən?
Bir halda seçilmir vətən qürbətdən,
Daha nə fərqi var harda öləsən?

Səsini eşidib, duymasalar da,
Halalca haqqını qıymasalar da,
Nolar, yaşamağa qoymasalar da,
Qoyalar öldüyün yerdə öləsən.

YENƏ YUVA ÇATMAYACAQ...

Vurursan, göz çıxardırsan
qaş düzəltdiyin yerdə.
Kor olaydın, şil olaydın
kaş düzəltdiyin yerdə...

Bir heykəl də yap adına,
Bax dadına... Get badına...
Yansın qurunun oduna
yaş düzəltdiyin yerdə...

Bu da elə “üç alma”, bax,
Amma nağıl olmayacaq...
Olsa, ağıl olmayacaq –
baş düzəltdiyin yerdə...

Nə var köhnə, nə var əski,
İşlər belə yürüməz ki...
Ayaq açıb yeriməz ki
daş düzəltdiyin yerdə...

Dərdə, dava çatmayacaq,
Cansa, hava çatmayacaq.
Yenə yuva çatmayacaq
quş düzəltdiyin yerdə...

LAP ÖLÜB QALMALI YER İDİ KÖNLÜM...

Dedim, çiçəkləndi, gülləndi, bəlkə,
Baxma könlüldən biridi könlüm.
Bir gün dilə gəlib dilləndi, bəlkə,
Bəlkə, ayaq açıb yeridi könlüm...

Dönməsin heykələ, büstə demişdim,
Başında tac olsun istə, demişdim.
Bu sevgi ayağı üstdə, demişdim,
Dayanıb durduqca diridi könlüm...

Mən indi bildim ki, olur gor necə,
Adamın içinə dolur qor necə...
Getmişən, xaraba qalıb gör necə,
Lap ölüb qalmalı yer idi könlüm...

XATİRƏLƏR ÖRTÜR MƏNİ

Ayrılığın dilindəyəm,
Yaman dil-dil ötür məni.
Gülüm, necə başlamışdın,
eləcə də bitir məni...

Öz-özünü boşa öydün,
Bu yol çixiş yolu döydü.
Yağış çırpdı, dolu döydü,
Eyləmədin çətir məni...

Bir yuxuydum, yozammadın,
Ağ vərəqdim, yazammadın.
Qazanmadın, qazanmadın,
İlim-ilim itir məni...

Yerindim, ən yaxın yerin,
Çəkdiyən hər dağın yeri.
Qalmayıb qalmağın yeri,
Dur, qarıdan ötür məni...

Dərd-dərd, qəm-qəm, yavaş-yavaş,
Olmuşam cəm yavaş-yavaş.
Görünmürəm, yavaş-yavaş
xatirələr örtür məni...

İSTƏYİR

Bu bağın-bağçanın bağbanısanmı,
Hardandı bu bağça, bu bağ istəyi?
İçində yamyaşıl ağac sevgisi,
Üstündə titrəyən yarpaq istəyi...

Dil tapıb, yol gedər baxma həyatla,
Döyənək etsə də, dizini qatlar.
Bir gün, bilmirsənmi, başında çatlar
Qorxaq adamların qorxaq istəyi...

Kimin ki çəkirsə qanı qanını,
Qurbanlıq istəyir, canım, canını.
Millət öndə sevir qəhrəmanını,
Fərqi yox, ya ölü, ya sağ istəyir...

Batdığı günaha, qüsula baxmaz,
Ədəbə – ərkanə, üsula baxmaz.
Allaha üz tutmaz, Rəsula baxmaz,
Bitməz adamların yasaq istəyi...

Görünər atdığı qədəmnən belə,
Suçludu Həvvadan, Adəmnən belə.
Adamı ən doğma adamnan belə
Ən çox torpaq sevir, torpaq istəyir...

ÇATANDA ƏLİM ÖZÜMƏ...

Mən özümdən yıxılanam,
Qoy durum, gəlim özümə.
Elə düşdüyüm kimi də
qalxım, dikəlim özümə.

Elin-günün halı halım,
Zəhri zəhrim, balı balım.
Ən qiymətlim, ən bahalım,
gövhərim, ləlim özüməm.

Həyan özüm, qənim özüm,
Suyum özüm, dənim özüm.
Özüməm düşmənim, özüm,
vurğunum, dəlim özüməm.

Açam, gülümü görəsən,
Yanam, külümü görəsən.
Gəlib günümü görəsən
çatanda əlim özümə...

DÜŞMƏZ

Dar gündə əlindən tutar, adam var,
Tutmasan əlindən, batar-adam var.
İşığı bir elə çatar adam var,
Adam var evinə işığı düşməz.

Bəlkə də, tapılar dərmana, vallah,
İstərlər çevrilər qurbana, vallah.
Bu çölə, bu düzə, ormana, vallah,
Mən boyda dəlisi, aşıqı düşməz.

A dünya, uymaram felinə bir də,
Gətirmə adımı dilinə bir də.
Gedirəm, mənimtək əlinə bir də
Dünyanın ən məsum uşağı düşməz.

Ha yanım, ha çıxsın külüm yeddi qat,
Gözləmiş yaşamdan ölüm yeddi qat.
Qalxar göy üzünə zülüm yeddi qat,
Tanrım nədən bir qat aşağı düşməz?..

GEDƏCƏM

Gülüm, bir az da səbir et,
gözlə, durub gedəcəm...
Günəş doğanda gəldim,
etsin qürub, gedəcəm...

Bu matəmdən, bu yasdən
çıxacam asta-asta.
Ürəyimə bir az da
qan uddurub gedəcəm...

Bir gün, hər şey görəcəm
buracanmış, buracan...
Bir nağıl uyduracam,
oyun qurub gedəcəm...

Nə ön var, nə də geri,
nə də ölməyin yeri...
Özümü diri-diri
unutdurub gedəcəm...

GÜNÜN BİRİ

Günüm, günlər içində
mənimdi günün biri.
Səmtimdi, tərəfimdi,
yönümdü günün biri...

Biri hurim, pərimdi,
Biri "Allah kərimdi..."
Dərdimdi, kədərimdi,
qənimdi günün biri...

Birisi də əlacdı,
Üz tutdum, könül açdım...
Biri başıma tacdı,
qənimdi günün biri...

Ahımdı, amanımdı,
Sonuncu gümanımdı.
Lap elə imanımdı,
dinimdi günün biri...

Birisi quş qanadlı,
Birisi də ağ atlı.
Gəlmir Qiyamət adlı
min ildi günün biri...

Mən bu viran ölkədə
Öldüm səfdə, cərgədə.
Gözləyirəm, bəlkə də,
dirildim günün biri...

DÜŞÜRSƏN, BİR AZ ASTA DÜŞ...

Dünya gidi, ömür fani,
vaxt qısa, yol uzun, gözəl.
Cavablaya bilmədik heç
tək bircə sualın, gözəl.

Üstəydin, gözüm üstə, düş,
Qalım beləcə yasda, düş.
Düşürsən, bir az asta düş,
düş, Allah qorusun, gözəl...

Son verirəm, son, ağıma,
Dözəcəm sinə dağıma.
Göz yaşımı yanağıma
sərirəm, qurusun, gözəl...



“VƏZİYYƏT AZƏRBAYCANCADIR”

Dilarə **ADİLGİL**

Belə başlayım... Bəlkə, belə? Yox, belə.

“Bütün qadın yazıçılar bir-birinə bənzəyir. Amma (burada 3 nöqtənin də yeri var...) hərəsinin ədəbiyyata öz yanaşması var”. Bu, bir paralel aparmaq deyil. Sadəcə, dünyaca məşhur sitata bir alternativ, parodiya cəhdidir. Tarix boyu qadın yazıçılar, ən çox elə həmin Avropanın mərkəzində... olmazın diskriminasiyalara məruz qalıblar. Qadınları ciddi ədəbiyyata yaxın qoymur, uşaq ədəbiyyatı və tərcüməçilik fəaliyyəti ilə məşğul olmağı tövsiyə edirdilər. Lakin onlar maneələrə təslim olmurdular. Fizik-lirik Sofya Kovalevskaya, kar-kor-lal Helen Adams Keller, öz ciddi əsərlərini məcbur kişi adı altında tanıdan, ölümlərindən sonra qəbul edilən daha neçə-neçə qadın yazar...

Bu gün vəziyyət, hər sahədə olduğu kimi, ədəbiyyatda da başqa şəkil alıb. Daha qadınlar cəmiyyətin diktələrinə tabe olmur, ədəbiyyatda nəinki sıxışdırılıb, əksinə, kitablarının satışına, aldığı nüfuzlu mükafatlara görə liderlik də edirlər. Elə C.K.Roulinq və onun 500 milyon nüsxə

ilə satılmış, gətirdiyi qazanca görə tarixdə 4-cü yerə çıxmış “Harry Potter” seriyasını göstərmək kifayətdir.

Həmin tendensiya bizdə də keçərlidir. Şərqi Avropa ilə Qərbi Asiyanın sərhədində yerləşməyimizdən başlamış, milliliyi qorumaqla multikultural və tolerantlıq kimi ümumbəşəri dəyərlərə sahib olmağımızla yanaşı, gender bərabərliyinin təmin edilməsində də nəticələr göz qabağındadır. Zamanla ədəbiyyata yeni-yeni qadın yazarlar gəlir, modernizmin, postmodernizmin kişi yazıçıların aşa bilmədiyi “elə dərinliklərinə baş vururdular ki,” bundan da qazanan ədəbiyyat olur.

Elə isə... Düma-atanın qanad açıb dünyanı gəzən “şerşe lya fam” (qadını axtarır) ibarəsinə başqa don geyindirib o qadınlardan birini “axtaraq”... Yazıçı, dramaturq, esseist, publisist, jurnalist, köşə yazarı, layihələr müəllifi, tədqiqatçı, pedaqoq... Pərvin Nurəliyevanı. Elə Pərvinin gənc olmasına baxmayaraq, aldığı mükafatları ilə axtarışa versək, (məsələn, Gənclər üçün Prezident Mükafatı (29 yaşında) hədəfə daha tez çatmış olarıq. Ümumiyyətlə, onun

gördüyü işlər, “yazdıqları yaşını qabaqlayır” (Akademik İsa Həbibbəyli).

Beləliklə...

Pərvin Nurəliyeva yaradıcılığa kiçik hekayələr, esselərlə başlamışdır. Yeni başlanğıclarla ədəbi aləmə atılan gənc yazıçının fəaliyyəti rəngarəng və məhsuldardır. Hekayələri rus, türk, latış, litva dillərinə tərcümə olunaraq müxtəlif xarici dərgilərdə yayımlanmışdır. Xalq yazıçısı Anarın yaradıcılığına həsr edilmiş “Anar dünyası” esselər kitabının müəllifidir. Professor Cahangir Məmmədli yazır: “Pərvin bu əsəri yalnız Anarın oxucuları üçün, Anar yaradıcılığına tam bələd olanlar üçün, öz aramızda qalsın, lap elə mənim üçün yazıb”. (Elə mənim üçün də! – D.A.) Onun “Anar yaradıcılığında zaman və insan” adlı dərş vəsaiti Xalq yazıçısının 85 illik yubileyinə müəllif ithafı, Anarşünaslığa böyük töhfədir. Kitabda yazıçının bioqrafiyası, ayrı-ayrı əsərlərinin vəhdət şəklində təhlili ilə həm sovet, həm müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin mənzərəsi canlanır. Pərvin nədən, kimdən yazırsa-yazsın, onun yaradıcılığının son ünvanı və baş qəhrəmanı Anardır! Çağdaş ədəbiyyatımızın yaşayan klassiki, sənətə gəldiyi gündən orijinal imic sərgiləyən, seçilən, sevilən, hər zaman üzde, gözde, sözdə olan Anar! Obyekt, düşüncə, maraq, təhlil – hansı tərəfdən baxılırsa... Hətta rus ədəbiyyatının gümüş dövründən danışanda da tərcümə Anardandır:

Uğultu kəsildi. Səhnəyə çıxdım
Yarışıb qarının çərçivəsindən.
Eşitmək istəməm aqibətimi
Kiminsə uzaqdan gələn səsindən
(*B.Pasternak*).

Mətnin teatrallığı (şeyrin adı “Hamlet”dirsə...), tərcümənin parlaqlığı ilə yanaşı, Pərvinin zövqlü seçimi də bir-birini tamamlayır və yerinə düşür. Yazıçı “Anar dünyası”nın “təkamül xətti”ni izlədikcə tədqiqatın miqyası da genişlənir. Bu Anar – ümumbəşəridir, dünyəvidir, amma

həm də heç olmayan kimi millidir! “Milli dəyərlərin tərənnümü” bölümü bu qənaəti ortaya qoyur. “Anar yaradıcılığında janr müxtəlifliyi” kitabı tədqiqatçı-yazıçının illərlə yorulmadan apardığı araşdırmalarının məcmusudur. Tənqidçi Vaqif Yusifli yazıçının nəsrindəki lirikanı ilk dəfə tədqiq obyektinə elə Pərvinin gətirdiyini vurğulayır, Anarın nəsrinin “öz səciyyəsi etibarilə fəlsəfi-psixoloji olduğu qədər də lirik” olduğunu qeyd edir.

Anarın şeir həvəsini, ara-sıra “uydurmağını” “Azarın da beləsi...” adlandıran Pərvin yazıçının “qeyri-adi lirik parçaları”na “müxtəlif yönlərdən” yanaşır: “Kədə, qüssə, tənhalıq, bir az özünə ironiya, azacıq zarafat, yüngülvari şikayət motivləri, üstü basdırılmış duyğular” və daha hansı bucaqlardan...

Əslində, bu şeirlər, yazıçının özünün təvazökarlıqla dediyi kimi, həvəs də, azar da deyil... Olub-bitənlərə reaksiya, bir münasibət, ovqat, pristup, tələbatdır. (Hətta bəzilərinə dua demək də olar). Bəzən qəzəl, bəzən bayatı üstündə... Bəzən də:

Minarəli İstanbulda
Hər gün Bakı düşər yada.
Könül istər bu həsrətə
Kədərli bir nəğmə qoşa...

P.Nurəliyeva eləcə də Anarın 12 kitabının redaktoru olmuşdur. (Anar da “borclu” qalmamışdır. Azərbaycan ədəbiyyatının “gəlmiş-keçmiş ən seçkin yazarlarından biri olan”, “hər adam haqqında qələm işlətməyən” Anar Pərvinin üç kitabına ön söz yazıb). Pərvin ustadı barədə belə deyir: “Arzu edirəm ki, yazıçı çox yaşasın, çox yazsın, oxucularını hər zaman sevindirsinsin”. Pərvinin həmçinin Türkiyədə “Çağının önündə bir yazar: Anar” adlı kitabı da işıq üzü görüb. “Anarla söhbətlər” isə P.Nurəliyevanın yazıçının yaradıcılığını incələdiyi sayca altıncı kitabıdır. Ustadın 85 illiyi münasibətilə yazılmış “Yaşamaq zamanı – yazmaq zamanı” yubiley yazısı

Pərvinin Anar yaradıcılığına duyduğu həssaslıq, təəssübkeşlik və pərəstişin bir parıltısıdır. Məqalədə Anarın, həqiqətən, bir qədər unudulmuş “O gecənin səhəri” hekayəsi xatırlanır. Doğrudan da, bu, Anarın lirik hekayələrinin arxasında bir qədər görünməz qalıb. Mənimsə çox yaxşı yadımdadır. “Yağış kəsdı” adlı nazik bir kitabda oxumuşdum. Hekayə “yaşanacaq və yazılacaq”ın əsası, təməli” qoyulan 37-ci ilin qaranlıq gecəsi, işıqlı səhəri haqqındadır. Həm də o gecə dünyaya gələn uşaq haqqında! “Bu əsər müəllifin həyata, zamana, insana baxışının kodlarını gizlədir. Hər gecə bir evinin qapısı döyülən binanın sakinləri dövrün simvollarıdır” – deyir Pərvin. Bir də həyatın və yaradıcılığın bir-birinin davamı olmasının istisnasızlığıdır...

“Serpantin”də Pərvinin hekayələri və “Mən öləndə ağlama...” bir pərdəli monopyesi yer almışdır. Kitabın anonsunda deyildiyi kimi, burada nə “böyük” adamlar var, nə də dünyanın global problemləri çözülmür. Dünya ədəbiyyatında rast gəlinən başlıq olsa da, hər müəllifdə başqa məzmun, məna kəsb edir. Kiminin “Serpantin”i ilkin mənasına uyğundur, kiminin də fikri-zikri serpantin cızır. Sonra da... “təkidlə” deyildiyi kimi: Dəyər! “Çünki orda SƏN varsan!” Çünki “Pərvin qəhrəmanlarını, obrazlarını uzaq-uzaq əlçatmaz yerlərdən axtarıb tapmır. Onlar ətrafımızdadır, çoxları ilə gündəlik salamlaşır, hal-əhval tuturuq”, onlar bizim içimizdədir. Və Ustad Anarın dəqiq müşahidəsi ilə gənc yazıçının hekayələrində pis adam, mənfi obraz, demək olar ki, yoxdur... Pərvinin yazıçı istedadı ondadır ki, oxucunu, yaşından asılı olmayaraq, oxuduğunun elə onun haqqında yazıldığına inandırır, qəhrəmanın yaşadığını yaşatmağı bacarır. Ya da həmin müvəffəqiyyətlə heç dəxli olmayan adamların həyatına daxil edib onların ağrı-acısına şərik edir.

Qar motivləri dünya ədəbiyyatında, elə özümüzdə də güclü ədəbi priyom, simvolika kimi geniş yayılmışdır. Hansı kontekstdən baxılsa, mövzu həm müəllifin ruh

halını, qəlbinin durumunu əks etdirir, həm də ideyaya sirlı-sehrli hava verir. Pərvinin “Qar yağacaq” hekayəsinin bu “qarlı” siyahıya yaraşdığını düşünürəm. Özünə heç nədən problem yaradan qəhrəmana çörək-pulu dilənən balaca qız “dərs” verir... 50 qəpiklə, qar proqnozu ilə xoşbəxt olub mahnı oxuyan qızcıgaz... “Sabah qar da yağsa, belə olacaq. Məhz onun üstünə soyuq yox, ılıq qar dənələri qonacaq. Hələ, bəlkə, o ılıq qardan isti Qar adamı da düzəldəcək...” Hekayənin sonunda yağacaq qarın soyuğu isindirir, “içini ümidlə doldurur”, işığı oxucunun gözlərini qamaşdırır. Anar da “Ön söz”ündə elə bu işığı deyir. Pərvinin qələminin ucundan süzülüb ətrafa yayılan həmin işığı. Bir də... gənc həmkarının hekayələrini K.Monenin “Duman və tüstüdəki mənzərə”ləri ilə müqayisə edir.

Pərvin Türkiyədə də çap edilir, oxunur, tanınır. “Piqmalion”, “Xalis xilas”, “Dəniz aptek”, “Ala qarğa”, “Kəfən pulu”, “Yollar yorğunu” və b. hekayələrinin toplandığı “Hava limanı” yazıçının qardaş ölkədə işıq üzü görən sayca beşinci kitabıdır. Yazıçı-tərcüməçi Enver Aykol onun yaradıcılığını “Azərbaycan ədəbiyyatında modern və lirik bir səs” adlandırmışdır.

Bir neçə kəlmə də yazıçının orijinal üslubu, ondan da orijinal təhkiyəsi, dili barədə. “Qəribədi, yağışın özündən qabaq səsi yağdı”. Təsəvvür etməyə, eşitməyə çalışdım... “Çiyinləri çökdürən məsuliyyət...” isə elə bil “çiyinlərinin ətini yeyib” xalq deyiminin bədii tərcüməsidir...

“Vəziyyət ruscadır” qeyri-azərbaycanlının heç cür anlamayacağı, çox çalışılsa belə, mənasına varmayacağı koloritli ifadədir. Yerli “brendimiz”dir. “Qurban olum”, “İslam zəifdir” kimi... Adını oxuyub içini mərak etdim. Ciddi müəllif annotasiyası mündəricəni açsa da, adından bir ipucu vermirdi. Ta kitabı açıb içinə daxil olana qədər... Kitab XIX-XX əsr rus ədəbiyyatından seçmələr haqqında məqalələr toplusudur. Dünyanın xaos yaşadığı bir zamanda (əsər karantində yazılmışdı ha!) dünyanı dəyişdirəcək nəsnələrdən biri sa-

yılan kitab yazıcını xilas edir, yaşamaq mübarizəsini ədəbiyyatın gücü ilə daha asan adlatmağa çalışır. Necə deyərlər, qadın oxumağa yeni bir şey tapmayanda onu oturub özü yazır...

Jurnalist Əflatun Amaşov yazır: “Essələr kamil oxucu üçündür. Sırası oxucunun çəkəcəyi səbirsizlik indidən onun başı üzərindədir”. Doğru xəbərdarlıqdır. Tanış, mənim də yaşadığım duyğudur; birdən başa düşməzlər... Məsələn, Pərvin yazır: “yazdığın sənət deyilsə, ağaclar heyifdi”... Belə olanda aqillərdən birinin sözü yada düşür: “Başa düşməyən gedib axtarsın. Biz anlayanlar üçün yazırıq”.

Birinci bölmə “rus poeziyasının günəşi”nə həsr edilmişdir. Müəllifin iddiasına görə, “İstedadlı adam (Burada Puşkin – D.A.) zamanın bütün xoş və bəd sürprizlərini öz səviyyəsində qəbul edir, yaşayır”. Ardınca da əlavə edir: “Təxminən həftə səkkiz, mən doqquz, dünyada yeni xəstəliklər, epidemiyalar, pandemiyalar yaranır, Puşkin yaranmır...” Sonra Pərvin, inersiya ilə “Zəmanə adamı”na keçir. Rus nəsrini yenilənib, dəyişib, inkişaf etdikcə “sürrealist əsərlər yazılır”, “Qoqoldan danışacam” deyir, “Burnun”dan... (Burada məzəli smaylik qoymaq istədim). Təbii ki, “Burnun” povestindən...

Bu yerdə dayanmaq və “Vəziyyət...”in böyük əmək və zəhmət hesabına əmələ gəldiyini deməyə bir ehtiyac duydum. Əsər içində əsər, mövzudan doğan mövzu, obyekt və subyektlərin məshtabı, vaxtaşırı tarixin, coğrafiyanın yerində müdaxiləsi, daha nələr, kimlər? “Görəsən, müəllif belə fundamental mövzunun əl-ayağını necə yığıb?” təəccübü də keçdi düşüncəmdən. “Rus ədəbiyyatının gələcəyi onun keçmişidir” qəddar deyimini xatırladan yazıçı həm də “daşları” yerinə qoyur. Pardon... Sözləri, məqsədi, mənanı, ideyanı. Səbəb və nəticəni.

“Vəziyyət ruscadır” bir baza, ensiklopedik vəsaitdir. Amma quru yox. Bədii, süslü-püslü, izahlı, sənə “qızıl”dan “gümüş”ə aparən sehrlı bir kitab. Bu arada

“qızılı gümüşə dəyişmək də qanunauyğun görünür”müş.

Pərvin bir esseistdir. (yeri gəlmişkən, bizim ədəbiyyatda esseni bir janr kimi tanıdıb-sevdirən elə Anar olub). Yazıçı Rəşad Məcid müəllifin “Sevdim sənə” kitabı haqqında söz deyərək bu essələrin əvvəlkilərdən tam fərqli olduğunu, “şeyrlərə essələrin yazılması” nümunəsinin ilk dəfə Pərvinin yaradıcılığında görüldüyünü bildirir. Topludakı essələr oxucunu “ovqatdan ovqata” salır, çünki yazıçının ovqatının həm situativ, bəzən keyfli, bəzən də təlx məqamları ilə üst-üstə düşüb. “Ədəbi mühitimizdə hələ ki sevgi şeyrlərindən ibarət bir antologiya” çap olunmadığını deyən akademik İsa Həbibbəyli toplunun bu istiqamətdə açdığı cıdırı yüksək dəyərləndirir. Pərvin özü bu kitabı “525-ci qəzet”də apardığı “Yüz gözəl sevgi şeyri” müəllifləyihəsinin yekunu kimi qiymətləndirib ona böyük uğur gətirdiyini deyir. 14 fevral – Sevgililər Günündə daha çox satıldığından isə məmnunluq duyur.

“Balerina” insan və sənət probleminə həsr olunmuşdur. Kinopovest kimi nəzərdə tutulsa da, dramaturq Əli Əmirli mətnin dramaturji aspektlərlə zəngin olduğunu nəzərə çatdırır. Pərvin şeyir yazmasa da, (hələ ki...) poeziyanı nəsrinə gətirməklə uğurlu “ikisi birində” nəticəsini əldə edib. “Balerina”nın az qala hər cümləsi gözəl bir şeyirdir” (Emin Piri).

“Qadın olmaq” kitabı tarixdə məhz qadınlıqları ilə iz qoyan bir-birindən fərqli on məşhur qadın ömrü, taleyi, sənəti, nüfuzu, psixologiyası, sevgi macəraları, qəribəlikləri, əzabları, ağrı-acıya alternativini haqqındadır. “Dahi ayaqyalın”la (Aysedora Dunkan) başlanan kitab Marina Vladi, Jorj Sand, Qreys Kelli, Frida Kalo... kimi “ulduzlar”ın təzadlı olduğu qədər maraqlı həyat və sevgi hekayələrini şəxsi interpretasiyasında təqdim edir. Nəzərlərin dikildiyi, diqqətlərin kəsildiyi 10 qadın, 10 tale... Dünyada (məşhur, ya qeyri-məşhur) belə qadınlar yüzlərlə, minlərlədir. Lakin Pərvinin seçimi belədir. Hər birindən də

Onda nə isə var. Hər hansı bir uzlaşma, estetika, ciltvə, intonasiya, ştrix, aksent, impuls, inqredient... Avtoqraf. Bu çələn-
gin son yarpağı “Qəlblərin kraliçası”, dəb
ikonası, dünyada ən çox fotosu çəkilən
Uels şahzadəsi Dianadır. Ən uğurlu insan
belə, nə qədər ki həyatdadır, yaşayır, ona
bəxtəvərlik vermək olmaz. Həyatın nə gə-
tirib, nə götürəcəyini heç kim bilmir. Əsə-
rin bir ideyası da budur... Kitab vahid xətt
üzərində qurulmasa da, esselər ayrı-ayrı
adamlardan bəhs etsə də, hamısını bir əsas
amil, ideya birləşdirir: Qadın olmaq. Azad
qadın olmaq. Nümunə olmasalar da. Nü-
munə, ideal kimi təqdim olunurlar da.
Sadəcə, necə varsa. “Balzak yaşlı qadın”ın
fokusunda, dünyagörüşündə, demokratik
və mühafizəkarlığında görüldükləri kimi.
Böyük istedadları, görüşləri, fırtınaları,
sevgiləri, yaşadıkları dramlar, melodram-
lar, sürüşkən reputasiyaları, skandalları
ilə. “Qəhrəmanlarımın hərəsi bir cəhəti ilə
MƏNİMDİR. Amma yazdıqca bu qadınlara
meydan oxumağım da, səhvlərini tapma-
ğım da olub... Bu da, görünür, qadın xis-
ləti, eqosudur”. Müəllif qadın olmağın bir
çox gizlin məqamlarından danışır. Düstur,
resept vermir, “moral” oxuyub ağıl öyrət-
mir, bir çoxları kimi özündə olmayandan
danışmır... Sadəcə, arada... “Qadına mək-
tub” yazıb onunla dərdləşir. Yazıçılığın,
analığın təməli Qadınlıqdır – deyir. Bu
Qadın yazanda nəfəs alıb-verir, gücünü
gözəllikdən alır, düşündüklərini ifadə
edəndə rahatlıq tapır, kitabları oxunanda
xoşbəxt olur, “etirazını, üsyanlarını yazı-

larında edir”. (“Elina xatirinə”) Övladının
gülüşü içini işıqla doldurur. Sevgi onun
üçün güclü antioksidantdır, “məşhurluq”,
”zirvə” kimi anlayışları qorxulu sayır, özü
haqqında işlədilməsindən xoşlanmır, nar-
sisizmi isə heç “künc”dən çıxmağa qoy-
mur. Özünü aldatmağa da meyilli deyil.
Pərvini oxucu ilə ortaq məxrəcə gətirən də
bunlardır...

Pərvinin hər gördüyündə gözəllik ax-
tarmaq duyğusunu xüsusi qeyd etmək
istəyirəm. Ekskursiya aparan qadının da
gölkəmindən xarizma umur. Necə deyər-
lər, ocaq daşı da gözəl görək...

Pərvinin yaradıcılığı ilə yaxından ta-
nış olandan sonra bədii publisistikasının
sırf bədii əsərləri ilə bir dalğada olduğu
qənaətinə gəldim. Özü, personası, şəxsiy-
yəti içində olan əsərlərini nəzərdə tuturam.
Həmrəylik naminə deyim ki, bu tərəfdən
baxanda Pərvin mənə daha yaxındır, həm
oxucu, həm yazıçı kimi. Mənə də çox de-
yirlər: “Çıx əsərin içindən...” Pərvin “təəs-
sürat adamı” kimi gəzdirdiyi şəhərləri, gördü-
yü muzeyləri əsərlərinə gətirir. “Avropa:
4 şəhər, 5 muzey”, “Yağmurlu şəhərdən
imisti anılar...” səfərnəmələri bu qəbildən-
dir. Bu səfər xatirələri, yol qeydləri yalnız
adıkeçən ölkələrin gəzməli-görməli yer-
lərini anlatmır, həm də səyahətçinin özü
haqqındadır. Özünü ifadə, yeni mədəniy-
yətlərin, duyğuların, dadların, qoxuların
kəşfidir. “Xəngəlli, xaçapurili restoranın
bu biri başında qlamur şirniyyat hazırlayırlar”.
Bu yay Avropada yediyim, ya indiyə-
cən heç yemədiyim desertləri necə tərif



edəcəyimi bilmirdim. Yəni dadı, sunumu mənim lüğət dilimin üstündə idi. Nəsə xüsusi bir söz işlətmək istəyirdim. Al, iştə! Qlamur! Halallığı istəyirəm, Pərvin. Əsl halallıq elə sözə düşür.

Tbilisidə “Müsyö Jordan” adında kafe olduğunu da Pərvindən eşidirik. Və bu kafenin əbədi qonağı da Mirzə Fətəlidir, daha doğrusu, onun masaların birində yazıb-pozan mum heykəli.

“Yollar... Yollar” gəzi yazısı bizi “Oralar”a yox, Bərdəyə, Ağcabədiyə, Göyçaya aparır. Həmidə xanım Cavanşirin ata evinə, Anarın ata evinə gedirik. Pərvinin bələdçiliyi ilə.

Pərvinə araşdırmaçı-publisist kimi yanaşsaq, (bu özəlliyi də bəlli fəaliyyətinin önəmli sahəsidir) bir çox diqqət çəkən məqalələrinin (və müsahibələrinin) sistemli olaraq dövrü mətbuatda yer aldığını görürük. Xüsusilə “525-ci qəzet”də. (Müsahibə janrına gətirdiyi yeniliklər ayrıca mövzudur. “Müsahibələrində özü görünür, həmsöhbətinin arxasında gizlənir” ki, bu da peşəkarlıqla etikanın vəhdətindən irəli gəlir).

“525-ci qəzet”də ardıcıl yazmağım mənə çox kömək olur” deyir özü də. Xalq şairləri Rəsul Rza və Fikrət Qoca, Xalq yazıçısı Mövlud Süleymanlı, akademiklər İsa Həbibbəyli, Zemfira Səfərova, Avra-siya Yazarlar Birliyinin sədri, məzunu olduğu Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitet, (adı “Şanel-5”-i yada salan) “525-ci qəzet” haqqında və b. yazıları baxış sayına görə sosial şəbəkələrdə, necə deyərlər, reytinglidir.

“Yazmaq ötüb keçən zamanı saxlamaq üçündür” – deyir Pərvin... Əslində, nə zaman keçib ki onun üçün? Lakin gənclik onunla xoşbəxtdir ki, gələcəyi var. Yazının qəhrəmanının timsalında isə... akademik İsa Həbibbəylinin obrazlı təbiri yerinə düşür: “Elə Pərvinin özünün də “ardı var”...

GÖY PENCƏK



Günay **MİRİ**

Havalar qəflətən soyudu; göy üzünü qara buludlar aldı, acı külək əsdi.

Məktəb çantamı yığıb pəncərədən həyəətə boylandım. Üşüyürdüm. Ayağımın birini götürüb, o birini qoyurdum. Bu soyuqda məktəbə necə gedəcəyimi düşünürdüm. Hirsimdən qəhər mənə boğurdu.

Anam ayağına kündə bağlanmış məhbub kimi ağır addımlarla həyətdən evə tərəf gəlirdi. Əlində nəsə bir bükülü var idi. Qapı cırıldadı. Anam otağa girib qapını bağladı. Susub mənə xeyli baxdı, sonra bir neçə addım atıb əlindəki bükülünü çəkinə-çəkinə mənə uzatdı...

O gün ömrümdə birinci dəfə anama cavab qaytardım; hikkə ilə, səsimi qaldırmaqla, sifətimi bozartmaqla. “Mən qız jaketi istəyirəm!” deyib bağırdım, anamın mənə uzatdığı göy pəncəyi üstünə tolazladım. Pəncək anama dəyib döşəməyə düşdü. Anam Tibet kahinləri kimi sonsuz təmkinlə pəncəyi yerdən qaldırdı, mülayim səslə astadan dedi:

– Qızım...

– Nə qızım!? – onun sözünü ağzında qoyub kükrədim, – mən oğlan pəncəyi geyməyəcəyəm!

Yad oğlan pəncəyi deyil, mənim bəlam, qardaşının pəncəyidir. Vallah, heç bilinməyəcək. Təki canın isti olsun, – anam pəncəyi sıgallayıb pələ kimi yumşaq səslə dedi. – Neyləyim axı? Atan qayıtsaydı, alardı, – anamın səsi kallaşdı.

Anamın təbəssümü çoxdan yadırgamış yaraşlıq sifətinə hopmuş əlacsızlıq hissi kürümü yadırdı. Pəncəyi alıb o üz-bu üzünə çevirdim. Hirsimi zorla boğub pəncəyi əynimə keçirdim.

Məktəblə evimizin arası on beş dəqiqəlik yol idi. Dərsə hamıdan tez getmək qərarına gəldim. Çantamı belimə şəllədim. Pəncəyin ətəklərini çantanın altına yığdım ki, görünməsin. Çox adam görməsin deyə, ara yola buruldum. Gedə-gedə hər addıma bir cümlə deyib özümü sakitləşdirirdim: “Heç kim sənə fikir vermir. Belində çanta var. Çanta pəncəyin ətəklərini yel-

lənməyə qoymur. Heç kim səni görmür. Çanta belini tutub. Pencək geydiyin bilinmir”.

Darvazadan girəndə də, məktəb binasının giriş qapısını açanda da mənə baxan olmadı. Sinfə keçib çantanı partamın üstünə atdım, pencəyi cəld soyunub astar üzünə çevirdim, gedib asılıqandan asdım.

Sınıf yoldaşlarım ikibir-üçbir sinfə doluşdu. Qızlar isti jaketlərini, oğlanlar gödəkcələrini soyunub sınıf otağının arxa divarına bərkidilmiş asılıqandan asdılar.

Dərsin ortasında karandaşımı qəsdən yerə atdım ki, gözucu asılıqana baxım. Baxdım. Qızlardan kiminsə yaşıl yun jaketi mənim göy pencəyimin üstündəki ilgəyə keçirilmişdi. Jacketin altından bir qarış sallanan astar qolları saymasaq, pencəyim görünmürdü! Dərindən nəfəs aldım.

Son dərsdə bərk həyəcanlandım. Tanrıya yalvardım ki, zəng çalınan kimi müəllim jurnalı götürüb getsin. Getsə, uşaqlar basabasla paltarlarını götürər, evə cumarlar, mən də rahatca pencəyimi çantanın altında gizlədib evə gedərəm... Amma yox, istədiyim kimi olmadı, ola bilsin, acı küləyin viyılısı ünümü Tanrıya çatmağa qoymadı; dərs bitdi, zəng çalındı, uşaqlar bir-bir asılıqandan paltarlarını alıb geyindilər, jurnalda qeydlər aparən müəllim ilə sağollaşmış sakitcə sinifdən çıxdılar.

Asılıqanda astarı parıldayan pencəyim tək qaldı. Müəllim başını qaldırıb mənə baxdı, acıqla evə niyə getmədiyimi soruşdu. “Sabahkı dərsin tapşırığını edirəm, müəllim, küləkdir, qorxuram, evdə işıqlar sönmə, sabah dərsə hazırlıqsız gələm” – səsim titrəyə-tirəyə cavab verdim. Müəllim dilinin altında nəsə dedi, dediklərini eşitməsəm də, anladım ki, bəhanəm tutub.

Müəllim qəflətən başını qaldırıb asılıqana baxdı. Ürəyim guppuldadı. Üzümmü dəftərin vərəqi ilə cəld örttdüm. Müəllim sürətlə asılıqana yaxınlaşdı, pencəyimi alıb baxdı, pencək əlində pəncərəyə tərəf getdi, pəncərəni açıb məktəbin darvazasına tərəf gedən uşaqları çağırıdı:

– Hansı huşsuz pəncərəni sinifdə unudub?!

Uşaqlar devikdilər. Oğlanlar bir-birinə baxdılar. Qızlar gülüşdülər. Müəllim “Heç nə başa düşmədim” mızıldanıb başını buladı, pəncərəni bağlayıb jurnalı yazmağa davam etdi. İşini bitirib zərblə jurnalı qapadı. Durub qarıya tərəf getdi. Cəld ayağa durub müəllim ilə sağollaşdı. O, “sağ ol”umu almadan qarını arxasınca bağladı.

Qarıya boylana-boylana ürkək addımlarla asılıqana tərəf getdim. Bir əlimdə çanta, o biri əlimdə astar üzünə çevrilmiş göy pencək, dəhlizdən güllə kimi keçdim.

Həyətdə heç kim yox idi. Pencəyi çevirib əynimə keçirdim, ətləklərini çantanın altına yığdım.

Narın yağış başladı. Yenə əsas yoldan ara yola dönmək istədim, amma bu yağışda ara yolun palçıq olacağını yadıma salıb fikrimdən daşındım. Bir neçə dəqiqə sonra narın yağış damcıları irilənib leysana çevrildi. Adamlar leysandan qorunmaq üçün daldalığa çəkildilər. Küçə boşaldı. Pencəyimin ətləklərini açıb yelləyə-yelləyə, ayaqlarımı gölməçələrə cırpa-cırpa evə tərəf getdim. Gedə-gedə hər addıma bir heca salıb deyirdim: Ana, məni bağışla!

Evimizin eyvanında anamla qarşılaşdım. O, saçımdan alınma, alınımdan yanaqlarıma süzülən mirvari damcılara, xoşbəxtlik saçan çöhrəmə baxıb gülümsədi. O an anladım ki, anamın bir anlıq təbəssümü insanların min qınağından üstündür!



NURDAN SÜZÜLƏN SAFLIQ

Zeynəb MƏMMƏDZADƏ

*Azərbaycan Texniki Universiteti Humanitar fənlər
kafedrasının baş müəllimi*

Atəşdir – əbədi közərən ürək,
Söndüsə, bir ovuc kömür qarası.
Elə yandıraq ki ömrü biz gərək,
Düşməsin yollara ömür qarası!

(Ağasən Bədəlzadə)

Ömrünü həqiqi insan, əsl şəxsiyyət, müdrək müəllim, etibarlı dost, düşündürən şair kimi “yandıran” Ağasən Bədəlzadə vəfasız dünyadan vəfali insan kimi köç etdi. Qəlbi həyat sevgisi ilə saflıq çəsməsi kimi daima çağlayan şair ömrünün 85-ci astanasında həyata vida etdi. İşıqlı ömür yaşayan Ağasən müəllim hər kəsin yaddaşında saf, xalis insan kimi iz qoydu, həyat yollarına “ömür qarası” deyil, nur səpərək ayrıldı bu aləmdən. Dostlarını, tələbələrini, sevənlərini kövrək göz yaşlarına boğan, şərəfli həyat yolu keçən hikmətli insan, Allah son mənzilinizi də nura qərğ etsin!

Ağasən Mehdi oğlu Bədəlzadə 1940-cı il avqustun 25-də İsmayılının Pirəbilqasım kəndində anadan olmuşdur. 1958-59-cu illərdə orta məktəbi, 1961-ci ildə Şamaxı Pedaqoji Texnikumunu, 1969-cu ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (BDU) Filologiya fakültəsini bitirmişdir. 1981-ci ildə filologiya elmləri namizədi adını almışdır. 1986-cı ildən SSRİ Yazıçılar İttifaqının (Azərbaycan Yazıçılar Birliyi) üzvü olmuşdur. Ədəbi fəaliyyətə tələbəlikdən başlayan şairin ilk şeirləri “Yeni İsmayıl”, “Yeni Şirvan” kimi qəzetlərdə dərc olunmuşdur. Universitetdə təhsil aldığı müddətdə müxtəlif mətbuat orqanlarında şeirlərlə çıxış edən Ağasən Bədəlzadə yaradıcılığı Xalq şairi B. Vahabzadənin diqqətini cəlb etmiş, o, 1968-ci ildə “Ul-duz” jurnalında gənc şair haqqında müsbət fikirlərini bildirmişdir. Xalq şairi Rəsul Rza o zaman buraxılan “Poeziya almanaxı”nda şairin “Nə var!” şeiri haqqında xoş təəssüratını ifadə etmişdir. 1978-ci ildə “Yanmaq ona deyərəm ki...”, 1987-ci ildə “Payızda məhəbbət”, 1999-cu ildə “Hayıf, a dünya səndən”, 2011-ci ildə “Qorxuram bu dünya sevgisiz qala”, 2012-ci ildə “Bu dünyanın hər üzünü görmüşəm”, 2014-cü ildə “Hələ yaşamağa dəyər dünyada” və s. kimi şeirlər kitabı “Zamanın üzü, yazıçının sözü”(2006), “Qələmin ucu, qılıncın gücü”(2008) monoqrafiyaları, “Yapon ədəbiyyatı tarixi” (2016) adlı dərslisi, eyni zamanda 100-ə qədər elmi-publisistik məqalə və tezisləri müxtəlif dövrü mətbuat orqanlarında işıq üzü görmüşdür. Şairin lirikası mövzu cəhətdən rəngarəng və çoxşaxəlidir. Doğma yurda, vətənə məhəbbət Ağasən Bədəlzadə yaradıcılığının özəyini təşkil edir. “Bir ovuc torpağın hayana düşsə, Gözləri yumulu tanıyaram mən” söyləyən şairin yarasının məlhəmi elə həmin torpaqda bitən otlardır, həsrətli gündə bir daş da “könül açlığı”nı toxtadandır. Müəl-

lif “Füzuliyə” adlı əsərində vətən sinəsində gözə bilməyib, vətəni sinəsində gəzdirən, varlığı ilə başımızı göylərə ucaldan Məhəmməd Füzulini zirvəsindən vətən görünən dağa bənzədir. Dahi Füzulinin qürbətdə yaşayıb, qürbətdə dünyasını dəyişməsinə – onun vətəndən bir parça olmasını öz misralarında vurğulayaraq, Füzulini “Oddan” – yəni vətəndən qırağa sıçrayan qılgılıma bənzədir: “Gör necə oddur ki, ondan kənara Füzulilər boyda qılgılıcım düşüb!” (“Payızda məhəbbət”) “Füzuli” şeirində şair ruhunun dərinliklərindən qaynayan vətən sevgisi ilə vətəndən bir parça olan Füzuli sevgisi bir küll halında bütövləşir: Bu dünya gözündə elə söndü ki, Doldu həsrət ilə “beytül-həzəni””. Füzuli ruh idi, şeirə döndü ki, Şeiri qanadlanıb öpsün vətəni! (“Payızda məhəbbət”) Dünya, həyat və insan haqqında düşüncələr hər zaman sənət insanlarını məşğul etmiş, bu haqda saysız-hesabsız, müxtəlif mülahizələr yürütmüşlər. Bu baxımdan Ağasən Bədəlzadə poetik təfəkkürü, özünəxas dərin, obrazlı düşüncəsi “İnsan” adlı şeirində maraqlı şəkildə üzə çıxır: “Dünyanı böyüdü, ağıllandırır, Dünyanın özündən uludur insan. Dünyada çıraqtək ağıl yandırır, Ağılla, işıqla doludur insan!” (“Payızda məhəbbət”) Daxilində mənalar yatan insan özü bir müəmmadır. Bütün dünyaya meydan oxuyan, ağılıq edən insan, sən demə, “əl boyda ürəyin quludur”. Ən böyük idealı gözəllik, dürüstlük, paklıq olan müəllif “Hamının mayası torpaq” şeirində torpaqdan yaranan insanın xislətini bu dünyada yaşadığıca dinlərin, qanunların dəyişdirdiyini, ilkin yaradılışından əsər-əlamət qalmadığını, lakin torpağın elə torpaqlığında qalıb dəyişmədiyini könül acısıyla söyləyərkən sanki insanın da torpaqtək saf, təmiz qalmağını arzulayır: “İnsan gah qarlı qış, gah da yaz olur, Mın dağdan toz düşür könül mülkünə. İnsan bu həyatda tanınmaz olur, Torpağa dönəndə dönür ilkinə” (“Bu dünyanın hər üzünü görmüşəm”). Şairin xəyalı daima ülviliyə can atır, insanı kamil görməyə ümidlənir, bəzən bu ümidlər qa-

nadı qırılmış quş kimi yerə çırpılır, bəzən də yenidən pərvazlanır. Sağı-solu həqiqət olan insan gözlə gördüyünü danır, “yalanlar içində talan olsa da”, gördüyü həqiqətlərə göz yumur, “yalansız dolana bilmir”. Şair “İnam” adlı şeirində “Bəs insan doğrudan niyə gen qaçır?” sualına qaneedici bir cavab tapa bilmir, çünki insanlar nəyə inanmaq istəyirsə, ona da inanır “apaydın həqiqət”ə göz yumurlar. Müəllif “Bu dünya daş-tərəzidir” adlı əsərində dünya, kainat haqqında təzadlı çarpışmalardan doğan fəlsəfi fikirlərini poetik libasla süsləyir. Dünyanın tərəzisi insanın ömrü, illəri, yaşıdır. Bu tərəzinin çəki daşı ürək, “çəkilən də qəmdir”. Tərəzisi “haqqı-ədaləti” düz çəkməyən bu dünya insan var olduğu üçün mənə qazanır, insan olmasa, kainat da bir mənə ifadə etmir, dəyərsizləşir. Yaradıcılığa gəldiyi ilk andan “əsl insan, əsl sənət necə olmalıdır?” sualına öz mənəvi dünyasında cavab axtaran şair bunu “yanmaqda” görür, el üçün, insanlar üçün dildə deyil, ürəkdən əriyib “yanmaqda”. Xalq şairi B. Vahabzadə Ağasən Bədəlzadənin “Yanmaq ona deyərəm ki...” şeirinə münasibətini belə bildirir: “Düşünmək, çırpınmaq, həyəcanlanmaq, alışmaq, yanmaq. Budur sənət! Çırpıntısız, həyəcansız, yangısız nə əsl söz var, nə də əsl sənət. Məsləksiz, əqidəsiz, fikirsiz, amalsız çırpıntı da yoxdur, həyəcan da, yangı da. İnsanı həyəcanlandıran, onu düşündürən, onu narahat edən də qəlbindəki duyğular, beynindəki fikirlərdir. Demək, fikirsiz, idealsız sənət yoxdur, söz yoxdur. Ürək yanmasa, gözdən yaş çıxmaz, ürək dolu olmasa, ondan ağıllı söz çıxmaz. Boş beyində, boş ürəkdə nə fikir, nə söz. Demək, sənət can yangısı, ürək odudur, narahat fikirlərin sazıdır, sözüdür: “Yanmaq ona deyərəm ki, Yanan ancaq ürək olsun, Dil olmasın, Yanmaq ona deyərəm ki, Alovlanan bir insanın Yanmadığı gün olmasın, il olmasın. Yanmaq ona deyərəm ki, Yanan arzu alışıdıqca Közə dönsün, Kül olmasın. Yanmaq ona deyərəm ki, Bu yangının qurbanı da Yanan kəsin özü olsun, El olmasın. (“Yanmaq ona

deyərəm ki...) Milli-mənəvi dəyərlərimizə yüksək qiymət verən sənətkar sevimli müəllimi B.Vahabzadəyə ithaf etdiyi "Muğamlar" seirində xalqımızın ta qədimə söykənən mənəvi aləmini, bu aləmdə gizlənmiş sirlə dünyənləri bir-bir açmağa çalışır. Açdıqca-açılan sirlə-sehrlə hikmətlərə məftun olan şair heyrətini gizlətmir: "Minmin ürəyin fəryad səmindən, Eşqindən-qəmindən qopdu muğamlar!" Süzülüb xalqımızın ah-naləsindən, Odlu könlərə hopdu muğamlar. ("Yanmaq ona deyərəm ki...") Şeirdə "ürəklərə ən ulu məbud" olan muğamın fəlsəfəsini daha dolğun çatdırmaq üçün ömrünü bu işə həsr edən musiqişünaslarımız – Səfiəddin Ürməvi, Əbdülqadir Marağinin (Marağayinin) adları hörmətlə yad edilir. Bir misra ilə tarixdə baş vermiş hadisələr açılır. Əmir Teymurun dövründə bir çox incəsənət xadimləri Səmərqəndə aparılır. Bu sənətkarlardan biri də Əbdülqadir Marağayı olur ki, tez bir zamanda cahan sultanının sevgisinə və sayğısına məzhər olur və "Bütün musiqi bilicilərinin padşahı" adına layiq görülür. Bir neçə il keçdikdən sonra xəyanətdə ittiham olunan Marağayini bu böhtandan məhz "dindərdiyi ud"un gücü xilas edir. Dahi musiqişünasımızın ürəkləri fəth edən sənəti şairin sözü ilə desək: "cəllad fərmanına bir qalxan olur". Muğamımızın ruhunda gizlənən sirlər bitib-tükənmir. Xalqın müdrikliyi ilə yoğrulmuş bu ölməz sənət məxəzindən hər kəsin özünə götürə biləcəyi hikmət payı var: "Zaman yaman oldu, tarix dolaşmış, Hikmətlər yığılıb bir muğam oldu". Düşəndə – ən böyük dinclik, barışmış, Düşəndə – ən böyük intiqam

oldu. ("Yanmaq ona deyərəm ki...") Şeir boyu Ağasən Bədəlzadə oxucularını mədəniyyətimizin ən dəyərlə parçası, "məhəbbətin ən aydın dili", "həqiqətin yurdu, mənzili" olan muğamımızı "haqq kimi" qorumağa çağırır. Əsl sənətə, sənətkara dəyər verən şair Azərbaycanın tanınmış Xalq artisti Həbil Əliyevə ithaf etdiyi "Kaman" əsərində yangısını ürəyindən alıb barmaqları ilə tellərə yayan sənətkarın ustalığı işığında milli musiqi alətimizi tərənnüm edir: "Zili yara həsrət bir tamarzının, Cavabsız naləsi, ürək sözüdür. Bəmi dilim-dilim yanan arzusunun Barmaqlar altında hönkürtüsüdür". ("Yanmaq ona deyərəm ki...") Ağasən Bədəlzadə poetik təfəkkürü, dünyaya fəlsəfi baxışı, söz ilə yaşayıb var olması, vətəndaşlıq sevgisi, milli-mənəvi dəyərlərimizə yüksək qiyməti ilə Azərbaycan ədəbiyyatında özünəxas yeri olan yüksək elmi potensiallı yazıçı-sənətkarımızdır. Mükəmməl lirik zövq, yaradıcı dünyagörüşü, dünyanı dərk etmə özünəməxsusluğuna görə şeirləri maraqlı ümumiləşdirmələrlə zəngindir. Şairin şeirlərinin əsas məziyyətlərindən biri onun oxucuları ilə səmimiyyətidir. Eyni zamanda sadə, düşündürən və başa düşülən olmasıdır. Şair günü-gündən dəyişən dünyada həyatımızda illərlə kök salmış mənəvi dəyərlərimizə sahib çıxmağı ata-babalarımız qarşısında olan borc, özümüzə sadıqlıyımız kimi qiymətləndirir. Şeirlərindəki idealları, əxlaqi dəyərləri keçdiyi ömür yolu ilə cavablandırır şair mənəvi dəyərlərimizi təkcə sözlə deyil, həyatında da yaşayaraq örnək olmuşdur. Allah yerini cənnət, ruhunu şad etsin!

ABBASIN HƏCC ZİYARƏTİ (sənədli hekayə)

Məşədi Bayramın oğlu Abbas Yaz yurdunda üzü gündoğana qurduğu alaçıqın qapısında oturub Həccə getmək haqqında düşüncələrə dalmışdı. Qərarı qəti olsa da, onu narahat edən bir məsələ vardı: “Mən gedəndən sonra oğlanlarım evi, təsərrüfatı idarə edə biləcəklərimi?”

Birdən bu suala cavab tapmış kimi ayağa durdu, böyük oğlu Nadiri çağıraraq dedi:

– Oğul, başına dönüm, boz öküzü çulla, get Böyük Zahmandan öküzün yükünə yetik odun doğra. Bacarsan, yüklə gətir. Bacarmasan, nigaran qalma. Mən İstibulaqlı Hacı Əmrahla görüşüb gələcəyəm. Öküzü köməkli yükləyib gələrik.

Nadir atasına baş üstə deyərək öküzü alıqladı, sicimi, baltanı alığın üstünə bağlayıb yola düşdü. Abbasın kiçik oğlu Bayram atasının atını yəhərlədi, Abbas atı minib Əvəlikliyə aşdı. Hacı Əmrahla arxac yerinin kənarındakı bulağın üstündə görüşüb danışdı, həclə bağlı suallarına cavab alıb geri döndü. Qırmızı Qayada atdan düşüb atı yedəyinə aldı, üzüaşağı gəldi. Gün günortadan keçmişdi. Aşağıda “Alçalı” binəsinin qara damları görünürdü. Sakitlikdi. Nə bir hərəkət, nə bir səs-ün var idi. Hündür bir daşın dibində oturub oğlunu gözləməyə başladı. İsti hava, otların,

gül-çiçəklərin ətri ona xoş bir yuxu gətirdi. Oturduğu yerdə mürgülədi. Qulağına gələn səsdən oyandı, gözlərini açdı. Oğlu Nadir yüklü öküz qabağında “ho”, “ho” deyərək aşağıdan keçən cıdırıla Yaz yurduna doğru gedirdi. “Allahım sənə min şükür, daha ziyarətə gedə bilərəm”, – dedi.

Ailənin qarğaşasını oğlunun çəkə biləcəyinə əmin olan Abbas atını minib oğluna çatdı, ona sağ ol deyib, başını tumarladı. Nadir alaçıqı doğru getdi, Abbas isə aşağı enib Kavşandakı güzdük taxıla baxdı. Bu il taxılın da bol olacağını görüb özündə bir əminlik hiss etdi.

Qarabağlı Zeynal ağanın göndərdiyi atlı əvvəl Hacı Əmraha, sonra Abbasa, ordan da keçib Ayrı Binəsində Məşədi Cəmilə xəbər verdi ki, cümə günü Cahan bulağında ağa sizi qonaqlığa çağırır. Abbas gələn təklifdən soruşdu:

– Gələrik, inşallah, a bala, ağa bu qonaqlığı nə məqsədlə verir?

– Əmi, ağanın gözünün ağı-qarası bircə oğlu var. Onu da at ürəkü yıxmışdı. Şükür Allaha, Hacı Nağı uşağı ölümdən qurtardı. Cümə günü Hacı Nağı da, Aşıq Ələsgər də gələcəklər. Hacı uşağın sarğısını açacaq, Dədə ona xeyir-dua verəcək.

Levin güneyindən, Qonurdağın ətəyindən tutmuş, Kasagələnə qədər Göllər yaylağında Xanqərvənd kəndindən, Kovdadıq kəndindən olan elat camaatının bütün bəyləri, ağsaqqalları Cahan bulağının üstünə cəm olmuşdular. Xalı çəmənlərin üstünə salınmış xalı-xalçaların üstündə qonaqlar dördbucaq şəklində cərgə ilə əyləşdilər. Gözlər yuxarı başda mütəkkəyə söykənib oturmuş Seyid Əsədullaha, Hacı Nağıya, Aşığı Ələsgərə dikildi. Seyid ayağa durub salavat çevirdi, Qurandan bir surə oxudu, həmd-səna etdi. Zeynal ağanın qabırğası sınımış, içinə qan dolmuş oğlunun sağalmasına böyük əmək sərf etmiş Hacı Nağının sözündən sonra Seyid üzünü Aşığı Ələsgərə tutdu:

– Bizim ümidimiz cəddimizə bağlıdırsa, cəddimizin kəramətini bizdən çox siz xalqa çatdırırsınız.

Aşığı Ələsgər dirsəkləndiyi mütəkədən qalxıb diz üstə durdu. Aşığı Nəcəf sazı “Divani” kökündə kökləyərək ustada yaxınlaşdı. Aşığı Ələsgər Zeynal ağaya gözyadınlığı verib məşhur “Ağa” rədifli divanisinin birinci bəndini söylədi:

Dar günümdə yetiş dada,
Ya Şahi-Mərdan ağa.
Nitq ver meydan içində,
Qoyma sərgərdan, ağa.
Həm Əlisən, həm Vəlisən,
Həm səxisən, həm səxa,
Həmi dildə zikrim sənsən,
Həmi əzbərdən, ağa.

Alqış, afərin səsləri göyə bülənd oldu. Aşığı Ələsgər gözünün altından Nəcəf tərəf baxdı. Nəcəf zil səsi, saqraq zənguləsi ilə birinci bəndi elə oxudu ki, səsinin əks-sədası dağlara yayıldı.

Divani oxunub tamamlandıqdan sonra Əliqulu ağa dedi:

– Camaat, Yer üzündə bu Göllər yaylağının havası, suyu, otu, gül-çiçəyi burdan başqa heç yerdə yoxdu. Cahan bulağının

suyu Zeynal bulağının suyundan da şirindi. Bilirsiniz ki, Cahan Zeynal ağanın əmisi və qayınatasıdır. Bir də burdan baxanda bir tərəfdə Qoçdaş, Dəlidağ, bir tərəfdə isə Murovdağın silsiləsi, Qonurdağ görünür. Əlimizi arxaya uzatsaq, Qarraxa – Göyçənin yalına çatar. Burdan baxanda sanki dünya, cahan ayaqlarımız altında qalmış kimi görünür.

Bu vaxt nişangaha güllə atmaqdan gələnlər 5-6 nəfər cavan oğlan atlarını ildırım sürətilə Qarraxa doğru çapdı. Zeynal ağanın yenicə sağalmış, hələ bədəni möhkəmlənməmiş oğlu kürən atın belində çaparların ön sıralarında gedirdi.

Dədə Ələsgər Zeynal ağanın oğlunun fiziki sağlamlığının yerinə gəldiyini görsə də, əqli sağlamlığının hələ də tam yerində olmadığını gördü. Sınəsinə gələnlər sözü deməyəndə onu incitdiyini bildiyindən oturduğu yerdən ayağa qalxdı, qara sazını köksünə basıb dağlara səs saldı:

Bu dünyada üç şey başa bələdi:
Yaman oğul, yaman arvad, yaman at.
İstəyirsən qurtarasan əlindən,
Birin boşla, birin boşa, birin sat.

Ov keçdi bərədən, ata bilməzsən,
Uçdu getdi əldən, tuta bilməzsən,
Yerisən, yüyürsən, çata bilməzsən,
Görürsən ki, baxtın yatdı, sən də yat.

Qılma Ələsgəri məhrumi-didar,
Lütf eylə ləbindən bir busə, ey yar.
İsmin üç hərflə eylərəm aşkar:
Biri “kaf”dı, biri “lam”dı, biri “sad”.

Divanidən sonra oxunan bu ustadnaməyə görə məclis əhli Aşığı Ələsgəri yənidən alqışlasa da, çox az adam bildi ki, ustad bu sözlərlə Zeynal ağanın dəlisov oğlunun, bədöy atının, əmisi qızı olan dilli arvadının və ağıllı, gözəl-göyçək qızının bədii portretini çəkdi. Üç hərflə – samit səslərə iki sait də əlavə edərək soldan sağa oxuyanlar üçün beş səslə “Gilas” sözünə – adına ölməzlik qazandırdı.

Saz məclisi dayanıb qara zurna cavanları, qız-gəlinləri oynatmağa başlayanda Abbas xudahafizləşərək getmək üçün izn aldı.

Zeynal ağa soruşdu:

– Abbas, qardaş, səfərə hazırsanmı?

– Bəli, ağa, inşallah, bu gün cümədir, ikinci cümə keçsin, üçüncü cümə yola çıxacağıq.

Aşiq Ələsgər dilləndi:

– Hacılıq həccə getməkdən çox əməllə, könüllə qazanılar. Sən ziyarətə getməmişdən də Hacısan. Niyyəti, əqidəsi, işi düz olanlara hər iki dünyada zaval yoxdu.

Abbas təşəkkür edib, qonaqlarla əl tutub ayrıldı, atını minib Yaz yurduna qayıtdı.

Gün çeştə yerinə yaxınlaşırdı. Abbas alaçıqdan çıxıb bulağın üstünə gəldi. Əl-üzünü yudu. Bir ovuc su içdi. Sağ əlini suya salıb gecə gördüyü yuxunu suya danışmağa başladı:

– Ey bu suyun mələkləri! Sən gördüyüm vayğanı xeyirliyə yoz. Gördüm ki, atın üstündə Bərəyədən Xam güneyə tərəf gedirəm. Araba yolunun gavda daralan hissəsində alt tərəfdən, üst tərəfdən qərribə məxluqlar mənə hücum edirlər. Balta dişlər, xəncər dırnaqlar atımın ayaqlarını didməyə, parçalamaya çalışır. Son anda at tullanıb məni onlardan xilas etdi. Bir müddət sonra özümü cənnət bağına bənzər bir yerdə gördüm. Yoldaşlarım gedəndə məni özləri ilə o qeyri-adi gözəl məkandan aparmaq istədilər. Mən getmək istəmədim. Onlar məni çəkib aparmaq istəyəndə bir nur içindən uzanan əl məni saxladı, yoldaşlarıma “siz gedin”, – dedi. Mən qaldığımı anladım və həmin anda yuxudan oyandım.

Abbas əlini sudan çəkib salavat çevirdi və alaçığa gəldi. Günorta yeməyinə yenicə başlamışdı ki, kənddən xəbər gəldi.

– At bu gecə Tələ yerindən açılıb gedib. Bütün örüşü, Allıkənd, Aşağı, Yuxarı Ayrım binəsi tərəfləri axtardıq, tapa bilmədik.

Abbas fikrə getdi, oğlunu çağırıb dedi:

– Adətən, heyvan bağdan açılarda üzüyuxarı gedir. Sən get Göllər tərəfə, Bədir bəyə, Zeynal ağaya soraq sal. Mən də enim kəndə, hardan, nə vaxt getdiyini dəqiqləşdirim.

Abbas oğlunu Göllərə yola salıb özü də kəndə doğru endi. Cıncıldakı qırmızı moruq kollarının yanından keçsə də, bir dənəsini yeməyə belə həvəsi qalmadı. Kəndin üstündə dayanıb kəndə, sola – Böyük Güneyə, sağa – Xam Güneyə nəzər saldı. Qarşıda Kəlbəcər kəndi, daha qabaqda isə Qoçdaş yaylağı əzəməti ilə dayanmışdı. Dayandığı yerin arxasında qədim qəbir yerləri, hündür xaçşəkilli daş var idi. Kəndin ortasındakı qədim alban kilsənin ətrafı, iri daş novlu bulağın üst yanı, Düzdağ, hətta Bərəyənin üstü qədim qəbiristanlıq idi. Bu yerdə ən azı 8-9 qəbiristanlıq olduğunu – deməli, burada 8-9 dəfə yaşayış olub – dağıldığını, dünyanın faniliyini düşündü.

Səfər üstündə olduğundan atın itməyi Abbası çox narahat edirdi. Evinə getmədən Ələm ağacının yanında, Bərəyənin ayağında çaydan keçib araba yolu ilə Xam Güneyə getdi, atın hörükləndiyi yerləri gözdən keçirtməyə başladı. Ot hündür olduğundan adam, at ayağının izləri görünəndə, fərqli bir şey hiss etmədi, üzünü enişə – kəndə tərəf düşməyə başladı. 15-20 addım atmışdı ki, zahmanda dizə qədər qalxan otun yerə yatdığını gördü, oraya yaxınlaşdı və atın buxovunun qırılaraq atıldığını yəqinləşdirdi. Atın oğurlandığına şübhəsi qalmadı. Gecə gördüyü yuxunu xatırladı və “Allaha təvəkkül, bəlkə, xeyir bundadı”, – dedi. Zənciri kəsilməmiş buxovu əlinə alıb evinə getdi.

Aradan bir gün keçdi, ancaq atdan heç bir xəbər çıxmadı, heç hardan bir xeyirli soraq gəlmədi. Abbas fikirləşdi ki, sabah getsin Kəlbəcərə, Həcc ziyarətinə gedən yoldaşlarına atının oğurlandığını, buna görə səfərə çıxma bilməyəcəyini xəbər versin. Sonra da düşündü ki, bəlkə, başqa bir

atla getsin. Günü tərəddüd içində axşam elədi. Gecəni fikir, xəyal içində keçirdi. Səhər ertədən, adəti üzrə, qalxdı, nahar edib əyin-başını dəyişdi. Evdən çıxmaq istəyəndə kiçik oğlu Bayram içəri girdi, sevincək salam verib dedi:

– Dədə, axşam qaranlıq qarışana yaxın Zeynal ağa adam göndərib xəbər elədi ki, Abbasın atı tapılıb. Bir gün sonra gəlib yaylaqdan atını aparsın.

– A bala, daha bir gün sonra niyə? Gedib gətirərdiniz də.

– Nə bilim, ay dədə. Belə dedilər.

Abbası maraqlı götürsə də, səbrini basdı.

Aradan bir gün keçdi, ikinci gün Yaz yurduna – Kilsəli kəndinin yaylaq yerinə getdi, ancaq Zeynal ağanın binəsinə getməyə, atı soruşmağa tərəddüd elədi. Sabahı gün malları özü örüşə apardı. Cərgə qayaların üstündəki el yolu ilə Dibək daşına gəldi, Zeynal ağanı möhkəm səslə çağırırdı.

Üçüncü dəfə “Zeynal hey!” deyəndə ağa cavab verdi:

– Binədəyəm, gəl, gəl!

Abbas Arxaşandan keçib Zeynal ağanın yurduna dönəndə kəhər atın hörükləndiyini gördü. At sahibini görüb kişnədi. Abbas ata yaxınlaşıb tumarladı. Sanki 3-4 gün ərzində kəhər at nə ot yemiş, nə də su içmişdi. At əldən düşmüş, xeyli arıqlamışdı.

Zeynal ağa bulağın üstündə dayanıb ona baxırdı. Yenidən gur səslə dilləndi:

– Atnan danışdığı bəsdə. Keç bəri, bulağın üstə gəl.

Görüşdülər. Əllərini yuyub əyləşdilər, çay içib çörək kəsdilər, Abbas dedi:

– Ağa, bu nə məsələdir? Məni də agah etsənə.

– Agah etməyinə edərəm. Bu şərtən ki, heç kimə heç nə deməyəsən. Get, Allah Həccini qəbul etsin. Gələndə danışarıq.

– Ağa, mən Həccə gedəcəyəm, amma qayıtmayacağam. İndi deməyini rica edirəm.

– Bu nə sözdü, ay pir olmuş?

– Əhdim var, ağa. Gedib qara daşı öpüm, Məkkədən Mədinəyə çatıb peyğəmbərin məzarını ziyarət edim. Elə orada ölüb o torpağa qarışım.

– Abbas, mən sənə qardaş demişəm. Sənin nə yaşın var ki, ölümdən danışsın, özü də yol üstə ola-ola.

– Biz qardaşdan əzizlik bir-birimizə. Niyətim də budur, yuxuda gördüyüm də. Atın əhvalatını danış.

– Yaxşı, sən deyən olsun. Qulaq as, daş dəyən yerini bil, amma kiminləsə üz-üzə gəlmə.

Uşağın qonaqlığı üçün iki çoban da götürüb Kəlbəcərdən mer-meyvə aldım, bazarlıq etdim. Kilsənin yanındakı bulaqda qız-gəlinin yun yuduğunu görüb bulağa dönmədim. Kəndi çıxhaçıxdı atımı sola döndərdim, atdan düşdüm, Ələm ağacının yanındakı Bərəyədən gələn bulaqdan su içmək istədim. Oralar fisillik olduğundan ətraf aydın görünür. İki-üç adamın danışığını eşitdim. Atndan danışdırlar.

Abbas hövlnək soruşdu:

– Kim idi o adamlar?

– Səbirli ol, qardaş. Onu danışırım da.

– Hə, buyur, buyur!

– Söyüd ağaclarının arasından keçib səs gələn yerə yaxınlaşdım. Məşədi Oktay, bacısı Nənəqız və tanımadığım ortaboylu, tökmə bədənli, qara sir-sifəti olan bir cavan oğlan bulaqdan aşağıda bir daşın üstündə oturmuşdular. Onlara salam verdim, görüşdüm, geri qayıtdım. Sənin atının oğurlanması xəbərini eşidəndə həmin saat dalağım sancdı. Sənə daşın hardan dəydiyini bildim. Buna görə də o adama xəbər göndərdim ki, at necə gedibsə, elə də qayıtmalıdır.

– Allaha şükür ki, sənin də bir sözün iki olası deyil.

– Şükür içində olasan, – deyə Zeynal ağa cavab verdi.

– Mənim üç qardaşım var. Qohum-qardaş Allahdan bizə verilən paydır. Dostu isə insan özü seçir. Mən sənənlə siğə qardaşam, öz qardaşlarım qədər mənə doğmasan.

Abbasla Zeynal görüşüb, öpüşüb ayrıldılar.

Böyük bir dəstə ilahi nura bələnmiş Məkkəyə yaxınlaşdı. Səfərə çıxdıqları ilk gündən Abbas Kəlbəcərin Alxaslı elindən və Göyçənin Şişqaya kəndindən olan dostları ilə bir yeyir, bir yatır, bir dururdu. Kəbə ziyarətindən sonra Mədinəyə yola düşdülər. Peyğəmbərin (s) qəbrini ziyarət etdilər. Zəvvarların könlünə dolan islam işığı onların üz-gözlərində də bərq vururdu. Hamının üzündə bir nur, gözlərində sevincqarışq bir parıltı var idi.

Məğrib (axşam) namazından sonra şam yeməyi yedilər, çay içdilər, söhbət elədilər. Hacı Abbasın keçirdiyi fərəh hissindən ürəyi köksünə sığmırdı. Xəyalı uşaqlıq, gənclik illərinə qayıtdı. Ailəsini, övladlarını xatırladı. Son illər ərzində ürəyində bəslədiyi ən böyük arzusu haqqında düşündü, Allah-Təalaya bir daha həmd-səna etdi. Çox rahatlıqla gəldilər, Həcc ziyarətini tamamladılar, Mədinətün-Nəbini gəzdilər, Məscidül-Nəbidə namaz qıldılar, bu məscidin içində yerləşən peyğəmbərin qəbrini ziyarət etdilər. Artıq sabah geri dönməlidilər. Bəs onun illərdən bəri ürəyində bəslədiyi o müqəddəs arzusu necə olsun? Əhvalı yaxşı, canı buz baltası kimi möhkəmdir. Sabah nə etməlidir, necə etməlidir?

Beynində gedən düşüncələr, sinə taxtasının altından baş qaldıran duyğular sifət cizgilərində də əks olundu. Yoldaşları Hacı Abbasın qanının qaraldığını, dərin düşüncələrə daldığını görüb niyə bikeflədiyini soruşdular. Onlara ürəyindən keçənlər, könlül dünyasında bəslədiyi diləklər haqqında heç nə demədi. Axı nə deyəydi, nə danışaydı? Ürəyindən keçənləri dilə gətirsəydi, ona gülməzdilərmə? Susdu. “Hər şey yaxşıdır” görüntüsü yaratmağa çalışdı. Yatdılar, şirin, dərin yuxuya getdilər.

Səhərə yaxın, xoruzun ikinci banının eşidildiyi vaxt idi. Abbas şirin yuxuda idi. Röyasında yenidən Yaz yurdunda gördüyü dümağ geyimli, üzünə nur içində olan bir şəxs uzaqdan ona tərəf gəlməyə başladı. O, ecazkar şəxs irəli addım atdıqca ətrafı da – yaşıl çəmənlər, ağaclar, axan gömgöy sular

da ona tərəf gəlirdi. Sanki o özü gəlmirdi, onun olduğu məkan, üstündə dayandığı yer ona yaxınlaşdı. İki addım ona çatmağa qalanda qeybdən gələn kimi bir əsrarəngiz səs onun iliyinə, qanına, ürəyinə yeridi. Elə bil bu səs ona tanış idi, amma nə bu səsi eşitmişdi, nə bu səs sahibinin üzünü görmüşdü. Bu səsin sədası qulaqlarından ürəyinə, beyninə axdı:

– Həccin mübarək oldu, ziyarətin qəbul edildi, Abbas! İndi də görək getmək istəyirsən, yoxsa qalmaq qərarın qətidir?

Hacı Abbas suala cavab vermək əvəzinə bu üzünü nurdan tökülmüş, başdan-ayağa dümağ parçaya bürünmüş varlığın kim olduğunu soruşmaq istədi. İstədi ki, soruşsun ki, sən kimsən, ey müqəddəs zat? İmam Əlisən, yoxsa İmam Hüseyn? Dili söz tutmadı. Cavab verə bilmədi. Udqundu. Çətinliklə başını tərptədi, handan-hana “bəli” dedi. Ona doğru ilk addımını atanda yuxudan oyandı. Yerində qan-tərə batmışdı. Bu qan-tər Ərəbistan yarımadasında istinin yaratdığı qan-tər deyildi. Bu qan-tər gördüyü yuxunun qan-təri idi. Ürək döyüntüsü zəifləmişdi. Sağ əlini ürəyinin üstünə qoydu. Ürəyi sanki dayanmışdı, bateriya daşı qurtarmış saat kimi olduqca zəif vururdu. Əlini ürəyinin üstündən götürüb alınına çəkdi. Alnındakı muncuq kimi soyuq tər damcılarının bir neçəsi üzünə düşdü. Yoldaşlarını səslədi:

– Qalxın, məni eşidin.

Yoldaşları qalxdılar, şam yandırdılar. Hacı Abbasın əhvalını soruşdular. Hacı Abbas dedi:

– Mən bir saata qədər öləcəyəm. Məni dəfn edib sonra yola düşün. Atımı, papağımı və Məkkədən xanıma aldığım parçanı oğluma çatdırın.

Yoldaşları həm təəccüb etdilər, həm də onun sözünü ciddiylə almadılar. “Nə olub, səndə nə var ki?” – deyərək soruşdular.

Hacı Abbas cavab verdi:

– Mən əhd eləmişdim ki, Həcc ziyarətini tamamlayım, orda ölərək müqəddəslərin yanında dəfn olunum. Axşam arzumun gerçəkləşməyəcəyi üçün qəmgin idim. Gecə

ağam yuxuma girdi, məndən qalıb-qalmayacağımı soruşdu. Mən burda qalmaq istədiyimi bildirdim.

Hacı Abbas yatağının yönünü dəyişdirdi, üzü qibləyə doğru yatağına uzandı. Avazımış sifətində qan izləri qalmamışdı. Gözləri yarı qapalı vəziyyətdə, xəyalı uzaqlarda idi. Xəyal aləmində uzaq yolları yaxın edərək doğma kəndinə, evinə qayıtdı. Ailə üzvlərini, qonşularını, qohumlarını, dostlarını gözdən keçirdi. Biçənək yerlərini, dağları, dərələri, bulaqları xəyalında canlandırdı. Sanki çəkisini itirib fiziki ağırlığını qeyb etmişdi. Bir ruh kimi necə gəlmişdisə, elə də geriyyə döndü. Həcc ziyarətinin bütün mərhələlərini xəyalından keçirdi. Artıq varlıqla yoxluğun arasında olduğunu, bu dünya ilə vidalaşmağın vaxtı çatdığını sövqi-təbii hiss etdi. Onsuz da zəif vuran ürəyi sonuncu dəfə döyündü.

Başının üstündə dayanan yoldaşları Hacı Abbasın gözlərini qapadılar, əllərinin və ayaqlarının düzgün dayanmasını nəzərdən keçirdilər. Hər iki dostun gözündən süzülən yaş damcıları Hacıның sinəsinə düşdü.

Dan yeri sökülməkdə idi. Mədinə şəhərinin Bəqi qəbiristanlığında yeni bir məzar qazıldı. Ancaq heç kəs bilmədi ki, bu məzar İmam Cəfər Sadiqin məzarı ilə sanki eyni düz xəttin üzərində yerləşmişdi. Məzar hazır oldu. Hacı Abbas yuyulub kəfənləndi. Meyidi qəbiristanlığa aparıb hazır qəbirə qoyan vaxt birdən-birə güclü külək əsdi. Bir qədər aralıda olan sidr ağaclarının yarpaqlarını külək təzə qazılmış məzara, ağa bükülmüş cəsədə səpələməyə başladı. Ətrafı xoş bir qoxu bürüdü. Sidr ağacından gələn rahiyyə bütün məzarlığa yayıldı. Meyidin üstü torpaqlananda qəfil əsən külək qəfildən də yavaşdı, olduqca xəfif meh dalğa-dalğa məzarın ətrafına ətir yaymağı davam etdirdi.





QƏZƏL DE Kİ...

Emin HÜSEYNOV

*BDU-nun Filologiya fakültəsinin
III kurs tələbəsi*

Sanma Məcnundan füzun aşiqdə istedad olar,
Olsa-olsa, təkcə o, məndən sonra icad olar!

Gəl, nigarım, intizar bitsin, səadət başlasın,
Getməyinlə qəlb evim viran qalar, bərbad olar.

Mərhəmət etməz mənə, baxmaz nəvaziş xətrinə,
Gözlərin zalım olanda qaşların cəllad olar.

Can tapar, Canana gər qurban olarsa canımız,
Kuyi-yarə üz tutarsa, ruhumuz azad olar.

Hərdəm, ey gül, bir danış, bir din mənimlə, bəlkə, bu
Qəm çəkən könlüm bir anlıq rəftarından şad olar.

İlbəil həsrət yıxan, hicran sıxan qəlbimdəsən,
Boş yerə, ey gül, deyil ki nəğməmiz fəryad olar.

Sinəmizdə gör neçə dağ var mələmət zirvəli,
Çarəsi nə tişə, nə tişə vuran Fərhad olar.

Biz kimik ki Adəmi şeytan əgər aldatdısa,
Bizləri hər fitnədə barmağına dünya dolar.

Biz səadətdən keçib qəm olsa, sadıq qalmışıq,
Bu vəfanın qarşısında tək sədaqət ad olar.

Yaz, yarat, Aqil, özündən sonra bir iz qoy çalış,
Olmasan sən bir zaman, bəlkəm, bir adın yad olar!

Var məsəl: şəm başına pərvanə dönməz boş yerə,
Eşqdə səhra ara, divanə dönməz boş yerə.

Olmasa xali-xətin, zülfi-siyahın, dilbərə,
Məskəni-mürği-könül zindanə dönməz boş yerə.

Dəmbədəm həsrət yükü ağır gələr, aşiq ara,
Yoxsa qəddi-xəmlik nişanə dönməz boş yerə.

Küfrü-iman birdir, zahid, küfrə düşmə, sabir ol,
Küfrü-zülfün həlqəsi imanə dönməz boş yerə.

Navəki-müjganın eylər, ey pəri, bağrım hədəf,
Dağlı sinəm lalə açmaz, qanə dönməz boş yerə.

Əhd-peyman bağladın, Aqil, vəfasız yar ilən,
Olsa yar əhli-vəfa, peymanə dönməz boş yerə.

Kəlmeyi-şəhadəti duyarsa qəlbə gər biri,
Odur bu qarə dünyanın içində bəxtəvər biri.

O nur camalı görməyə gözümlə ayırdı yolların,
Çıxar göyə gecə biri, çıxar göyə səhər biri.

Gözündə eşqin atəşi yanarmı, sanma əsla ki,
Ürəkdə eşqi olmayan, könüldə bixəbər biri.

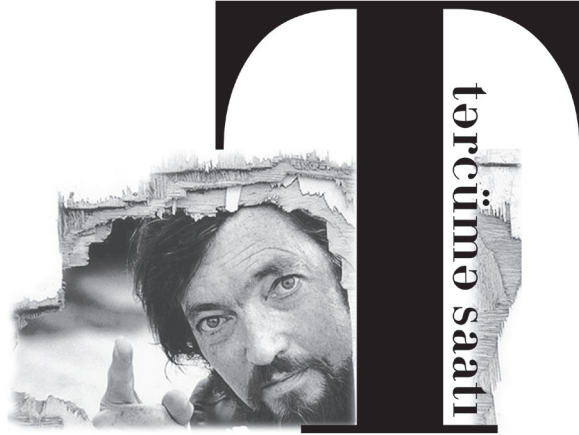
Var idimi vəfalısı? Var idi iddialısı?
Bu yolda sən qədər biri, bu yolda mən qədər biri.

Səadət hissi fanidir, qəmimdir əsli yoldaşım,
Həyat sürübmü şadiman ömür boyu mægər biri?

Mələklərin siyahısında hər kəsin günahı var,
Sevinc yazanı ayırır, yazır qəmu-kədər biri.

Ümidlər öldü, xatirən xəyallarımnda canlanır,
Sonuncu bir nəfəs tək əzizdir, ey gül, hər biri.





TELEFON ÇALIR, DELİA

Delianın əlləri sızıldayırdı. Sabunun köpüyü xırdalanmış şüşətək dərisinin çatlarına sızır, sinirlərinin üzərində qəfil sancılarla yayılan sərt bir ağrı yaradırdı. Delia heç nəyi gizlətmədən, ehtiyac duyduğu bir qucaq kimi ağrıya sarılaraq ağlaya bilərdi. Amma ağlamırdı, içində gizli bir güc onu hönkürtüyə asanlıqla təslim olmaqdan saxlayırdı; sabunun yaratdığı ağrı onsuz da Soni üçün, Soninin yoxluğu üçün uzun müddət ağlamış bir qadına yetərli bəhanə ola bilməzdi. Çünki göz yaşlarının axmalı olduğu yeganə səbəbdən savayı başqa nə üçünsə ağlamaq, ona görə, özünü alçaltmaq olardı. Üstəlik, Babe də oradaydı – hissə-hissə ödənişlə alınmış dəmir beşiyində. Orada idi Babe, həmişə olduğu kimi. Və Soninin yoxluğu da oradaydı. Babe beşiyində yatır, ya da köhnəlmiş xalçanın üstündə iməkləyirdi. Soninin yoxluğu isə, bütün yoxluqlar kimi, hər yerdə idi.

Nəsə yuyulan zaman ovmanın təsirdən durduğu yerdə yellənən çanaq Delianın radio jurnallarında heyranlıqla baxdığı qaradərili müğənninin oxduğu bluzun ritmik səslərini müşayiət edirdi. O, həmişə həmin bluz ifaçısını dinləməyə üstünlük verirdi: axşam saat yeddi on beşdən – musiqilərin arasında radio saatin neçə olduğunu “ciyk, ciyk” kimi qorxmş siçan səsi ilə elan edirdi – düz yeddi otuzadək. Delia

heç vaxt “on doqquz otuz” demirdi, indi Babenin öz qərarlı balaca başını gülməli şəkildə yelləyərək baxdığı yorğun kəfkirli divar saatinin göstərdiyi köhnə, ənənəvi adlandırmanı sevirdi. Delia tez-tez saata baxmağı, ya da radionun “ciyk, ciyk”ini dinləməyi sevirdi; baxmayaraq ki, zaman Soninin yoxluğunu, Soninin qəddarlığını, tərki edişini, Babeni, ağlamaq istəyini, xanım Morrisin ərzaq borcunu dərhal ödəmək xəbərdarlığını və fındıq rəngli corablarının gözəlliyini ona xatırladaraq kədərlənməsinə səbəb olurdu.

Niyəsini əvvəlcə anlamadan Delia özünü Soninin telefon rəfinin yanında asılmış şəklinə gizlicə baxarkən tapdı. Düşündü: “Bu gün heç kim zəng etməyib”. Telefonun aylıq pulunu niyə hələ də ödədiyini, demək olar, heç özü də başa düşmürdü. Soni gedəndən sonra bu nömrəyə heç kim zəng etməmişdi. Dostları – Soninin çox dostu vardı – bilirdilər ki, o artıq Delia üçün, Babe üçün, əşyaları üst-üstə yığılıb qalmış ikiotaqlı bu dar mənzil üçün yad birinə çevrilib. Təkcə Stiv Sullivan bəzən zəng edib Delia ilə danışırıdı; Delianın sağ-salamat olduğunu eşitməkdən nə qədər sevindiğini deyir və Soni ilə baş verənlərin onun hal-əhvalı və Babenin balaca dişçikləri barədə xəbər almaq üçün zəng etməsinə heç vaxt mane olmayacağını bildirmək istəyirdi. Təkcə Stiv Sullivan: Və o gün telefon bircə dəfə də zəng çalmamışdı,

nömrəni səhv yığan belə olmamışdı.

Saat yeddi iyirmi idi. Delia diş pastası və mentollu siqaret reklamlarının arasına qarışan “ciyk, ciyk” səsinə eşitdi. Həmçinin Daladier hökumətinin hər an süqut edə biləcəyini də öyrəndi. Sonra bluz müğənisini yenidən oxumağa başladı və aqlamağa meyilli görünən Babe sanki o qalın, tünd səsin içində xoşuna gələn bir şirinlik varmış kimi sevinc dolu hərəkətlər etdi. Delia sabunlu suyu boşaltdı, əllərini quruladı, dəsmal islanmış dərisinə toxunanda ağrıdan gileyləndi.

Amma ağlamayacaqdı. Yalnız Soni üçün ağlaya bilərdi. Yüksək səslə, dağınıq beşiyində ona gülümsəyən Babeyə müraciətlə, bir hönkürtüyə, bir fəryada haqq qazandıracaq sözlər axtardı:

– Kaş o bizə nə qədər pislik etdiyini anlaya biləydi, Babe... Kaş ki, ruhu olaydı, qapını qəzəblə çıxıb gedəndə arxada nə qoyduğunu bir anlıq düşünə biləydi... İki il, Babe... iki il... və ondan bir xəbər də yoxdur... Nə məktub, nə pul köçürməsi... həтта sənə paltar və ayaqqabı almaq üçün belə heç nə göndərmədi... Ad gününü artıq xatırlamırsan, eləmi? Keçən ay idi... Mən səni qucağıma alıb telefonun yanında gözlədim... zəng etsin, heç olmasa, “Salam, təbrik edirəm!” desin... ya balaca bir hədiyyə göndərsin... balaca bir dovşan, ya qızıl pul...

Beləcə, yanaqlarını yandıran göz yaşları indi ona haqlı göründü, çünki Sonini düşünərkən axırdı. Və məhz o anda telefon çaldı, radio saat yeddi iyirmi iki olduğunu bildirən dəqiq, qısa cingiltini yayanda.

– Zəng edirlər, – dedi Delia, sanki uşaq anlayacaqmış kimi Babeyə baxaraq. Bir az tərəddüdlə telefonun yanına getdi, bəlkə də, xanım Morris idi, borcu tələb edirdi. Taburetdə oturdu. Zəng ısrarla çalsa da, o, tələsənə oxşamırdı. Nəhayət, dəstəyi götürüb dedi:

– Alo.

Cavab bir az yubandı.

– Bəli. Kimdir?..

Əlbəttə ki, cavabı artıq bilirdi, buna

görə də otağın sanki fırlanmağa başladığını: saatın əqrəbinin qəzəbli bir pərvanəyə çevrildiyini hiss edirdi.

– Danışan Sonidir, Delia... Soni.

– Ah... Soni.

– Dəstəyi asacaqsan?

– Hə, Soni, – dedi çox yavaşca.

– Delia, sənənlə danışmalıyam.

– Hə, Soni.

– Deməli olduğum çox şey var, Delia.

– Yaxşı, Soni.

– Sən... qəzəblisən?

– Qəzəbli ola bilmərəm. Kədərliyəm.

– Mən indi sənə tanımadığın biri, yad biri kimiyəm?..

– Bunu soruşma. Məndən bunu soruşmağımı istəmirəm.

– Bu məni ağrıdır, Delia.

– Ah... səni ağrıdır.

– Allah xatirinə, bu cür, bu səs tonu ilə danışma...

– ...

– Alo.

– Alo. Elə bildim ki...

– Delia...

– Hə, Soni.

– Bir şey soruşa bilərəm?

Onun səsinə qərribə bir şey sezirdi. Bəlkə də, artıq Soninin səsinin bir parçasını unutmuşdu. Soruşmasa da, düşünürdü: görəsən, o, həbsxanadan zəng edir, yoxsa bir bardan? Səsinin arxasında səssizlik vardı – Soni susanda gecə kimi bir səssizlik çökürdü.

– ...yalnız bir sual, Delia.

Babe balaca başını maraqlı dolu ifadəylə yana əyərək beşikdən anasına baxdı. Heç bir səbirsizlik, aqlamağa başlamaq istəyi göstərmirdi. Radio yenə vaxtı dedi: “ciyk, ciyk”, yeddi iyirmi beş. Delia isə hələ Babe üçün süd qızdırmamış, təzəcə yuduğu paltarları da asmağa macal tapmamışdı.

– Delia... məni bağışlayıb-bağışlamadığımı bilmək istəyirəm.

– Yox, Soni. Bağışlamıram.

– Delia...

– Hə, Soni.

– Məni bağışlamırsan?
– Yox, Soni, indi bağışlamağın heç bir mənası yoxdur... İnsan hələ də bir az sevdiniyi bağışlaya bilər... və mən səni Babeyə, Babeyə görə bağışlamıram.

– Babeyə görə, Delia? Onu unuda bildiyimi sanırsan?

– Bilmirəm, Soni. Amma səni onun yanına qayıtmağa heç vaxt qoymaram. O artıq yalnız mənim oğlumdur, yalnız mənim. Sənə heç vaxt imkan vermərəm.

– Bu artıq önəmli deyil, Delia, – dedi Soninin səsi. Və Delia yenə, indi daha güclü şəkildə bu səsdə nəyinsə əskik (ya da artıq?) olduğunu hiss etdi.

– Mənə haradan zəng edirsən?

– Bunun da önəmi yoxdur, – dedi Soninin səsi, sanki belə bir cavab verməkdən kədərlənirmiş kimi.

– Amma...

– Boş ver, Delia.

– Yaxşı, Soni.

(Yeddi iyirmi yeddi).

– Delia... təsəvvür et ki, mən gedirəm...

– Gedirsən? Niyə axı?

– Olur da, Delia... Elə şeylər olur ki... Məni başa düş, başa düş... Beləcə getmək... sənə bağışlamadan... Beləcə getmək, Delia, heç nəsiz... çılpaq... çılpaq və tək-tənha!

(Səsi necə də qəribədir... Soninin səsi elə bil eyni anda həm onunkudur, həm də deyil).

– Heç nəyim yoxdur, Delia... Tək-tənha və çılpaq gedirəm... yanımda günahımdan başqa nəşə aparmadan. Sənə bağışlamadan, sənə bağışlamadan, Delia!

– Niyə belə danışırsan, Soni?

– Çünki bilmirəm... çox tənhayam... Elə sevgidən məhrum, elə qəribəyəm ki...

– Amma...

Delia sanki dumanın içindən baxır, diqqətini saatın üzərinə cəmləyirdi. Yeddi iyirmi doqquz; əqrəb yarım saatın qalın xəttindən əvvəlki incə xətlə üst-üstə düşürdü.

– Delia!.. Delia!..

– Hardan zəng edirsən?! – deyə telefonun üzərinə əylərək qışqıraraq qorxu, qorxu və sevgi hiss etməyə başladı; və yangı, böyük bir yangı! Soninin qarqara saçlarını barmaqlarının arasına keçirmək və onun ağzından öpmək istəyirdi. – Hardan danışırsan, Soni?!

– ...

– Hardan danışırsan, Soni?!

– ...

– Soni!..

– ...

– Alo, alo!.. Soni!

– ...Sənə bağışlamağın, Delia...

Sevgi, sevgi, sevgi. Bağışlanma artıq nə qədər mənasızdır...

– Soni! Soni, gəl! Gəl, gözləyirəm səni! Gəl!

(Allahım, Allahım!)

– Soni!

– ...

– Soni! Soni!!!

Sükut.

Saat yeddi otuz olmuşdu. Saat bunu göstərirdi. Və radio da: “ciyk, ciyk”. Saat, radio və yeməyi gecikdiyi üçün aclıqdan anasına bir az təəccüblə baxan Babe.

Ağlamaq, ağlamaq. Ciddiyyətlə susan, belə bir hönkürtünün qarşısında istənilən təqlidin susmalı olduğunu sanki anlayan uşağın yanında göz yaşlarının axımına təslim olmaq. Radiodan axıcı akkordlarla şirin bir piano səsi gəlirdi və bu vaxt Babe başını anasının qoluna söykəyib yatdı. Otaqda sanki böyük, diqqətli bir qulaq var idi və Delianın hıçqırıqları əşyalar boyunca spiralvari şəkildə qalxır, səssizliyin dərin dəhlizlərində itmədən öncə dayanıb gözləyirdi.

Qapı zəngi çaldı. Kəskin bir səs. Qapıda kimsə öskürdü.

– Stiv!

– Mənəm, Delia, – dedi Stiv Sullivan.

– Yoldan keçirdim, və...

Uzun bir fasilə oldu.

– Stiv... səni o göndərib?

– Yox, Delia.

Stiv kədərli idi, Delia isə mexaniki hərəkətlə onu içəri dəvət etdi. O, Stivin əvvəllər Sonini görməyə və ya onlarla nahar etməyə gələndəki kimi inamlı addımlamağını gördü.

– Əyləş, Stiv.

– Yox, yox... indicə gedəcəyəm. Delia, sən nə baş verdiyi haqqında heç nə bilmirsən...

– Yox, heç nə...

– Və əlbəttə ki, artıq onu sevmirsən...

– Xeyr, onu sevmirəm, Stiv. Və baxmayaraq ki...

– Mənim sənə bir xəbərim var, Delia.

– Morris xanımdan?..

– Soni haqqında.

– Soni? Onu həbs ediblər?

– Yox, Delia.

Delia taburetin üstünə çökdü. Əli soyuq telefona dəydi.

– Ah... Düşünmüşdüm ki, bəlkə, həbsxanadan zəng edib...

– O sənənlə danışır?

– Hə, Stiv. Onu bağışlamağımı istəyirdi.

– Soni? Soni telefonda sənəni onu bağışlamağımı istədi?

– Hə, Stiv. Və mən onu bağışlamadım. Nə Babe, nə də mən onu bağışlaya bildik.

– Ah, Delia!

– Biz bacarmadıq, Stiv. Amma sonra... mənə elə baxma... sonra axmaq kimi ağladım... gözlərimi görürsən... və mən istədim ki... amma mənə bir xəbər gətirdiyini demişdin... Soni haqqında xəbər...

– Delia...

– Bilirəm, bilirəm... deməyinə ehtiyac yoxdur; o, yenə oğurluq edib, deyilmi? Onu tutublar və mənə həbsdən zəng edirdi... Stiv... indi olanları bilmək istəyirəm!

Stiv çəşqin görünürdü. O sanki tutunaacaq bir şey axtarırmış kimi ətrafına baxdı.

– O sənə nə vaxt zəng edib, Delia?

– Bir az əvvəl, saat yeddidə... yeddi iyirmidə, indi dəqiq xatırladım. Saat yeddi otuzadək danışdıq.

– Amma, Delia, bu ola bilməz.

– Niyə? Onu bağışlamağımı istəyirdi, Stiv və zəng kəsilmə kimi anladım ki, o, həqiqətən, tək və ümitsiz idi... Sonra gec idi, mən telefonda qışqırsam da, qışqırsam da... artıq gec idi. O, həbsxanadan zəng edirdi, elə deyilmi?

– Delia... – Stivin üzü indi ağappaq və ifadəsiz idi, barmaqları köhnəlmiş papağının kənarını möhkəmcə sıxırdı. – Allah xatirinə, Delia...

– Nə, Stiv?..

– Delia... bu ola bilməz, ola bilməz! Soni yarım saat əvvəl zəng edə bilməzdi!

– Niyə zəng edə bilməzdi? – dedi vahimə içində bir anda ayağa qalxaraq.

– Çünki Soni saat beşdə ölüb, Delia. Küçədə bir güllə ilə vurub öldürüblər onu.

Saatın kəfkirinin səsi beşikdəki Babenin nəfəsinin ritmi ilə uyğunlaşırdı. Radiodakı pianoçu ifasını dayandırmışdı,.. aparıcının pafoslu səsi yeni avtomobil modelini bəlağətlə tərifləyirdi: müasir, ekonomik, son dərəcə sürətli.

Tərcümə etdi: İlahə Əhmədova



HƏYAT ŞƏMİNİN POEZİYA DÜNYASI



Şəhanə **MÜŞFİQ**

Müasir Azərbaycan poeziyası bu gün yalnız forma və texnika axtarışları ilə deyil, daha çox insanın daxili aləminə yönəlmiş poetik düşüncə ilə səciyyələnir. Zamanın sürətlənməsi, insan münasibətlərinin mexanikləşməsi, sözün gündəlik danışmada dəyər itirməsi fonunda poeziya getdikcə daha səssiz, daha içə dönük bir mahiyyət qazanır. Sanki bunca kaosun, qaçaqanın içərisində poeziya tənhaləşir, kimsəsizləşir.

Bu kontekstdə tanınmış şair Həyat Şəminin poeziyası xüsusi diqqət çəkir. O, sözün səsini qaldırmır, əksinə, onu sükuta yaxınlaşdırır. Duyğularını hayqırmaq ehtiyacı duymur, onu vəərəqlərin qulağına pıçıldadır. Məhz bu sükutu içindəki səssiz pıçılıtlarda insanın ən dərin, ən kövrək duyğuları üzə çıxır.

Həyat Şəmi poeziyada iddia ilə deyil, hisslərlə, duyğularla mövcuddur. Onun şeirləri özünü sübut etməyə çalışmır, oxucunu heyrləndirməyi qarşısına məqsəd qoymur. Bu poeziya oxucuya bir şey anlatmaqdan daha çox, onunla eyni vəziyyətdə dayanmağı, ona özünü, öz iç dünyasını göstərməyi üstün tutur. Şair oxucunun qarşısında müəllim kimi yox, yol yoldaşı, könül sirdaşı kimi görünür. Bu isə müasir oxucu üçün olduqca önəmlidir.

Bu mənada Həyat Şəminin bu yaxın-

larda işıq üzü görən “İstanbul saati ilə” kitabı xüsusi önəm daşıyır. Bu kitab şairin poetik dünyasında yeni mərhələnin başlanğıcı kimi oxunur. Bu kitabda müəllif oxucunu yalnız coğrafi bir məkana deyil, zamanla ölçülən daxili bir yolçuluğa dəvət edir. “İstanbul saati ilə” fərqli vaxt ölçülərinin, gecikmiş duyğuların, ötüb keçməyən xatirələrin poetik məkanına çevrilir. Burada zaman rəsmi saatlarla deyil, ürəyin ritmi ilə işləyir. Kitab Həyat Şəminin poeziyasında artıq formalaşmış sükut, yalnızlıq və daxili monoloq xəttini daha da dərinləşdirərək oxucunu sözlə zaman arasında qurulan incə, kövrək bir dialoqa daxil edir.

“İstanbul saati ilə” kitabında toplanmış şeirlərin mərkəzində insan və onun varlığı ilə münasibəti dayanır. Həyat Şəmi insanı yalnız sosial mühitin bir parçası kimi deyil, Yaradana, dünyaya və öz daxilinə doğru yol alan bir varlıq kimi təqdim edir. Bu poeziyada insanın mövcudluğu sual altına alınır, həyatın mənası, taleyin ədaləti, zamanın insana münasibəti poetik düşüncənin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilir. Şair insanın həm kainat qarşısında kiçikliyini, həm də mənəvi məsuliyyətini eyni anda hiss etdirə bilir.

Bağçamıza qızılgül qələmi əkməşdim
Gecəgözlüdə...

Böyüyüb “ayrılıq” yazdı ömrümə:

Yurdundan...
Anamdan...
Səndən...
İndi də özümdən ayrılıram.
Ayrılıram ki, Allaha yaxınlaşım.
(“Mənim bir sualım var”)

Kitabdakı şeirlərdə mövcudluq anlayışı tək-cə yaşamaq faktı kimi deyil, dərk prosesinin ağırlı və ziddiyyətli mərhələsi kimi təqdim olunur. Müharibə, ayrılıq, ədalətsizlik kimi mövzular burada konkret hadisələr fonunda deyil, insanın daxili sarsıntıları prizmasından ifadə edilir. Həyat Şəmi bu mövzulara publisistik sərtliklə deyil, fəlsəfi-poetik təmkinlə yanaşır.

Eşq və sevgi anlayışları kitabda romantik ideallaşdırma müstəvisindən çıxarılaraq daha çox daxili yolçuluğun tərkib hissəsi kimi təqdim edilir. Sevgi burada insanın özünü tanıma cəhdidir, bəzən kamilliyə aparən yol, bəzən də insanı öz sualları ilə tək buraxan bir haldır. Şair eşqi nəticə kimi yox, proses kimi göstərir və bu prosesdə insanın dəyişməsinə, iç dünyasında baş verən təbəddülatları ön plana çəkir:

Ayrılıq məni dağlayar,
Gözlərim yosun bağlayar,
Anam yox, məni ağlaya,
Nə olar, gəl, ağla məni...

Qov, dağılsın qara bulud,
Ağlamağı unut, unut...
Yum gözünü, bir arzu tut,
Tut, bir də buraxma məni...

(“Qoxula məni”)

Kitab boyu müəllifin poetik düşüncəsində mədəni və mənəvi coğrafiya da xüsusi yer tutur. Füzuli–Bakı–İstanbul xətti, sadəcə, məkan ardıcılığı deyil, düşüncə və ruh halının mərhələləridir. Füzuli klasik irsə, metafizik düşüncəyə işarə edirsə, Bakı müasir insanın gündəlik reallığını, İstanbul isə zaman, mədəniyyət və yaddaş qatlarının qovuşduğu poetik mərkəzi simbolizə edir. Bu üç məkan Həyat Şəminin poeziyasında bir-birini tamamlayan mənəvi koordinatlara çevrilir.

“İstanbul saati ilə” toplusu oxucunu yalnız şeirlərlə deyil, hissələrlə qarşılayır. Burada empatiya və həssaslıq poetik mətnin əsas enerjisinə çevrilir. Oxucu bu şeirlərdə tək-cə müəllifin duyğularını deyil, öz daxili səssizliyinin, susdurduğu sualların, ifadə edə bilmədiyi hissələrin poetik əksini görür. Bu mənada kitab oxucu ilə şair arasında gizli, amma güclü bir emosional körpü yaradır.

Yaxşılıq – insanın bu dünyada qoyub getdiyi əməli,
həm də özüylə apardığı yeganə xəzinədir...
(“Rəssam”)

Şairin yaradıcılığında diqqəti ilk cəlb edən cəhət səmimiyyətdir. Bu səmimiyyət emosional açılma deyil, daxili dürüstlükdür. Həyat Şəmi şeirdə rol oynamır, maska taxmır. O, olduğu kimi danışır və bu danışığı bəzən yorğun, bəzən kədərli, bəzən də sakit razılışma halındadır. Onun poeziyasında süni nikbinlik yoxdur, amma ümitsizlik də hökm sürmür. Burada həyat olduğu kimidir.

Həyat Şəmi üçün poeziya hadisələrin təsviri deyil, ruh halının əksidir. Onun şeirlərində konkret süjetlərə nadir hallarda rast gəlinir. Əvəzində hissələrin axını, düşüncələrin parçalanması, daxili monoloqlar əsas yer tutur. Şair üçün bir anın içində baş verən psixoloji dəyişmə bütöv bir roman qədər əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan onun poeziyası modern psixoloji lirikanın xüsusiyyətlərini daşıyır.

Zaman anlayışı Həyat Şəminin poeziyasında xətti deyil. Keçmiş, indi və gələcək tez-tez bir-birinə qarışır. Uşaqlıq xatirələri, itirilmiş sevgilər, gələcək qorxuları eyni misrada yanaşı dayana bilir. Zaman burada ölçü vahidi yox, hiss kateqoriyasıdır. Şair üçün keçmiş unudulmuş bir dövr deyil, hələ də davam edən daxili vəziyyətdir.

Bu poeziyada yalnızlıq xüsusi fəlsəfi məna daşıyır. Həyat Şəminin yalnızlığı romantik tənhalıqdan fərqlidir. Bu yalnızlıq insanın özünə qayıtmaq məcburiyyətidir. Şair yalnızlığı cəza kimi yox, dərk mərhələsi kimi təqdim edir. İnsan yalnız qa-

landa öz səsini eşidir və bəzən bu səs onu qorxudur, bəzən isə sakitləşdirir.

Həyat Şəminin şeirlərində yalnızlıq çox vaxt sükutla müşayiət olunur. Bu sükut boşluq deyil. Əksinə, məna ilə doludur. Şair susur, amma bu susqunluq danışmaqdan daha çox şey deyir. Oxucu bu sükutu hiss edir və mətnə öz daxili səsini eşitməyə başlayır:

Hər şey Mənim əlimdə,
Ürəyim,
əfv fərmanım,
imzam,
qollarım...
Açın qollarımı!

Hər şey Sənin əlində,
Sorğu-sual,
Durğu və duyğu işarələri,
Son cümlə,
Nöqtən.
Ürəyimə ölümcül həmlən...
Son dəfə getmək istəyim,
Üzümə bağlı qapıların dəstəyi...
Açın qapıları!

Hər şey Onun əlində,
Qələm,
Yazı,
Olum və ölüm,
Açın gözlərinizi!

(*“Mən, sən, o”*)

Qadın duyumu Həyat Şəmi poeziyasının ayrılmaz hissəsidir. Lakin bu duyum şüar xarakteri daşımır, feminist pafosla təqdim edilmir. Bu, gündəlik həyatın içində formalaşmış, yorulmuş, amma sınınmamış qadın ruhunun poeziyasıdır. Şair qadın olmağı ideallaşdırmır, onu real vəziyyətdə göstərir.

Həyat Şəminin poeziyasının əsas xarakterik mövzularından biri, heç şübhəsiz, vətən mövzudur. Burada vətənpərvərlik hayqırtı və şüar dili ilə deyil, daxildən gələn məsuliyyət və mənəvi bağlılıq hissi ilə ifadə olunur. Onun vətən mövzulu şeir-

lərində torpaq anlayışı yalnız coğrafi məkan deyil, yaddaş, ağrı və ümidin cəmləndiyi mənəvi varlıq kimi təqdim edilir. O, yurdunun azadlıq eşqini poetik dillə oxucusuna bir daha hiss etdirir:

Səni şəhidlər gətirdi,
anaların örpəyi –
yüz ildir ürəyimdə gəzdirdiyim,
dodaqlarımın and yeri
üçrəngli Bayrağım gətirdi.
Gətirdi
və mən yaxşı ki,
tanıdım səni, Azadlıq!

(*“Azadlıq”*)

Qarabağ mövzusu şairin poeziyasında tarixi faktların sadalanması ilə yox, insan talelərinin, itkilərin və sarsılmış xatirələrin poetik dili ilə yaşayır. Bu şeirlərdə vətən ağrısı təbliğat xarakteri daşımır, daha çox insanın içində susaraq böyüyən bir hiss kimi təqdim olunur:

Qarabağ-bağrımın qara ləkəsi,
Vətənin ən gözəl, dadlı tikəsi...
Doydur həsrətini, doydur hər kəsi,
Qoy Vətən desin ki, sənsən xilaskar,
Salam, əsgər!

(*“Salam, əsgər!”*)

Şuşa və azadlıq mövzuları Həyat Şəminin şeirlərində xüsusi simvolik məna qazanır. Şuşa onun poeziyasında təkəz azad edilmiş şəhər deyil, milli ruhun, mədəni yaddaşın və mənəvi dirçəlişin rəmzidir. Azadlıq isə burada yalnız siyasi anlayış kimi yox, insanın daxili azadlığı, qorxulardan, susqunluqdan, unutulmuşluqdan xilas olma halı kimi təqdim edilir. “Azadlıq”, “Əsgərə məktub”, “Qarabağ şəhidim”, “O fevral”, “Şuşa”, “Xarıbülbul”, “Şuşada vurulan vertolyot”, “Qurbanam”, “Şəhidim”, “Qarabağ” kimi şeirlərində şair bu mövzuları pafosdan uzaq, lakin yüksək emosional gərginliklə təqdim edərək vətənpərvərlik anlayışını insanın öz kökü, yaddaşı və mənəvi məsuliyyəti ilə üz-üzə qoyur:

Kəlmələrə tökəmmirəm
səni...
Sadəcə
gözümdən yaşlar tökülür
misra-misra,
yaşam-yaşam,
Şuşam!

(*“Xarıbülül”*)

Şairin “Respublika Xatirə Kitabı”na həsr olunan, itkin və əsir düşmüş vətən övladlarından bəhs etdiyi şeiri neçə-neçə gözü yolda qalan anaların, bacıların ağısı, qəlb yanğısıdır. O bu şeirdə təkcə şair deyil, millətə qəlbə yanan bir el qızıdır, anadır, bacıdır, övladdır. Ölkəmizin, millətimizin tarixi keçmişini öz səhifələrində qürurla qoruyub saxlayan bir kitabın dəyərini Həyat Şəmi özünün poetik dili ilə şeirin batinində, ədəbiyyatın ruhunda hisf edir:

Qırmızı kitab unutmamışdı heç kimi-qardaş, bacı, nənə, baba, əmi, dayı...
Hələ də yolunu gözləyirlər:
– Qayıt, bala, qayıt!

Hələ də yolunu gözləyirəm,
itkin düşmüş,
əsir, girov götürülmüş
Soydaşım,
yeni ünvanın mübarək!
“Ümid qapısı” kimi açdım kitabı,
açdım və saxladım...
Və...
“Vətən sağ olsun” deyib,
hər şeyi cızıq-cızıq
alın yazısına bağladım.
(*“Xatirə kitabı”na*)

Sevgi mövzusu Həyat Şəminin poeziyasında xüsusi, lakin klassik çərçivədən kənar şəkildə təqdim olunur. Bu sevgi çox vaxt itirilmişdir, gecikmişdir və ya yarımçıq qalmışdır. Şair üçün sevgi nəticə deyil, prosesdir. Bəzən sevgi xatirəyə çevrilir, bəzən də insanın içində qalan bir boşluq olur. Amma bu boşluq dağıdıcı yox, düşündürücüdür:

Həbs olunmuş bir sevgi var
dördkəmerli qəlbimdə.
Hamısında o yatır...

Həyat Şəmi sevginin pafosundan qaçır. Sevgi burada daha çox səssiz razılışma, taleylə barışma, içdən gələn qəbul halıdır. Bu isə müasir insanın emosional vəziyyətinə daha uyğundur:

Baxır hey arxanca gözüm,
Gözümdə mirvari düzüm,
Doğulmayan körpəmizin
adını sən qoy.

Bu qədərmiş... bitdi oyun,
Boğazımda sevgim düyün.
Ürəyinə öz sevdini
Qadını sən qoy.
Adını sən qoy...

(*“Adını sən qoy”*)

Şairin dili və üslubu onun poeziyasının əsas dayaqlarından. Həyat Şəmi sözlə ehtiyatla davranır. O, dili yormur, cümlələri şişirtmir. Metaforalar sadədir, lakin dəqiqdir. Bu sadəlik poeziyanı zəiflətmir, əksinə, gücləndirir. Çünki şair sözün emosional enerjisinə inanır.

Onun poetik dili gündəlik danışla ədəbi dil arasında incə tarazlıq yaradır. Bu, oxucunu məndən uzaqlaşdırmır, əksinə, yaxınlaşdırır. Şeirlər oxucuya “çətin poeziya” hissi vermir, lakin düşüncə baxımından asan da deyil. Bu poeziya səbir tələb edir. Hətta şair gündəlik həyatımızda baş verən mühüm hadisələri, dilimizə yeni daxil olan və sürətlə ümumişlək sözə çevrilən kəlmələri belə öz poeziyasına asanlıqla daxil edə bilir. Bu mənada “İstanbul saati ilə” kitabının “Pandemiya şeirləri” hissəsi xarakterikdir. Bu hissədə şair bir zamanlar bütün dünyanı, eləcə də Azərbaycanı və Türkiyəni öz ağışına almış pandemiya bəlasına incə göndərmələr edir, o günləri bir daha oxucuya xatırladır. “#EvdeQal”, “Karantində qal indi”, “Koronaviruslu Ba-

kım” kimi şeirlərdə həmin dövrdə dilimizə daxil olan sözlər, şüarlar böyük ustalıqla şeir dilinə uyğunlaşdırılıb:

Yenə könlümə düşdün,
Varmı başqa yol indi?
Qəlbimin köşəsində
Karantində qal indi!

(“Karantində qal indi”)

Təbiət obrazları Həyat Şəminin poeziyasında simvolik məna daşıyır. Payız – tükənmişlikdir, gecə – daxili dialoqdur, yağış – təmizlənmə ehtiyacıdır, külək – dəyişiklik qorxusudur. Təbiət burada insanın psixoloji vəziyyətinin davamıdır. Şair təbiəti seyr etmir, onunla birgə yaşayır.

Həyat Şəminin poeziyasında tez-tez rast gəlinən bir xüsusiyyət də yarımçıqlıq effektidir. Şair çox vaxt fikri tamamlamır, misranı açıq qoyur. Bu açıq qalan yerlər oxucu üçün boşluq deyil, iştirak məkanıdır. Oxucu mətni tamamlayır, onu öz həyatına uyğunlaşdırır.

Bu isə poeziyanın interaktiv təbiətini gücləndirir.

Bu poeziya sürətli oxu üçün deyil. Həyat Şəminin şeirləri tələsməyi sevmir. Onlar sakit oxunuş, təkrar baxış, daxili dinləmə tələb edir. Bu poeziya oxucunu informasiyaya boğmur, hissə aparır. Xüsusən kitabın 3-cü – “Qısa şeirlər” adlı hissəsində yer almış poeziya nümunələrini misal göstərə bilərik:

Bir dəli şeytan deyir,
bəlkə, keçdiyən zamanı
geriyə doğru dərk edəsən...
Çıxasan qaldığın yerdən,
bütün yaşadıklarını
ikiyaqlı tərək edəsən,
İstanbul!

Nəticə olaraq demək olar ki, Həyat Şəmi müasir Azərbaycan poeziyasında özünəməxsus, səssiz, lakin təsirli poetik məkan yaradan şairlərdəndir. Onun poeziyası zamanla köhnəlmir, çünki konkret dövrün hadisələrinə yox, insanın dəyişməyən daxili vəziyyətinə toxunur.

Həyat Şəminin şeirləri oxucunu dəyişdirməyi qarşısına məqsəd qoymur. O, oxucunu özünə qaytarır. Bu poeziya insana “sən tək deyilsən” hissini yaşadır.

Bəlkə də, poeziyanın ən böyük gücü elə insanın içindəki səssizliyi sözə çevirməyi bacarmaqdır. Həyat Şəmi bu səssizliyin şairidir.



Aleyna **MALKOÇ**

SƏMƏD VURĞUNUN “VAQİF” DRAMINDA ŞAH QACARIN İDEOLOJİ VƏ TRAGİK OBRAZI

I. Səməd Vurğun: həyatı, ədəbi şəxsiyyəti və əsərləri

XX əsrdə müasir Azərbaycan ədəbiyyatının formalaşmasında mühüm rol oynayan simalardan biri olan Səməd Vurğun yalnız şair və dramaturq kimi deyil, həm də sovet dövründə Azərbaycan ədəbiyyatının estetik sərhədlərini və ideoloji istiqamətlərini müəyyənləşdirən mərkəzi fiqur kimi çıxış edir. Onun ədəbi şəxsiyyəti fərdi sənət axtarırları ilə dövrün siyasi və mədəni şərtləri arasında formalaşan həssas tarazlıq üzərində qurulmuşdur. Bu baxımdan Vurğunu anlamaq təkə bir yazıçının bioqrafiyasını öyrənmək deyil, həm də sovet Azərbaycanında ədəbiyyatın ideoloji ifadə plattformasına necə çevrildiyini dərk etməkdir.

Səməd Vurğun (1906-1956) Azərbaycanın Qazax bölgəsində anadan olmuş, ibtidai təhsilini kənddəki rus-tatar məktəbində almışdır. Qazax Müəllimlər Seminariyasını bitirdikdən sonra Bakıda və Moskvada ali təhsilini davam etdirmişdir. Xüsusilə Moskvadakı təhsil illəri onun ədəbi dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynamış, rus ədəbiyyatı və

sovet estetik düşüncəsi ilə birbaşa təmas qurmasına şərait yaratmışdır. Bu təsir Vurğunun əsərlərində müşahidə olunan dəqiq struktur, güclü dramatik qarşıdurma və ideoloji aydınlıqda özünü qabarıq şəkildə göstərir. Onun sənət konsepsiyası fərdi lirizmi tamamilə kənara qoymadan, ədəbiyyatı ictimai və tarixi məsuliyyət sahəsi kimi dərk edən sovet estetikası ilə uyğun şəkildə inkişaf etmişdir.

Vurğunun poeziyasında və dramaturgiyasında diqqət çəkən əsas xüsusiyyətlərdən biri “xalq” anlayışının mərkəzi mövqedə dayanmasıdır. Lakin bu xalq təsəvvürü sadəcə romantik ideallaşdırma deyil, Sovet ideologiyasının formalaşdığı kollektiv şüur anlayışı ilə sıx bağlıdır. Onun şeirlərində xalq tarixi yaradan, inkişafı və tərəqqini təmsil edən bir qüvvə kimi təqdim olunur; onun qarşısında duran obrazlar isə çox vaxt bu tərəqqiyə mane olan qüvvələr kimi formalaşdırılır. Əminə Gürsoy-Naskali Vurğunun poetik dilini təhlil edərkən bildirir ki, o, sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında “ideoloji diskursu yüksək estetik səviyyə ilə birləşdirə bilən nadir sənətkarlardan biridir”. Bu fikir Vurğunu yalnız ideoloji şair kimi deyil, həm də güclü bədii istedadla malik sənətkar kimi dəyərləndirməyin zəruriliyini göstərir.

Səməd Vurğunun yaradıcılığı yalnız poeziya ilə məhdudlaşmış, o, dramaturgiya və tarixi dram sahəsində də mühüm əsərlər ortaya qoymuşdur. “Xanlar”, “Fərhad və Şirin” və xüsusilə “Vaqif” onun dramaturji ustalığını nümayiş etdirən əsas əsərləri sırasındadır. Bu əsərlərdə tarix sadəcə dekorativ fon kimi deyil, ideoloji və mənəvi qarşıdurmaların səhnələşdirildiyi bir məkan kimi çıxış edir. Lakin bu tarix anlayışı akademik tarixşünaslığın obyektivliyinə deyil, bədii obrazın seçici mahiyyətinə əsaslanır. Salih Yılmazın qeyd etdiyi kimi, sovet dövründə tarixi mövzulu əsərlərdə keçmiş, müasir ideoloji ehtiyaclara uyğun şəkildə yenidən qurulan bir narrativ sahəyə çevrilmişdir. Vurğunun tarixi dramları da bu ümumi tendensiyadan kənar qalmamışdır.

Bununla belə, Vurğunun əsərlərini yalnız ideoloji mətnlər kimi qiymətləndirmək onun bədii gücünü və dramaturji intuisiya qabiliyyətini nəzərdən qaçıрмаq deməkdir. Xüsusilə “Vaqif” pyesində personajların səhnə dili, dramaturji qarşıdurmanın ritmi və poetik ifadə tərzii əsərin sadəcə təbliğat xarakterli mətn kimi qavranılmasının qarşısını alır. Afaq Yusiflinin Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi şəxsiyyətlərin simvolik istifadəsi haqqında fikirləri bu məsələnin izahında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onun fikrincə, Sovet dövrü ədəbiyyatında tarixi fiqurlar “yalnız keçmişin nümayəndələri deyil, dövrün ideoloji və mənəvi problemlərinin simvolik daşıyıcılarıdır”. Bu yanaşma “Vaqif” əsərindəki obraz sisteminin anlaşılması üçün də əsas açarlardan biridir.

II. Tarixi şəxsiyyət kimi

Ağa Məhəmməd şah Qacar: siyasi reallıq, tarixşünaslıq və imic məsələsi

Ağa Məhəmməd şah Qacar XVIII əsrin son rübündə yalnız İran və Qafqaz siyasətinə istiqamət vermiş bir hökmdar deyil, eyni zamanda tarixşünaslıqda ən çox müzakirə olunan şəxsiyyətlərdən biri hesab edilir. Onun şəxsiyyəti və fəaliyyəti xüsusilə XIX əsrin sonlarından etibarən müxtəlif ideoloji baxışlar çərçivəsində yenidən şərh edilmiş, bu şərhlər çox vaxt tarixi reallıqdan daha çox siyasi mövqelərin təsiri altında formalaşmışdır. Buna görə də

şah Qacarın tarixi şəxsiyyət kimi qiymətləndirilməsi yalnız xronoloji hadisələrə deyil, həmin hadisələrin necə və hansı kontekstdə təqdim edildiyinə də diqqət çəkməyi zəruri edir.

1747-ci ildə Nadir şah Əfşarın ölümündən sonra İran coğrafiyası uzunmüddətli siyasi qeyri-sabitlik dövrünə daxil olmuşdu. Bu mərhələ əsasən Zəndlər və Qacarlar arasında gedən hakimiyyət mübarizəsi ilə səciyyələnirdi. Ağa Məhəmməd şah Qacar bu mürəkkəb tarixi şəraitdə bölünmüş ərazilərdə mərkəzi hakimiyyəti yenidən bərpa etməyə çalışan lider kimi ön plana çıxmışdır. Abdurrahman Ateşin araşdırmalarında göstərildiyi kimi, şah Qacarın Qafqaz yürüşləri yalnız hərbi ekspansiya deyil, eyni zamanda İranda yenidən türkmən mənşəli bir sülalə hakimiyyətinin qurulması məqsədinə xidmət edən siyasi strategiyanın tərkib hissəsi idi. Ateş bu yürüşlərin “təsadüfi zorakılıq siyasəti deyil, müəyyən siyasi məqsədlərə istiqamətlənmiş hərbi fəaliyyətlər” olduğunu xüsusi şəkildə vurğulayır.

Ağa Məhəmməd şah Qacarın tarixi şəxsiyyəti ilə bağlı ən çox müzakirə olunan məsələlərdən biri onun “zalım” və “amansız” hökmdar kimi təqdim edilməsidir. Bu imicin formalaşması əsasən XIX əsr rus və Qərb mənbələrinə, daha sonra isə sovet dövründə yaranmış tarix narrativlərinə dayanır. Halbuki Qacar dövrü ilə bağlı aparılan müasir tədqiqatlar bu təsvirin birtərəfli olduğunu göstərir. Məhəmməd Kemalolunun Adalət Tahirzadənin araşdırmalarına əsaslanan qiymətləndirməsinə görə, şah Qacarın xüsusilə Kirman və Tiflisdə həyata keçirdiyi sərt tədbirlər şəxsi qəddarlıqdan daha çox, dövrün hərbi-siyasi məntiqi çərçivəsində izah edilməlidir. Bu yanaşma həmin hadisələri əsaslandırmaqdan çox, onları tarixi kontekstdən anlamağa xidmət edir.

Şah Qacarın Azərbaycan coğrafiyası ilə münasibəti onun tarixi rolunun dəyərləndirilməsində mühüm yer tutur. Qacar sülaləsinin oğuz-türkmən mənşəli olması, saray və ordu mühitində türk dilinin geniş istifadə edilməsi, həmçinin Şimali və Cənubi Azərbaycan arasında siyasi bütövlük ideyası şah Qacarın yalnız “İran şahı” kimi

təqdim olunmasını problemlidir. Tahirzadənin vurğuladığı kimi, Ağa Məhəmməd şah Qacar özünü İran coğrafiyasında hakimiyyət quran çoxmillətli dövlətin yaradıcısı kimi görür və xüsusilə Azərbaycan torpaqlarını siyasi mərkəzləşmənin ayrılmaz hissəsi hesab edirdi. Bu baxımdan şah Qacar sovet dövründə formalaşdırılmış “yad və işğalçı hökmdar” obrazından xeyli fərqli tarixi profilə malikdir.

Bununla belə, sovet tarixşünaslığında və bu tarix anlayışına əsaslanan bədii mətnlərdə şah Qacarın bu çoxqatlı kimliyi böyük miqyasda nəzərə alınmamışdır. Sovet ideologiyası baxımından şah Qacar feodal monarxiyanın, mərkəzləşdirilmiş hakimiyyətin və xalq iradəsinə qarşı yönəlmiş siyasi sistemin simvolu kimi təqdim edilən funksional bir fiqur idi. Bu səbəbdən tarixi detallar ideoloji narrativ qarşısında arxa plana çəkilmiş, şah obrazı “xalq düşməni” tipologiyasının tarixi nümunəsi kimi yenidən qurulmuşdur. Afaq Yusiflinin Azərbaycan ədəbiyyatında Ağa Məhəmməd şah Qacar obrazı ilə bağlı araşdırmaları bu prosesi aydın şəkildə göstərir. Yusiflinin fikrincə, Sovet dövrü ədəbiyyatında şah Qacar obrazı “tarixi şəxsiyyətdən çox, repressiv hakimiyyətin metaforası” kimi istifadə olunmuşdur.

Bu məqamda tarix ilə ədəbiyyat arasında obraz fərqi aydın şəkildə üzə çıxır. Tarixi Ağa Məhəmməd şah Qacar konkret siyasi məqsədlərə malik, sərt, lakin strateji qərarlar verən bir hökmdar kimi görünürsə, bədii mətnlərdə təqdim edilən şah Qacar çox vaxt mütləq şərin və despotizmin təcəssümü kimi təsvir olunur. Bu transformasiya yalnız tarixi seçim deyil, həm də ideoloji zərurətin nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. Sovet estetikası çərçivəsində tarixi dram keçmiş olduğu kimi təqdim etməkdən çox, müasir dövrün siyasi və əxlaqi dəyərlərini səhnədə göstərməyə xidmət etməli idi.

Məhz bu tarixi və ideoloji kontekst Səməd Vurğunun “Vaqif” pyesində rast gəlinən şah Qacar obrazının başa düşülməsi üçün mühüm arxa plan yaradır. Vurğunun əsərində şah Qacar tarixi bütövlüyü ilə deyil, hakimiyyət, zor və şiddətlə əlaqələndirilmiş dramatik qarşıdurma elementi

kimi təqdim edilir. Buna görə də “Vaqif” pyesindəki şah Qacar obrazını qiymətləndirmək yalnız tarixi Ağa Məhəmməd şah Qacar ilə ədəbi və ideoloji obraz arasında mövcud olan məsafəni nəzərə almaqla mümkündür.

III. “Vaqif” pyesində şah Qacarın obrazı: hakimiyyətin dili, şəirin gücü və şəxsiyyətin ideoloji cəhətdən yenidən formalaşdırılması

Səməd Vurğunun “Vaqif” dramında Ağa Məhəmməd şah Qacar tarixi şəxsiyyətin səhnəyə olduğu kimi təsvir olunmuş obrazı təqdim edən, daha çox hakimiyyətin, gücün və mütləq hökmlərlik ideyasının poetik obrazı kimi təqdim edilir. Bu obraz birbaşa müəllif müdaxiləsi ilə deyil, əsasən poetik dialoqlar, qarşılıqlı replika və səhnədaxili gərginliklər vasitəsilə formalaşır. Buna görə də “Vaqif” əsərində şah Qacar obrazı tarixi bir şəxsiyyəti “nəql edən” deyil, ideoloji hakimiyyət tipini “danışdıran” dramaturji funksiya daşıyır.

Pyesin ilkin mərhələlərində şah Qacarın özünü təqdim etmə tərzi bu funksiyayı açıq şəkildə göstərir. O, Qarabağın fəthini adi hərbi qələbə kimi deyil, müqəddəslik çaları verilmiş bir zəfər kimi təqdim edir və hakimiyyətini metafizik müstəviyə qaldırır:

Keçdi pəncəmizə gözəl Qarabağ,
Öpsün qılıncımı hər qaya, hər dağ.
Mən Qacar nəsliyəm, şahlar şahıyam,
Mən də Yer üzünün bir Allahıyam.

Bu misralarda diqqət çəkən cəhət şahın özünü yalnız siyasi subyekt kimi deyil, Yer üzündə mütləq hökmlərlik iddiasında olan bir varlıq kimi təqdim etməsidir. Burada fəth sadəcə siyasi zərurət deyil, ilahi haqq kimi təqdim olunur. Həmin nitqin davamında səslənən dağıdıcı əmrlər (“daşı daş üstə qoymamaq”, “leşi yığın-yığın etmək”) isə bu müqəddəslik iddiasının zərəkətiliklə necə vəhdət təşkil etdiyini göstərir. Beləliklə, şah Qacar səhnəyə ilk çıxışından etibarən gücün legitimləşdirildiyi bir hakimiyyət dili ilə danışan obraz kimi təqdim olunur.

Pyes bu hakimiyyət dilinin qarşısına Vaqif obrazını qoyur. Lakin Vaqifin mövqeyi sadəcə siyasi müxalifət deyil; o,

sözün, vicdanın və şeirin legitimlik ərazisini təmsil edir. Şahın “hüzur” anlayışını hakimiyyətin bir lütfü kimi təqdim etməsi bu qarşıdurmanın ilk açıq ifadəsidir:

Şair, hökmdarın hüsurundasən!

Vaqifin bu buyruğa cavabı isə “hüzur” anlayışını hakimiyyət məkanından çıxaraq düşüncənin daxili nizamına yönəldir:

Bunu sızsız belə düşünürəm mən.

Beləliklə, qarşıdurma yalnız iki obraz arasında deyil, iki fərqli legitimlik anlayışı arasında qurulur. Şah üçün hüsur hakimiyyətin bəxş etdiyi imtiyazdır; Vaqif üçün isə düşüncə və vicdanın təbii vəziyyətidir. Bu qarşıdurma pyes boyunca dərinləşir və şahın itaət tələb edən mövqeyi qarşısında Vaqifin açıq müqaviməti ilə kulminasiya nöqtəsinə çatır:

Əymədim, bəli!
Əyilməz vicdanın böyük heykəli...

Şahın buna cavab olaraq vicdanı faydasız və mənasız bir anlayış kimi təqdim etməsi onun hakimiyyət anlayışının mənəvi əsasdan uzaq olduğunu göstərir:

Qılınclar toqquşub iş görən zaman
Nəylər dediyiniz quru bir vicdan?

Vaqif isə vicdanı abstrakt bir nəsihət kimi deyil, insan varlığının zamanlararası həqiqəti kimi təqdim edir:

Vicdan dedikləri bir həqiqətdir –
Beşiyi, məzarı əbədiyyətdir...

Bu dialoq “Vaqif” əsərindəki əsas ideoloji qarşıdurmanı aydın şəkildə üzə çıxarır: Şah Qacar hakimiyyəti qılınca və qorxu üzərində qurmağa çalışır, Vaqif isə sözü və vicdanı zamanın fəvqündəki həqiqət kimi təqdim edir.

Dil, kimlik və hökmlərlik: şahın “farsca” yazmaq şərti

Pyesin ən diqqətçəkən və xüsusi vurğulanan səhnələrindən biri şah Qacarın sənəti və dili birbaşa nəzarət altına almaq istəyi

ilə bağlıdır. Şah Vaqifə saray himayəsi, ehtişam və maddi təminat vəd edir, lakin bu vəd açıq bir şərtlə müşayiət olunur:

Gərək fars dilində yazsın sənətkar.

Bu ifadə yalnız estetik seçim deyil, həm də mədəni və ideoloji hökmlərlik cəhdi kimi çıxış edir. Şah şeirin məzmunundan daha çox, onun hansı dildə ifadə olunacağını müəyyənləşdirmək istəyir. Beləliklə, hakimiyyət yalnız fiziki mövcudluğa deyil, həm də yaddaşa və dilə nəzarət etmək arzusunu ortaya qoyur.

Vaqifin bu tələbə verdiyi cavab isə fars ədəbi ənənəsini inkar etmədən, öz poetik və coğrafi kimliyini müdafiə edir:

Farsın Xəyyamı var, Firdovsisi var,
Nə çoxdur onlarda böyük sənətkar.
Bizim bu dağların oğluyam mən də,
Az-az uydururam yeri gələndə.

Burada Vaqif Xəyyam və Firdovsini xatırladaraq fars ədəbiyyatının böyüklüyünü qəbul edir, lakin özünü bu ənənə içində əridib itirməyi rədd edir. “Dağların oğlu” ifadəsi şeirin legitimliyini saraydan deyil, xalqdan və coğrafiyadan alan poetik anlayışı ifadə edir.

Bu səhnə həm də pyesdə şah Qacarın niyə fars dili ilə hökm edən despot obrazında təqdim edildiyini anlamağa imkan yaradır. Halbuki tarixi baxımdan Qacarlar türk mənşəli sülalə idi. Bu dramaturji seçim tarixi reallıqdan daha çox, sovet dövrü ədəbiyyatının ideoloji obraz mexanizmi ilə əlaqəlidir.

Həqiqətən də, sovet dövrü mətnlərində “türk” kimliyinin vurğusunun məqsədli şəkildə zəifləndiyi, bəzi ifadələrin sonrakı nəşrlərdə dəyişdirildiyi məlumdur. Məsələn, Səməd Vurğunun bəzi şeirlərində ilk nəşrlərdə yer alan “türk sözü, türk şeiri gərək” ifadəsinin sonrakı nəşrlərdə “xalq sözü, xalq şeiri” şəklində dəyişdirilməsi bu ideoloji həssaslığın açıq nümunəsi hesab olunur. Bu baxımdan “Vaqif” əsərində şahın “farsca yazmaq” şərti tarixi kimlik məsələsindən çox, dövrün ideoloji sərhədləri daxilində qurulmuş simvolik qarşıdurma kimi qiymətləndirilməlidir.

NƏTİCƏ

Səməd Vurğunun “Vaqif” dramında Ağa Məhəmməd şah Qacar tarixi şəxsiyyət kimi bütün yönləri ilə təqdim edilən bir fiqur deyil, o, daha çox hakimiyyətin, gücün və mütləq hökmranlıq anlayışının simvolik obrazı kimi səhnəyə çıxarılır. Bu təqdimat tarixi reallığın tam inkarı demək deyil, lakin tarixi mürəkkəbliyin sovet dövrünün estetik və ideoloji prioritetlərinə uyğun şüurlu şəkildə sadələşdirilməsini ehtiva edir. Bu baxımdan “Vaqif” tarixi hadisələri yazan bir mətn olmaqdan çox, tarixlə dialoqa girən və onu öz dövrünün dili ilə yenidən mənalandıran dramaturji quruluş kimi dəyərləndirilə bilər.

Pyes boyunca şah Qacarı nitqi hakimiyyətin özünü mütləqləşdirən diskursunu əks etdirir. Onun sözləri hüquqi və ya mənəvi legitimliyə deyil, birbaşa əmrə, qorxuya və zorakılığa əsaslanır. Bunun qarşısında isə Vaqif sözün, vicdanın və həqiqətin təmsilçisi kimi təqdim edilir. Bu qarşıdurma konkret tarixi hadisənin səhnələşdirilməsi deyil, daha çox sovet ideologiyasının mərkəzində duran “milli ziyalı – zülmkar hakimiyyət” qarşıdurmasının poetik ifadəsi kimi çıxış edir. Vurğunun əsas uğuru bu ideoloji qarşıdurmanı sadə təbliğat dili ilə deyil, poetik dialoqlar və dramaturji gərginlik vasitəsilə yaratmasında görünür.

Məqalə boyu vurğulandığı kimi, “Vaqif” əsərində şah Qacarı türk kimliyi ilə bağlı tarixi elementlər arxa plana çəkilmiş, bunun əvəzində o, “fars dili ilə hökm edən” hakimiyyət fiquru kimi kodlaşdırılmışdır. Bu seçim tarixi yanlışlıq və ya təsadüfi təhrif kimi deyil, sovet dövrü ədəbiyyatında milli kimliklərin müəyyən ideoloji çərçivələr daxilində təqdim olunması ilə bağlı siyasətin nəticəsi kimi başa düşülməlidir. Mətnə şahın sənəti və dili nəzarət altına almaq istəyi yalnız fərdi despotluğun deyil, həm də mədəni hakimiyyət qurmaq cəhdinin ifadəsinə çevrilir.

Nəticə etibarilə, “Vaqif” Ağa Məhəmməd şah Qacarı tarix səhnəsindən daha çox, ideoloji səhnədə danışdıran bir əsərdir. Burada şah nə yalnız “İran şahı” kimi təqdim edilir, nə də onun tarixi şəxsiyyəti bütün mürəkkəbliyi ilə göstərilir; o, sözün

qarşısında duran gücün, vicdanın qarşısına qoyulan hakimiyyətin simvolik ifadəsinə çevrilir. Səməd Vurğunun bu simvolik quruluşu dövrün ideoloji məhdudiyyətləri daxilində, lakin güclü poetik və dramaturji dil vasitəsilə yaratması “Vaqif” əsərini sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının ən təsirli tarixi dramlarından birinə çevirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

Ateş Abdurrahman. “Ağa Muhammed han’ın Kafkasya Seferləri və Osmanlı–İran İlişkileri (1795–1797).” Karadeniz İncelemeleri Dergisi 8, no. 16 (2014): 39–60.

Bozdoğan Doğan. “Samed Vurgun’un Bakış Açısıyla On Bir Türk Şairi.” Bilig 34 (2005): 87–102.

Gürsoy-Naskali Emine. “Sovyet Türk Edebiyatı”. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

Kemaloğlu Muhammet. “Adalet Tahirzade’nin ‘Ağa Muhammed şah Kaçar’ Adlı Eserinin Tahlili.” Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi 6, no. 2 (2025): 281–294.

Tahirzade Adalet. “Ağa Muhammed şah Kaçar: Tərcümeyi-hal oçerki”. Bakü: Kür Neşriyyatı, 2002.

Vurgun Samed. “Vaqif”. Bakü: Azərbaycan Edebiyyatı İnciləri, 1986.

Yılmaz Salih. “Sovyet Döneminde İdeolojik Bir Araç Olarak Tarihî Roman.” In III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildirileri, edited by Dilâra Coşkun, 271–292. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2016.

Yusifli Afaq. “Edebiyat ve İdeoloji: Azərbaycan Şiirində Ağa Muhammed şah Kaçar Sembolizmi.” “AKRA” Kültür Sənət və Edebiyat Dergisi 13, no. 36 (2025): 43–64.

*Azərbaycan türkcəsinə uyğunlaşdırma:
prof. Rəsmiyyə Sabir*



NƏNƏMİN GÖZLƏRİ

Həyatım boyunca nənəmin gözləri məni təqib etdi. O gözlərdən ötrü hər zaman darıxıram. Balaca olanda onların mənasını anlamırdım. Onların gələcəyə dair işarələr daşdığını böyüyəndə anlayacaqdım. Bəzi yaxınlarımızın “Adviye xanım” çağırdıqları nənəm azdanışan, səssiz, okeanların maviliyi qədər dərin və yaz səması qədər canlı mavi gözləriylə baxan zərif bir qadın idi.

İstanbulda Debrelilə babamla evləndikdən, Beşiktaşda illər boyunca yaşadığından sonra Albaniyaya gəlmişdilər və sərhədlər bağlandığı üçün bir daha Türkiyəyə dönmə bilməmişdilər. Təəssüf ki, ölkəsinə və dilinə duyduğu həsrəti sadəcə özünə etiraf edə bildiyi bir ölkədə yaşamaq məcburiyyətində qalmışdı. Bu həsrəti çox vaxt, hətta özünə belə, gizləncə etiraf edirdi...

Çox vaxt, ələlxüsus da Adriatik sahillərində olanda gözləri o parlaqlığını itirir və ya uzaqlarda itib gedərdi. Bəzən gözləri elə sultanırdı ki, ağlamağa başlasa, kimsənin onu kiridə bilməyəcəyini düşünürdüm. Hər dəfə də dodaqlarının kənarında kimsənin fərqundə olmadığı gülümsəmə müşayiət edərdi dolan gözlərini... O anlarda sanki kiminləsə danışırdı. Bəlkə, özü ilə, bəlkə, İstanbuldakı yaxınları ilə, bəlkə də, taleyi ilə danışırdı... Kiminlə danışdığını kim bilirdi ki? Varlığını qovuran bir həsrət hissi

ölənə qədər onunla olmuşdu. İndi keçmişə dair xatırladığı hər şey, hiss etdiyi hər acı ruhunu qovuran həsrətini azaldırdı. Bu durumun onda nə zaman başladığını dəqiq bilmirəm, amma xatırladığım qədəriylə, mən məktəbə getməmişdən qabaq idi – dörd-beş yaşım olardı o zamanlar.

Biz bütün günü bir yerdə qalırdıq. Hər kəsin qəbul etdiyi gizli bir anlaşma vardı sanki. Biz eyni otaqda yatırırdıq. Nənəm hələ də niyə orada yatdığını bilmədiyim uzun bir taxtda yatırdı. Mən isə onun əliylə tikdiyi örtüklərlə bəzədilmiş yatağında yatırırdım.

Nənəmlə mən kiçik qardaşımı bağçaya aparar, sonra birlikdə evə dönərdik. Evə gələr-gəlməz ev işlərini görür, yeməyimizi hazırlayırdı və özünə bir türk qəhvəsi bişirdikdən sonra mənim olurdu. Daha doğrusu, o zaman tamamilə bir-birimizə aid olurduq. “Sən mənə çox bənzəyirsən, mənim kimi olacaqsan”, deyirdi. Bu, günlük bir ritual idi. İkimiz də taxtda otururduq və nənəm anlamadığım bir dildə mənə İstanbuldakı yaxınları haqqında danışmağa başlayardı. Bunu dediyi adam adlarından anlayardım. O danışıqca səs tonu həmişə dəyişərdi... Bəzən ah çəkərdi, bəzən dərdli şəkildə gülümsərdi, bəzən də gözlərinin içində yığılan göz yaşlarını saxlamaq üçün əllərindən bərk-bərk yapışardı. Sonra divarın içində düzəldilmiş dolabı açar və saxladığı yerdən onun üçün çox dəyərli olan iki şey çıxar-

dardı: qızıl cildli balaca bir kitab (o kitabın “Qurani-Kərim” olduğunu illər sonra anladım) və Sultan Ahmet məscidinin şəkli olan bir açıqca. Bu yalnız mənim bildiyim bir sirr idi. Bir dəfə yoxlamada babamın və onun türk pasportlarını yandırdıqları gün bu iki şeyi saxlamışdı. Günün ən gözəl çağı onda başlayardı, çünki nənəmin üzü sehrli bir şəkildə dəyişər, görülməmiş bir şəkildə parıldayar və canlanardı. Heç bir sözü çevirmədən mənimlə “o dildə” danışardı. Böyük ehtimalla, bizi qorumaq üçün belə edərdi. Uşaq olduğum üçün, bəlkə, ağzımdan bir şey qaçıra bilərdim. Belə bir durumda hamımızın sonunun nə olacağı bəlli idi. Bu gün o günləri düşünəndə o qədər balaca olduğum və heç bir şey anlamadığıma üzülürəm. “Bosfor”, “boğaz”, “cami”, “mavi”, “masmavi” kimi sözləri dəfələrlə təkrar etdiyini eşidirdim. Anlaşdığı elə çox istəyirdim ki! Bu kəlmələrin arxasında nələrin saxlandığını necə bilə bilərdim ki?! Söylədiyini bu yad kəlmələrin səsi qulaqlarıma gözəl bir melodiya, bir yaz mehi kimi gəlirdi. Hər dəfə mənasını soruşanda saçlarıma oxşar, əllərimdən bərk-bərk tutub dərin bir nəfəs alaraq “gözlərimin içinə bax, onları orada tapacaqsan” deyərdi. Mən də nənəmin masmavi gözlərinə baxar və onun bitməyən leysanını, həsrətini, hər şeyini görürdüm. Onun həsrətini görür və onun həsrətiylə yaşayırdım. Mənim nənəm ölkəsinin, yaxınlarının, dilinin və onlarla bağlı olan hər şeyin həsrətini çəkirdi. Mən də onun həsrətinə həsrət duymağa başlamışdım. O, keçmişinin, bildiyi şeylərin həsrətini çəkərdi, mən isə bilinməyənlərin... Görmədiyini bir şey, başqa bir dildə eşitdiyini hekayədən anlamağa çalışdığım hər şey, səs tonundan və ya üz ifadələrindən başa düşməyə çalışdığım bir şey üçün darıxmağın nə demək olduğunu kimsə bilməz! Marağ və xəyal gücüylə birləşərək bütöv olan bir həsrətdir bu. İstanbulla hər gedəndə hələ də könlümü çuğlayan bir həsrət...

Bir də mənə söylədiyini bir mahnısı vardı nənəmin. Bu mahnını mən də öyrəndikdən sonra birlikdə oxumağa başladım. Həyatım-

da tam olaraq əzbərlədiyim ilk mahnı idi bu. Sözlərini heç başa düşmürdüm, amma nənəm üçün çox önəmli olduğunu bildiyim üçün asanca öyrənmişdim. Mahnını oxuyanda birdən-birə ciddiləşir və ayağa qalxıb düz durmağımı istəyirdi. Bunu niyə istədiyini bilmirdim. Kaş biləydim... Düz qırx dörd il öncə tanış olub əzbərlədiyim bu mahnını, nə olduğunu bilmədən, nənəmlə birlikdə sevgi və istəklə söyləyirdim. Təxminən 20 il sonra, ilk dəfə İstanbulla gələndə, bir may günü Beşiktaşda gəzəndə nənəmin mahnısını eşitdim. Nəfəsim durdu... Qulaqlarıma sanki onun gözəl səsi gəlirdi... Ayaqlarım tutuldu və mahnının eşidildiyi məktəbin dəmir barmaqlıqlarına özümü zorla çətdirdim... Aman Allahım!!! Nə gözəl mənərəydi! Balaca şagirdlər və o mahnı, ya da, ən doğrusu, o mahnı, şagirdlər, mən və bizim aramızda nənəm... Məktəbin həyatına girib var gücümlə oxumağa başladım. Həyətdə olan müəllimlər, Allah bilir, nə qədər təəccüblənmişdilər. O an nənəm də mənimlə bərabər oxuyurdu. Orada anladım Türk İstiqlal Marşını oxuduğumu. Orada anladım mənim duyduğum həsrətin nənəmin bir zamanlar duyduğu həsrət qədər olduğunu... Bir himnin nə qədər önəmli olduğunu da o zaman anladım. Nə qədər uzaqda olsan da, necə yaşasan da, İstiqlal Marşının ruhuna hopub könlünün ayrılmaz bir parçası halına gəldiyini də o zaman anladım.

Nənəm haqqında hər şeyi danışmağım üçün bir həyat belə yetməz. Çünki İstanbulda gördüyüm hər şey, çiçəklər belə mənə onu xatırladır. İsyentabr 1975-ci il idi. Bu tarixi çox yaxşı xatırlayıram, çünki elə günlər ömür boyu unudulmur. Məktəb həyatımın ilk günü idi. Sabah tezdən oyanırdım və nənəmin köməyi ilə hazırlanmağa başladım. Məktəbin ilk günü müəllimimə gül verməli olduğumu xatırlayıb bağçaya qaçdım. Bağçamız balaca botanika bağına bənzəyirdi, çünki Adviyə xanım gülləri çox sevirdi. Zənbəq, qərənfil, bənövşə – çoxlu gül-çiçəyimiz var idi. Hansını seçəcəyimi bilmədən güllərin arasında qalmışdım.

– Müəllimimə hansı gülü aparım? – deyə nənəmdən soruşdum.

– Lalə, – xatirələrdə itmiş bir halla nənəm cavab verdi.

Bu sözün mənasını bilmirdim və hansı çiçəyin lalə olduğunu soruşdum. Nənəm gülümsəyərək ipək kimi yumşaq səsi ilə cavab verdi:

– Bu bağçada ondan yoxdur, burada “İstanbul laləsi” təkə sənsən.

Bağçamızda əkmək üçün lalə tapa biləcəyimiz yer olmadığından nənəm mənə kağızdan lalə düzəltməyi öyrətdi. O gündən bəri bazar günü yeməkləri mənim düzəltdiyim laləli güldanı masaya qoymadan başlamazdı. Nənəm, boğazda İstanbulun rəngli lalələrinin səsini eşitmədən gəzməyin imkansız olduğunu deyirdi.

Nə zaman İstanbulda gəzsəm – ələxsus da aprelin sonu, mayın əvvəli- gördüyüm bütün lalələrə sarılıb onları oxşamaq istəyirəm. O lalələrin gözəlliyi içində itib-batır, yüzlərlə şəkil çəkir və nənəmin ən çox hansını bəyənəcəyini düşünürdüm. Lalə onun qəlbindəki çiçək idi. Mənim də ən çox sevdiyim çiçək oldu.

Nənəmin doğum günlərində mən iki güldan ən gözəl rəngli kağızlardan lalə düzəldirdim. Birini nənəm üçün, o birini onun İstanbulu üçün masaya qoyardım. Əslində, nənəmə həm təəccüblənir, həm də onu qışqanırdım. Çünki onun doğum günü tez-tez olurdu. Nənəm ildə bir neçə dəfə ad günü qeyd edərdi. O günlər onun üçün ən gözəl günlər idi. Xəstə olsa belə, ayağa qalxar və bir kəpənəyə çevrilərdi. Yaşadığımız rejimdə maddi durumumuz pis olsa belə, nənəm bir az şəkər, un kimi şeylərə qənaət edər və onun müqəddəs günlərində bizə ən gözəl yeməklər, şirniyyatlar bişirərdi. Bağçamızda bitən güllərin və mixəyin ətrini verən lokumlar nə qədər gözəl idi! Bişirəndə qonşularımıza da pay verərdi.

Məni təəccübləndirən bir şey də “doğum günü”nün onun olmasına baxmayaraq, hamımıza kiçik hədiyyələr hazırlaması idi. Bir gün bütün cəsəratimi toplayıb soruş-

mağa qərar verdim. İnsanlar həyata sadəcə bir dəfə gəlirlər, niyə o, ildə bir neçə dəfə doğum günü keçirir? Onun cavabını uzun zaman keçdikdən sonra anladım: “İnsanların həyata sadəcə bir dəfə gəldiyi doğrudur, amma yaşayanda insan bəzi günlərdə yenidən doğulur. Mən də bu günlərdə yenidən doğuluram”. Nənəm yaşadığımız rejimdə qadağan olunmuş Şəkər və Qurban bayramı günlərini deyirmiş. Adviye xanım onları gizləncə qeyd etməyin yolunu beləcə tapıb-mış. Nənəm o günlərdə durmadan danışar, gecə saatlarına qədər “nağıl” söyləyərdi. Aman, Allahım! Onun danışdığı nağıllar çox özəl idi və uşaqlara danışılan nağıllara heç bənzəmirdi. Ruhun rahatlıq tapdığı və həyatının davam etməsi üçün güc tapdığı bir ev (məscid), hər kəsə doğru yolu göstərən bir insan (Məhəmməd peyğəmbər (s)), insanların həyatlarında ən önəmli iş olan yaxşılıq, başqalarına etməli olduğumuz yardım, sevgi, şəfqətdən bəhs etdiyini xatırlayanda nənəmin “Qurani-Kərim”i və dini anladığını ancaq indi başa düşürəm. Çox sevdiyi və inandığı dəyərlərini, yaşadığımız o zor və təhlükəli şərtlərdə belə mənə öyrətdiyi üçün ona nə qədər minnətdar olsam, yenə azdır.

Ağır xəstələndə mən doqquz yaşım-daydım. Vəziyyəti çox ağır olduğundan otağına girməyimə icazə vermirdilər. Amma mən kiçik bir kətil götürüb onun otağının pəncərəsinin önündə oturur və dərslərimi edərkən ona baxırdım. Bir-birimizə baxar, gülümsəyər və bir-birimizə əllə öpüş gəndərdərdik. O hər gün daha çox üzülürdü. Yorğan-döşəyin arasında yoxa çıxarkən mən artıq sadəcə onun gözlərini görə bilirdim. Bir gün anamı, atamı və Mulla bibimi yanına çağırırdı. Söylədiklərindən unutmadığım sözlər bunlardır: “Siz, bəlkə, heç vaxt İstanbulla gedə bilməyəcəksiniz, amma bizi bu an pəncərədən görən “mənim laləm” Linda oraya mütləq gedəcək”. Mənə tərəf baxdı, gülümsədi və o an dünyalar mənim oldu. O, səssizcə mənim yolumu çizmiş oldu, mən də səssizcə ona sözümü vermiş oldum. Həyatının son günündə danışa bilmədiyini üçün

əl-qoluylla işarələr verirdi. Bir şey onu narahat edirdi və bu onun çəkdiyi acılar deyildi. Bir şey istəyirdi və sadəcə mənə doğru baxırdı. O an xatırladım. Sürətlə otağımıza uçdum və balaca kitabı ilə məscidin şəklini gizlətdiyi yerdən çıxarıb əlinə verdim. Sevimli nənən o an elə bir hüzura qovuşdu ki! Son dəfə bu dünyada bir-birimizə sevgilə gülümsədik. Gözləri sulandı və yumulana-dək mənə baxdı. Heç kimin xəbəri olmadan “balaca kitabını” və Sultan Ahmet məscidinin şəklini cənazə tabutunun içinə qoydum. Beləcə, onun üçün dəyərli olan bu iki şey həmişə yanında olacaqdı...

İllər keçdi və önümdə iki yol uzanırdı. Hər şeyi unutmaq və ya təkbəşimə davam etmək. Artıq iqiqat həsrət çəkirdim. Nənəmin çəkdiyi həsrətə və onun gözəl gözlərinə həsrət çəkirdim. Uzun müddət qəlbimin bir küncündə xəyal etdiyim Türkiyəni, nənəmin Türkiyəsini, bəsit, sadə, amma sevgi ilə dolu olan Türkiyəni qurdum. İllər boyunca əlimə keçən türkcə mahnı, film, şeir, ədəbiyyat, tarix, yemək reseptləri, lətifə və tapa bildiyim hər şeylə bəslənməyə çalışdım.

Amma Allah yolçuluğumda məni tək qoymadı. Təxminən 10 il sonra, 85-86-cı illərdə iqtisadi böhrana görə insanlar mağazaların önündə növbə gözləyəndə Dəmir əmiylə tanış oldum. O, təqaüddə olan riyaziyyat müəllimi idi. Amma atası Atatürk zamanında İstanbulda vəkil işlədiyi üçün türkcə bilirdi. Dəmir əmi Türkiyəni nə qədər çox sevirdi! Beləcə ondan o uzun növbələrdə bəzən yağışda, bəzən soyuqda türkcə öyrənməyə başladım. O, sözləri deyildiyi kimi söyləyir, mən də alban hərfləriyə yazırdım. Dəmir əmi qrammatika bilmirdi. Dediklərini yazdıqdan sonra şəkilçiləri anlamağa və türkcənin qrammatikasını qurmağa çalışırdım. Həyat çox qəribədir. Ətrafımızdakı bütün insanlar uzun növbələrə nifrət edib onlara qarşı təkürdülər, mənə onları çox sevirdim. Onların sayəsində türkcə öyrənirdim. Mağazadakı qidalar hamımıza çatmadığı üçün bəzən evə əliboş dönürdük Amma mən mənə lazım olanı ala bildiyim üçün sevincli olurdum ki, o gün bəzi sözləri öy-

rənmişdim. Dəmir əmi ailə dostumuz oldu və sonralar da türkcə öyrənməyimə kömək edirdi.

Gözəl bir gündə gözlədiyim şey oldu. Ruhumun aradığı və illərdir aldığım təhsil ortaq bir nöqtədə birləşdi. Bir filoloq olaraq elmi işlərimin, araşdırmalarımın ən böyük qismini albancada və Balkan dillərindəki türkcəmlərin, türk mədəniyyətinin Balkan ölkələrinin mədəniyyətlərinə təsirinə həsr etdim. Dəmir əmi illərdir xəstə yatır, amma türkcəmlərlə bağlı hazırladığım hər monoqrafiya və ya sözlüyün ilk nüsxəsini ona hədiyyə edirəm. O, türkcəmlərlə bağlı etdiyim araşdırmalara görə çox sevinir. Hər dəfə onun yanına gedəndə gözəl nənəmi xatırlayıram.

Uzun illər öncə nənəm İstanbul maviyiyinə həsrət qalaraq vəfat edərkən mən onun mavi gözlərini həmişəlik itirdiyimi düşünmüşdüm. Amma yanılmışam... Yanıldığımı 1992-ci ildə İstanbula ilk dəfə gedəndə anladım. Boğaza gedəndə dəniz mehi və maviliyi həsrətimə anlam qatdı. O maviliyin arasında nənəmin gözlərini tapdım. Sanki uzun zamandır onları yenidən tapmış kimi hiss edirəm. O gündən bu yana düz əlli altı dəfə getdim İstanbula və əlli altı dəfə onun gözlərini tapdım. Əvvəllər olduğu kimi mənə izlədiklərini və oxşadıqlarını hiss edirdim. Ona görə də İstanbula hər gedişimdə dostlarımdan uzaqlaşmağa imkan tapıb bir saat sadəcə nənəmin gözləriylə oturub danışmaq üçün möhtəşəm Boğazın kənarındakı çay bağçalarında otururam. İki çay sifariş edirəm, birini özümə, o birini ona... Birini içirəm, o birini isə nənəmin gözləri və ruhu adına Boğaza tökürəm...

Çevirdi: Şahnaz Kamal

Tərcümeyi-hal

Assosiasiya professoru Lindita Xhanari Latifi bakalavr təhsilini 1991-ci ildə Tiran Universitetinin Dil və Ədəbiyyat bölümündə tamamlamışdır. 1996-cı ildən etibarən həmin universitetin Tarix və Filologiya fakültəsinin dilçilik bölümündə müəllim kimi fəaliyyət göstərir.

2004-2006-cı illər arasında magistratura təhsilini davam etdirən Lindita Xhanari Latifi 2009-cu ildə Tarix və Filologiya fakültəsində dilçilik üzrə elmlər doktoru dərəcəsinə almışdır. 2009-cu ilin sentyabrında dosent, 2014-cü ilin mayında isə assosiasiya professoru adına layiq görülmüşdür.

Lindita Xhanari Latifinin tədris və elmi tədqiqat sahəsində geniş akademik fəaliyyəti diqqətəlayiqdir. O, 2003-2004-cü illərdə İtaliyada Università degli Studi di Palermo, Facoltà di Lettere e Filosofia daxilində alban dili müəllimi olaraq çalışmış, 2007-2010-cu illər arasında isə Türkiyənin Edirne şəhərində yerləşən Trakya Universitetində Alban Dili Bölümünün yaradılmasına rəhbərlik edərək bu bölümə çalışan ilk alban dili müəllimi olmuşdur.

AKSHI və TÜBİTAK-ın dəstəklədiyi milli və beynəlxalq layihələrdə iştirak etmiş, Türkiyə və Balkanlardakı bir çox universitetlərə dəvət olunaraq mühazirəçi kimi çıxış etmişdir. Həmçinin Priştina Beynəlxalq Dil, Ədəbiyyat və Mədəniyyət Seminarının İdarə Heyətinin üzvü, Türkiyə Türk Dil Qurumunun Albaniya nümayəndəsi, Balkan Araşdırmaları Mərkəzinin müdiri və Tiran Universitetinin Tarix və Filologiya Fakültəsinin Osmanlı Yaz Məktəbinin koordinatorudur. O həmçinin ölkə daxilində və xaricində keçirilən bir çox elmi konfransların elmi şurasının üzvüdür və müxtəlif beynəlxalq akademik jurnallarda rəyçi və elmi şura üzvü kimi fəaliyyət göstərir.

Tədqiqat və tədris sahələri arasında morfologiya, müqayisəli dilçilik, tarixi dil qrammatikası və ərəb əlifbası ilə yazılmış

qədim alban mətnləri yer alır. Prof. Lindita Xhanari Latifi morfologiya sahəsindəki mətnləri ilə yanaşı, orta q müəlliflərlə birlikdə yazdığı tarixi xarakterli bəzi layihələrdə də iştirak etmişdir. Həmçinin alban dilindəki türk mənşəli sözlər və onların semantik inkişafı üzrə müxtəlif monoqrafik tədqiqatlar nəşr etdirmişdir. Alban dilindəki türkiyəmlər haqqında hazırlanan lüğət Türk Dil Qurumunun, balkan dillərindəki türkiyəmlər haqqında hazırlanan lüğət isə Pamukkale Universitetinin nəşridir. Beynəlxalq simpoziumlara 100-dən çox məlumat təqdim etmiş və çoxlu sayda elmi məqalələri ilə maraq doğurmuşdur. O həmçinin 35-dən çox romanın tərcüməsi ilə türk ədəbiyyatının alban dilinə çatdırılmasına mühüm töhfələr vermişdir.

Prof. Lindita Xhanari Latifi elmi tədqiqatlarını Azərbaycanda da davam etdirir. O, Bakı şəhərində yayımlanan MAFJ (Mədəni Antropologiya və Folklor Jurnalı) adlı beynəlxalq rəyli jurnalın redaksiya heyətinin üzvüdür.

Eyni zamanda Bakı Slavyan Universitetinin təşkil etdiyi I Beynəlxalq Balkan Araşdırmaları Konfransına aktiv şəkildə qatılmış və bu universitet ilə Tiran Universiteti arasında akademik əməkdaşlığı gücləndirməyə yönəlmiş mühüm müqavilələrin bağlanmasına rəhbərlik etmişdir. Bu müqavilələr çərçivəsində Bakı Slavyan Universitetinin tələbələri 2025-ci il sentyabr ayında Tiran Universitetinin Alban Dili Yaz Məktəbi proqramına qatılıblar.

Son dövrlərdə Lindita Xhanari Latifi “Xatirələr işığında Heydər Əliyev” (Hajdar Aliyev nən Dritən e Kujtimeve) adlı əsəri alban dilinə tərcümə edərək iki ölkə arasındakı mədəni və akademik münasibətə mühüm töhfə vermişdir.

D

ƏRGİDƏ KİTAB



BİR DAHA HİMNİMİZ HAQQINDA

(5-ci yazı)

Cümhuriyyət fədailəri “Azərbaycan Marşını” unudulmağa qoymadılar. 70 il qürbətdə qorunandan sonra Vətənə dönən “Azərbaycan Marşı” haqqına qovuşdu. 20-ci yüzillikdə ikinci dəfə müstəqilliyini qazanan Dövlətimizin Himninə qədər “Azərbaycan Marşı” qəlblərdə, yaddaşlarda yaşadı. Mühacir həyatı yaşayan cümhuriyyətçilərin pənahı oldu, onları sınmağa, əyilməyə qoymadı, yaralı qəlblərinə məlhəm oldu, ayaqda qalmalarına yardımçı oldu...

Əksər mənbələrdə 1919-cu ildə Üzeyir bəy Hacıbəyli tərəfindən yazıldığı qeyd olunan “Azərbaycan Marşı”nın yazılma tarixinə aid mülahizələrimi sonrakı hissələrdə diqqətinizə çatdıracağam. “Azərbaycan Marşı” haqqında ilk məlumat birbaşa olmasa da, dolayısı ilə “Azərbaycan” qəzetinin 30 may 1919-cu il tarixli nömrəsində şair Əli Yusifin “Pəncərə önündə yarım saat” adlı məqaləsində rast gəlinir. Cümhuriyyətin bir illiyi münasibəti ilə yazılmış

Kamil **ŞAHVERDİ**

məqaləni olduğu kimi təqdim edirəm:

“Azərbaycan Cümhuriyyətinin paytaxtı milli bayraqlara qərq olaraq istiqlal gününü bayram edirdi. Hər müəssisə, hər kütlə, hər fərd kəndi iktidarınca bu şanlı bayramda iştirak edirdi.

Dəstə-dəstə vətəndaşlar Parlaman qarşısına toplanır, bir-birlərini, Parlamanı və hökuməti təbrik və təhniyyət (mübarəkbalıq) edirlərdi. Parlaman İdarə(s) şöbələrinin birisinin pəncərəsindən bu axın-axın gələn insanları, fərahfəza (fərəhli, sevincli) lövhələri iki arxadaşımlla seyr edirdik. Hər kəs sevinc, bəşuş (şən), ümidli və haqlı bir vüqara müştəgrəq (qərq olmuş) idi. Bu aralıq 30 nəfərə qədər 10 yaşından 7 yaşına cocuqlar, bir çoxu başıaçıq, ayaqyalın, əllərində taxtadan kəndi sənətlərincə yapılma silahlar, ağac başına taxılmış mini-mini milli bayraqlarla kamali-ciddiyyətə keçdilər. Bir çınqıraq (qumrov) sədasi qədər lətif səslərlə marş oxuyurlardı.

Mən yalnız “Şanlı Vətən” dediklərinə anlaya bildim. Pək müəssir (təsirli) bir mənəzərə idi. Hazirun (orada olanlar) həpsi bunu hiss etmiş olmalıdır ki, hər tərəfdən bu mini-mini “vətəndaşçıqları” alqış gürültuları qarşıladılar... Bilaixtiyar (qeyri-ixtiyari) arxadaşlarımın üzünə baxdım.

Onlar da ziyadəsiylə mütəəssir olmuşlardı. Bir arxadaşımın qolundan tutaraq: “İndi inanalım ki, istiklal bir kaç xülyapərəst-in fantezisi deyil də, millətin ruhunun ən dərin guşələrindən təzahür edən ehtiyacdır”, – dedim. O da fikrimə şərik olaraq: “Əvət, – dedi, – həpimizin qəlbi bugünkü gün o cocukların qəlbi qədər səmimi, saf çırpınırsa, biz də bu bayramı bu məsumlar qədər sevirək, inanalım ki, istiklalımız daimi və əbədi olacaqdır”. Bu gün ordu əfradının (əsgərlərin) müntəzəm Avropa əsgərlərinə yakışan bir tərzdə rəsmi-keçiddə Rəisi-vükala (Baş nazir) tərəfindən salamlanması, küçələrdən tarixi simaların keçirilməsi, Parlamentin tarixi iclası qədər böyük və möhtəşəm mənzərələr(ə) də şəhadət etdim. Fəqət nədənsə yenə ən gözəl xatirə, ən müəssir lövhə o cocuqların ciddiyyətlə istiqlal bayramına kəndi arzu və xahişləri ilə iştirak etmələridir.

Zira bu mənzərədə həm siyasi, həm də psixoloji bir mənə olmaqla bərabər, həssas və qayət gözəl bir sekret (sirr) vardı. Gələcəkdə Cümhuriyyətimizin ən qiymətədar, ən namuslu vətəndaşları da bu cocuklar olacağına heç şübhə yoxdur. Azərbaycan ideali, istiqlal məsləki bir müxtərənin (ixtiraçının) icadı, yaxud bir şairin xəyalı deyil, bəlkə, sənələrcə millət köksündə bəslənmiş və ən sonunda hüsula gəlmiş bir qayədir. Hətta Anadolu annələri belə cocuklarına layla çalarkən, “Sən böyüyüb həm Türkiyəni məsud edəcəksən, həm də sair türk-islamların imdadına qoşacaqsan” deyir, onlara hənzur beşikdə ikən Qafqaz dağlarının vəhşi gözəlliklərindən, oradakı qardaşlarının əsarətindən bəhs edirlərdi. Yalnız böylə bir tərbiyə ilə böyüyən bir insan məslək sahibi ola bilər, vətən və millət uğrunda heç bir fədakarlıqdan çəkinməz. Onun üçün cürətlə deyə bilərik ki, bu gün istiqlal bayramını böylə fəvqələdə sevinclə qarşılayan cocuqlar, yarın bir məmləkətin vətəndaşları olduqlarında onu sevəcək və müdafiə edəcəklər. Əvət, Rusiya siyasəti bizi ruslaşdırmağa qalxışarkən Azərbaycan evlərinin beşiklərində gələcək bir cümhuriyyətin vətəndaşları yetişdiyini bilməzdi. Azərbaycan Qafqaziyada doğulub Anadolu köksündən imdad aldı və nəhayət, ayağa qalxdı, dirildi. Cocuqluqda alınan təsirat unudulmaz. Onun üçün bu

gün bizimlə bərabər, fəqət bizdən daha səmimi bir surətdə İstiqlal bayramına iştirak edən azəri türklərin yavruları əbədiyyən bu böyük günü xatırlayacaq. Bu, sarsılmaz bir həqiqətdir. Azərbaycan doğdu (doğuldu) və kəndini gələcək nəsillə şimdindən sevdirdi. Bu gün taxta və nahəmvar (qaba, səliqəsiz) “silahlarla” Parlamən qarşısında bir yer tutmağa can atan “igidlər” yarın əllərində son sistem əslihə (silahlar), başlarında müasir düşüncələr, biliklər qəlblərində namuslu bir vətənpərvərlik hissi, kəndi hüquqlarını, istiqlallarını müdafiə edəcəklər. O vaxt onlar bu birinci bayramı xatırlayaraq Cümhuriyyətlərinin nə qədər ağır şərait daxilində təşəkkül etdiyini düşünəcək və bu ağır qiymətə alınmış varlıqlarını, hüquqlarını daha əzəmətli bir həmiyyətə qorumağa çalışacaqlar”.

Əli Yusif”(ADA Universitetinin təşəbbüsü və dəstəyi ilə 20 cildə nəşr edilən “1918-1920-ci illər “Azərbaycan” qəzetinin tam külliyyatı”. VIII cild. May 1919.

Transliterasiya edənlər: filolofiya üzrə fəlsəfə doktoru Mehdi Gəncəli, Filoloq, tərcüməçi Azad Ağaoğlu.

Elmi redaktor: Akademik Teymur Kərimli.)

Beləliklə, Əli Yusif uşaqların dəstə ilə Parlamən binası qarşısından keçərkən xorla oxuduqları zaman aydın eşitdiyi yalnız “Şanlı vətən” sözlərini misal gətirir. O dövvrə aid materialların araşdırılmasından gələnən nəticə budur ki, Əli Yusifin uşaqlardan eşitdiyi “Şanlı vətən” sözləri “Azərbaycan Marşı”na aid ola bilər. Hər halda, o günlərdə bu sözlərin işləndiyi başqa bir nümunəyə hələ ki rast gəlinməyib. 1919-cu ildə Bakıda “Milli məğmələr” toplusu dərc olunur. “Vətən marşı” adı ilə topluda yer alan şeirin müəllifi kimi Cəmo bəy göstərilir.

(Asif Rüstəmli. Cəmo bəy Cəbrayıl-bəyli: həyatı və bədii yaradıcılığı, səh. 104. “Elm və təhsil” Bakı-2024.)

Professor Asif Rüstəmliyin bu kitabı qiymətli tarixi sənədlərlə və məlumatlarla zəngindir. O, ciddi araşdırma apararaq bir çox məsələlərin üzərinə işıq salmış və müxtəlif mənbələrdən topladığı məlumatları bir kitabda cəmləşdirmişdir. Lakin “Vətən marşı” ilə bağlı bəzi qeydlərdə uyğunsuzluqlar olduğu üçün xüsusi izaha

ehtiyac duyulur. Ona görə də Asif Rüstəmlinin qənaətinə münasibət bildirmək üçün bu mövzunun üzərində daha ətraflı dayanmağa zərurət yaranır. Yazının növbəti hissələrində bu mövzuya qayıdaraq düşüncələrimi izah etməyə çalışaram.

1919-cu ilin noyabr ayında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xalq Maarif Nazirliyi Nazirlər Şurasına Dövlət gerbinin və Dövlət himninin qəbul edilməsi üçün müsabiqə elan olunması təklifi ilə müraciət edir. Bu müraciət "Azərbaycan" qəzetinin 1919-cü il 14 noyabr tarixli (246 sayılı) nömrəsində dərc edilir. Əfsuslar olsun ki, 1918-1920-ci illərdə çap olunan "Azərbaycan" qəzetinin bir neçə nömrəsi, o cümlədən 246 sayılı nömrəsi itmiş hesab olunur və bu günə qədər tapılmamışdır. Ona görə də Xalq Maarif Nazirliyinin təklifinin mətnini "Azərbaycan" qəzetinin rus dilində çap olunan 1919-cü il 20 noyabr tarixli (45 sayılı) nömrəsindən tərcümə edərək diqqətinizə çatdırıram:

"AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT GERBİ VƏ MİLLİ HİMNİ.

Xalq maarif naziri tərəfindən Azərbaycan Respublikasının dövlət gerbinin və milli himninin hazırlanmasının təşkili haqqında düşüncələri hökumətə təqdim edilmişdir. Ən yaxşı milli himn seçmək üçün müəyyən edilmiş qaydada müsabiqə elan olunması, 1920-ci il fevralın 1-nə qədər əsərlərin himn yarışmasına təqdim olunması təklif olunub. Ən yaxşı himn üçün 15.000 rubldan başlayan mükafat müəyyən edilib. Müsabiqəyə daha çox iştirakçı cəlb etmək üçün Bakı və Tiflis qəzetlərində müsabiqə geniş işıqlandırılacaq..."

("Azərbaycan" qəzeti, (rus dilində) 1919-cü il, 20 noyabr. N 45).

Qəzetdə çıxan bu məlumatdan məlum olur ki, Xalq Maarif Nazirliyi Hökumətə təkliflə çıxış edir. Bir çox araşdırmaçılar isə bunu himn haqqında müsabiqə elan olunması kimi təqdim edirlər. Əslində isə, bu maarif naziri tərəfindən Hökumətə verilmiş təklif idi.

1920-ci il yanvarın 30-da Azərbaycan Respublikasının Hökuməti Xalq Maarif Nazirliyinin təklifinə baxır və qərar qəbul edir. Qərar da deyilir:

"No 723.

30 yanvar. Azərbaycan Respublikasının hərbi ordenlərinin, milli himninin, gerb və möhürünün layihələrinin hazırlanması haqqında Qərar.

1. Hərbi nazirə tapşırılsın ki, orden layihələrinin təqdim edilməsi üçün 25.000 rubl mükafatla müsabiqə elan etsin, layihələrin əsas məqsədi isə Azərbaycanın müstəqillik simvoluna xidmət etməlidir.

2. Xalq maarif nazirinə tapşırılsın ki, milli himn, dövlət gerbi və möhürü layihələrinin təqdim edilməsi üçün 50.000 rubl birinci, (milli himn üçün-K. Ş.) 25.000 rubl ikinci üçün (dövlət gerbi və möhürü üçün-K. Ş.) mükafatla müsabiqə elan etsin.

Azərbaycan Respublikası hökumətinin məlumatları. (rus dilində) 1920. 11 fevral, No 10."

Rəsmi dövlət qəzetlərində hökumətin bu qərarı geniş işıqlandırılır və müsabiqənin şərtləri haqqında məlumat verilir. Müsabiqə şərtlərinə görə, layihələr 1920-ci il 1 may tarixinə qədər bağlı zərfdə Xalq Maarif Nazirliyinin dəftərxanasına təhvil verilməlidir. Eyni zamanda iştirakçılar qeyd olunan predmetlər üzrə təqdim etdikləri layihədə öz əsərlərinin yaradılmasına xidmət edən tarixi, siyasi səbəbləri və gerçəklikləri ətraflı izah etməlidirlər. ("Azərbaycan" qəzeti, (rus dilində) 1920, 19 fevral, No 33).

Məlumdur ki, elan olunmuş müsabiqəyə yekun vurmaq mümkün olmadı. 1920-ci il aprelin 27-dən 28-nə keçən gecə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qırmızı bolşeviklər tərəfindən işğal olundu. Cəmi 23 ay davam edən müstəqilliyimizə qəsb edildi. Cümhuriyyət qurucularına qarşı amansız təqiblər başladı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Xalq Maarif Nazirliyinin dəftərxanasına müsabiqədə iştirak üçün təhvil verilən sənət nümunələrinin sonrakı taleyi bu günə qədər məlum deyil. Bu müsabiqədə kimlər iştirak etmək üçün müraciət edib, iştirakçıların sayı, onların təqdim etdikləri əsərlər haqqında hər hansı bir məlumat əldə etmək hələ ki mümkün olmayıb. Lakin bir fakt ümidimizi itirməmək üçün bizə əsas verir ki, nə zamansa Xalq Maarif Nazirliyinin dəftərxanasına təhvil verilən əsərlərin sorağını ala biləcəyik.

İstedadlı jurnalist araşdırmaçı Dilqəm Əhməd bir neçə il bundan əvvəl İstanbulda bir kolleksionerdən AXC gerbinin eskizinin orijinal nüsxəsini əldə edib. Bu fakt düşünməyə əsas verir ki, ölkəmiz bolşeviklər tərəfindən işğal olunanda cümhuriyyətçilər Xalq Maarif Nazirliyinin dəftərxanasından bəzi sənədləri özləri ilə apara bilmişlər. Əgər müsabiqəyə təqdim olunan gerbin orijinal eskizi İstanbulda bir kolleksionerdə aşkar olunubsa, demək ki, himn üçün təqdim olunan əsərləri də Türkiyədə axtarmaq lazımdır. Əgər bu məlumatlar əldə olunarsa, onda bir çox suallara cavab verilmiş olacaq.

Bir maraqlı faktı da qeyd etməyi vacib sayıram. Himn üçün elan olunmuş müsabiqədə kimlərin və neçə bəstəkar, şairin iştirakı haqqında dəqiq məlumat olmasa da, tanınmış Türk bəstəkarı və musiqişünası İsmayıl Zühti Kuşçuoğlunun müsabiqəyə öz əsərini göndərməsi haqqında bilgilər vardır.

İsmayıl Zühti Bəy (1877-1924) Krım savaşından canlarını qurtarmaq üçün Bolqarıstanın Aydoş qəsəbəsinə köçmüş ailədə dünyaya gəlib. Hələ qundaqda ikən ailəsi İstanbula gəlmiş, lakin iki ildən sonra yenidən Bolqarıstana qayıtmışlar. İsmayıl üç yaşında olanda atası çiftçi (nalbənd) Əhməd Ağa Kuşçuoğlu vəfat edir. Bir müddət sonra anası Ayşə xanım ikinci dəfə ailə qurur. İsmayılın atalığı ona qarşı olduqca mərhəmətsiz davranır. 8-9 yaşında uşağı çobanlıq etməyə məcbur edir. İsmayıl 10 yaşında olanda atalığı vəfat edir və Ayşə xanım oğlu ilə Türkiyəyə, İzmirə köçürlər.

İzmirdə bugünkü Mithatpaşa Endüstri Meslek Liseyinin olduğu yerdə İzmir Sənaye məktəbi fəaliyyət göstərirdi. İsmayıl Zühti Bəy bu məktəbə daxil olur və musiqi bölümündə təhsil alır. Həmin illərdə məktəbdə dərs deyən dövrünün məşhur pianoçusu, “Macar Tevfik” adıyla tanınan Alessandro Voltandan pianino, harmoniya və kontrapunkt, Şem Tov Şikardan Türk musiqi nəzəriyyəsi dərsləri alan İsmayıl Zühti bəy peşəkar musiqiçi kimi formalaşır. Ona görə də məzunu olduğu məktəbdə yaradılan ansamblla (bando) rəhbər təyin olunur. Şagirdlərdən ibarət Avropa tipli bu

ansambl İzmirdə konsert proqramları ilə çıxış edən ilk ansambl sayılır. Onlar şəhərin bütün mədəni tədbirlərində iştirak edir və qısa zamanda tamaşaçıların rəğbətini qazanırlar. Hətta o dövrdə həftə sonu Torbalıdakı Sultan çifliyiindəki at yarışmaları zamanı konsertlərlə çıxış edirdilər. İsmayıl Zühti Bəyin rəhbətlik etdiyi ansamblın sorağı bütün Türkiyəyə yayılır.

İsmayıl Zühti Bəy 1913-cü ildə İzmirdə böyük bəstəkar Adnan Sayqunun atası Cəlal Bəyin tövsiyəsi ilə yeni açılan İttihat və Tərəqqi məktəbinə dəvət alır və bu məktəbdə dərs deməklə yanaşı, dörd səsli xor yaradır.

1914-cü ildə Birinci Dünya müharibəsi başlayanda İsmayıl Zühti Bəy hərbi xidmətə çağırılır və Çanaqqala döyüşlərində iştirak edir. Məşhur yazıçı və Türk musiqi tarixinin araşdırıcısı Ahmad Say “...İsmayıl Zühti, Çanakkaleden sağ çıkmışdır. Bu bir möcüzədir...” yazır. (Ahmet Say. Sanattan yansımalar portalı. İsmail Zühti Bey. 18 oktyabr 2015)

1920-ci ildə İsmayıl Zühti Bəy Qurtuluş savaşında işğalçılara qarşı döyüşmək üçün könüllü olaraq yenidən cəbhəyə yollanır. Eskişehirə gələn bəstəkar İnönünün komandanlıq etdiyi Qərb Cəbhəsi Komandanlığı hərbi orkestrinə rəhbər təyin edilir. Daha sonra bəstəkar Ankarada Türkiyə Böyük Millət Məclisinin orkestrinə rəhbərlik (orkestra şefi) edir. İsmayıl Zühti Bəy Böyük Millət Məclisi orkestrinə dirijor təyin edilən ilk türk bəstəkarı idi. Ona qədər Fransadan, İtaliyadan dəvət olunan dirijorlar orkestri idarə edirdilər. Dirijorluqla yanaşı, böyük bəstəkar eyni zamanda Ankara məktəblərində musiqi dərsləri verirdi.

İsmayıl Zühti Bəy BMM-nin simfonik orkestrinin konsertlərini təşkil edərək müharibə səbəbindən ruh düşkünlüyü yaşayan soydaşlarının əhvalını yüksəltməyə çalışırdı. Bu konsertlər tamaşaçıların böyük rəğbətini qazanmışdı. Belə konsertlər Qurtuluş saavaşı zamanı böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bəstəkarın vətənpərvərlik ruhunda yazdığı marşlar insanlarda ruh yüksəkliyi yaradırdı. İsmayıl Zühti Bəyin həyat və yaradıcılığına aid qiymətli yazıların müəllifi musiqişünas Seymen Özdeniz

“Türk Müzik Tarihinin Kayıp Bestəçisi: İsmail Zühtü” məqaləsində bəstəkarın Ankara dövründəki fəaliyyətinə aid maraqlı məlumatlar verir. Belə məlumatlardan birinə diqqət edək:

“...Onun (İsmayıl Zühtü Bəyin-K. Ş.) bu çabalarının canlı şahidlərindən biri olan Ənvər Behnan Bəy, illər sonra Muhiddin Nalbandoğluna yazdığı ətraflı bir məktubda İsmayıl Zühtü Bəyin Ankarada olduğu dönmədəki fəaliyyətinin bəzilərini belə anlatmışdır: “Böyük Millət Məclisinin bandosunu (orkestrini-K. Ş.) günortadan sonra ara-sıra idarə edərdi. O illərdə Ankarada qurulan İzmir Yurdu şəhər bağçası sinema salonunda bir müsəməre (konsert-K. Ş.) vermişdi. Bu müsəməreyə Qazi Mustafa Kamal Paşa da gəlmişdi. Bu gecə İsmayıl Zühtünün “Dünya Susuyor!” adlı alafranga (çox səslı Türk müziği) bir bəstəsini bir gənc oxudu. Bu əsər çox sevildi. İkinci bir əsəri də şair Kemalettin Kamunun “Sarmış matem buraları” (mısrası ilə başlayan) şeirini bəstələmişdir. Bu əsəri məktəb şagirdləri oxuyardı. Bu bir dua şəklını almışdı. “ (Uçan A. və digərləri. Anadolunun Sırlı Sesi: Meziğiyle Ankara. 2017, s. 199-200).

Milli düşüncəyə sahib olan İsmayıl Zühtü Bəy bütün yaradıcılığı boyu, istər uşaqlar üçün yazdığı 100-dən artıq mahnıları ilə, istərsə də Vətəndə baş verən hadisələrə həsr etdiyi əsərləri ilə Türk insanının milli özünüdərkinə, gənclərə Vətən sevgisinin aşılınmasına xidmət göstərirdi.

Professor Doktor Ömer Faruk Hüyü-güzel tərəfindən qələmə alınmış “İzmir Fikir ve Sanat İnsanları (1850-1950) kitabında İsmayıl Zühtü Bəyin Milli Mücadilə illərində göstərdiyi əvəzsiz xidmətlərə geniş yer ayrılır. Bu məlumatları oxuduqca böyük bəstəkarın yorulmadan millət yolunda, haqq yolunda çalışdığıın şahidi oluruq:

“Milli Mücadilə illərində Kastamonu və Ankara şagird məktəblərində milli ruhu hərəkətə keçirən əsərləri ilə gənclərə vətən sevgisini aşılayan, bu arada, Akifin “İstiklal Marşını”, Tunalı Hilminin “Atatürk Marşını” bəstələyən İsmail Zühtünün Ankaradakı son ilini və bəstə çalışmalarını tələbəsi Ferit Hilmi Atrek belə anlatmaqdadır (İsmail Zühtüden Hatıralar”, nr. 7,

Ekim 1939, s. 19-20):

İşğalın üçüncü ili Ankaradakılara tahammül (tolerantlıq-K.Ş.) edilməz bir İzmir daussılası arız oldu. Mərhum Vasif Çınarın başkanlığı altında bir “İzmir Yurdu” dərnəyi quruldu. Sık-sık yapılan toplantılarda və tədbirlərdə İzmir, Ankaranın maddi və mənəvi şəxsiyyətində bir ikinci varlıq olaraq yaşadıldı. İsmail Zühtü bu dərnək üçün “İzmir Yurdu Marşı” adıyla bir əsər yazdı. Hikmet Türk və Esat Çınar müştərək olaraq o günlərin həyəcanını anladan bir şeir qələmə alaraq bu bəstəni tətbiq etdilər:

Güzel İzmir, Anadolu kalbi
Senin için yara dolu.
Güzel İzmir, bağlarının
Ne oldu zümrüt yolu?

Biz o yılın işte üç yıl
Ufkuna atıldık canla başla.
Bir gün sana varacağız,
Gözümüz dolu yaşla.

O günlərin könüllərdə yanıb kül olan İzmir aşkını İsmail Zühtü bir çox əsərlərində tərənnüm etdi. Gənc şairlərdən Kemalettin Kami və Feyzullah Sacit tərəfindən bu mövzu ətrafında qələmə alınmış bir çox şeirlərə bəstələdi. Bunlardan “Feryat” adındaki əsər üzərində çalışdığı axşam, İsmail Zühtünün İzmir üçün hıçqırıqlarla ağladığı həqiqətdir. İşte Feryattan bir neçə kuplet:

İncil mi koydular Kuran yerine?
Hep haç mı taktılar minberlerine?
Düşman sövüyor mu makberlerine?
Çoktandır almadım haber İzmirim
İzmirim, İzmirim, güzel İzmirim.

Ben nasıl yaşarım vatansız, sensiz.
Baharı neyleyim gülsüz, gülşensiz.
İzmirim gömülüp gittin kefensiz
Çoktandır almadım haber İzmirim.

Bilmedim gittin mi duruyor musun?
Feryad ediyoruz, duyuyor musun?
Niçin susuyorsun, uyuyor musun?
Uyan gün batıyor, uyan İzmirim,
Bak doğan güneşler al kan İzmirim.”

(Ö. Faruk Huyugüzel. İzmir Fikir ve Sanat İnsanları (1850-1950). Cilt 1, s. 324-328. İzmir, 2025.)

Bəstəkarın Əskişehirdə gənc şair Kemalettin Kaminin sözlərinə bəstələdiyi “Türkün Duası” İzmirin işğal səbəbindən matəm içində olan bütün millətin duası idi. Bu əsər ölkənin hər yerində, məktəblərdə uşaqların, tədbirlərdə gənclərin, qız-gəlinlərin, anaların dilindən düşmürdü. Əsər o qədər məşhur idi ki, 1913-cü ildə Fuat Köprülünün Balkan savaşı səbəbindən yazdığı “Türkün Duası” adlı mənzum pyesi Milli Mücadilə dönəmində səhnələşdirilərkən tamaşaya daxil edilmişdi.

Türkün Duası

Sarmış matem buraları
Saz benizli ovaları
Boynu bükük yuvaları
Sen himayə et Yarabbi!

Bir gün sabah olur diye
Katlandık her işkenceye
Bu nihayətsiz geceye
Bir nihayət et Yarabbi!

İsmayıl Zühtü Bəyin yazdığı əsərlərin, demək olar ki, əksəriyyəti Türkcülüyə, Milli oyanışa, Vətən sevgisinə həsr olunub. Onun “Türk Ocağı Marşı”, “İzmir Yurdu Marşı” “Hamidiyanın Akını”, “Hürriyyətin Sesi”, “Koroğlu”, “Selanik Marşı” ən məşhur əsərlərindəndir.

12 mart 1921-ci ildə Birinci Türkiyə Böyük Millət Məclisində Mustafa Kamal Atatürkün rəhbərlik etdiyi iclasda “Çanakkale Şehidlerine”, “Bülbül” kimi dillər əzbəri olan şeirlərin müəllifi Mehmet Akif Ersoyun Türk Ordusuna həsr etdiyi şeir İstiklal Marşı kimi qəbul edildi. Ölkə savaşı içində olduğu üçün İstiklal Marşına musiqi yazmaq iki il ertələndi. Lakin bir çox bəstəkarlar, İsmayıl Zühtü Bəy də daxil olmaqla İstiklal Marşı üçün müsabiqəni gözləmədən Mehmet Akif Ersoyun sözlərinə musiqi bəstələdilər. Ölkənin müxtəlif yerlərində eyni sözlər fərqli bəstələrlə oxunmağa başlandı. Edirnədə Ahmet Yekta Bəyin, İzmirdə və Əskişehirdə İsmayıl Zühtü Bəyin, Ankarada Osman Zeki Bəyin, İstanbul-

da Ali Rifat Bəyin və Zati Bəyin bəstələri İstiklal Marşı kimi oxunurdu. 12 fevral 1923-cü ildə İstanbul Maarif Müdürlüyünə bəstə yarışması keçirmək tapşırığı verildi. 24 bəstəkarın iştirak etdiyi müsabiqədə qalib elan olunmadı. 1924-cü ildə münisiflər heyəti Ali Rifat Çağatayın bəstəsini İstiklal Marşı kimi qəbul etdi. 6 ildən sonra İstiklal Marşının musiqisi dəyişdirildi. 1930-cu ildə Cümhurbaşkanlığı Simfonik Orkestrinin dirijoru Zeki Üngörün 1922-ci ildə yazdığı və bu günə qədər səslənən Mehmet Akifin sözlərinə yazılmış musiqi Türkiyə Cümhuriyyətinin İstiklal Marşı kimi təsdiq edildi.

Avropa musiqi janrlarında müxtəlif əsərlər yazan ilk bəstəkar İsmayıl Zühtü Bəy qardaş Türkiyə musiqi tarixinin ən önəmli simalarındandır. O, “Tezer” adlı ilk operanın müəllifi olsa da, bütün mənbələrdə Türkiyədə ilk opera kimi Ahmed Adnan Sayqunun “Özsoy” operası qeyd olunur. Bunun səbəbinə varmadan bəzi tarixi faktları diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm.

1934-cü ildə Mustafa Kamal Atatürk İran Şahı Rza Şah Pəhləvinin Türkiyəyə planlaşdırılan səfəri münasibətiylə 27 yaşlı gənc bəstəkar Adnan Sayquna opera yazmağı sifariş edir. 1 pərdəli, 12 şəkilli “Özsoy” operasının librettosu Münir Hayri Egel tərəfindən Firdovsinin “Şahnamə” əsərinin motivləri əsasında qələmə alınıb. Qısa bir zamanda, yazılması və səhnəyə qoyulması cəmi iki ay ərzində baş tutmuş “Özsoy” operasının ilk tamaşası 1934-cü il 19 iyunda Ankara Halkevində nümayiş olunur. İlk tamaşanı Atatürk və Rza Şah Pəhləvi birlikdə izləmişlər.

İsmayıl Zühtü Bəy bundan çox-çox əvvəl, 1910-cu ilin ortalarında “Tezer” operası yazmışdır. O, şair, dramaturq, diplomat Abdülhak Hamit Tarhanın 1879-cu ildə qələmə aldığı “Tezer” əsərini libretto kimi götürmüşdür. “Tezer” operası ilk dəfə İzmirdə 1910-cu illərin ortalarında yoxsul və kimsəsiz uşaqlar üçün nümayiş olunmuşdur.

(Seymen Özdeniz. Türk Müzik Tarihinin Kayıp Bəstəçisi: İsmail Zühtü. s. 95. İzmir, 2023)

Beləliklə, məlum olur ki, Türkiyə musiqi tarixinin ilk opera müəllifi Adnan Sayqun deyil, İsmayıl Zühtü Bəydir.

Bundan başqa o Türkiyədə ilk simfonianın, ilk sonatanın, kamera instrumental janrın yaradıcısıdır. İsmayıl Zühtü Bəy Türkiyə Cümhuriyyətinin ilk dövlət sənətçisi adına layiq görülsə də, sonrakı illərdə adı unudulmuş, əsərləri it-bata düşmüşdür. Bəstəkarlıqla yanaşı, İsmayıl Zühtü Bəy pədaqoji fəaliyyəti, musiqi tədrisinin təşkili sahəsində də misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Türkiyənin ən görkəmli bəstəkarlarından olan Ahmad Adnan Sayqunun da ilk müəllimi İsmayıl Zühtü bəy olmuşdur.

Böyük bəstəkar, dərin düşüncə sahibi İsmayıl Zühtü Bəy Türkiyə Cümhuriyyəti öncəsi dönməində qardaş Azərbaycan xalqının öz müstəqilliyini elan etməsini ürəkdən alqışlamış və AXC-nin 1920-ci ildə Dövlət himni müsabiqəsinə qoşulmuş və “Azərbaycan Marşı” yazaraq Bakıya göndərmişdir. Qeyd edilməlidir ki, 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin elan olunması müharibə od-alovuna bürünmüş qardaş Türkiyədə böyük coşqu ilə qarşılanmışdır. Türkiyənin siyasi xadimləri, diplomatları, düşüncə insanları, millətçilər, türkçülər, elm və ədəbiyyat nümayəndələri, sənətkarlar bu hadisədən qürur duyaraq ən çətin tarixi anlarını yaşamaqlarına baxmayaraq, Azərbaycanın yanında olmuş və bütün Şərqdə, İslam aləmində, Türk dünyasında qurulmuş ilk Cümhuriyyəti ürəkdən alqışlamışlar.

İsmayıl Zühtü Bəyin bəstələdiyi “Azərbaycan Marşı” ilə əlaqədar olduqca maraqlı məqamları qeyd etməyi vacib hesab etdiyim üçün bu əsərin yazılması, Azərbaycana göndərilməsi, illər sonra necə, hardan və kim tərəfindən aşkarlanması haqqında topladığım məlumatları diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm.

Kardeş Salamı – Azərbaycan Marşı

Söz: İsmayıl Habib Sevik

Mus: İsmayıl Zühtü Bəy

Hilal artık söndü diye
Sevinmişti düşman niyə?
Hilal birken iki oldu
Selam bizden ikinciye!
Azerbaycan, Azerbaycan
Alkışladık seni candam.

Anamız bir, babamız bir
Azərbaycan öz kardeşdir.
Zaten biriz, faket yarın
Bütün bütün birleşilir!
Azərbaycan, Azerbaycan
Bildik hayal degil Turan!

İlk dəfə bu əsər haqqında 2001-ci ildə hörmətli alimimiz, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, DİA-nın Tarix kafedrasının müdiri Firdovsiyyə Əhmədova məlumat vermişdi. “Elmi araşdırmalar” jurnalının 2001-ci il 3-4-cü sayında (səh. 192-194) “Ədəbi qayıdışa ölüm imkan vermədi” adlı məqaləsində Firdovsiyyə xanım AMEA Əlyazmalar İnstitutunun arxivində görkəmli dövlət xadimi Nəriman Nərimanova aid bir neçə sənədin aşkarlandığı haqqında maraqlı yazı ilə çıxış etmişdi. Tarixçi alim qeyd edir ki, Əlyazmalar İnstitutunun arxivində əski əlifba ilə yazılmış dörd kağız vərəq-şeyrin üçü oxşar, biri fərqli xətt formasına malikdir. Oxşar xətlə yazılmış sənədlərdən biri Nəriman Nərimanovun ölümündən bir qədər əvvəl, 1925-ci ilin yanvar ayında 5 yaşlı oğlu Nəcəfə yazdığı vəsiyyətnamə-bitməmiş məktubudur. Məktub nəzmlə yazılmış, dörd bəndlik şeir formasındadır. Fərqli xətlə yazılan isə ASSR Xalq Komissarları Soveti sədrinin şəxsi katibi vərəqində yazılıb.

Bu arxiv sənədini mən də əldə edib diqqətlə baxdım. ASSR Xalq Komissarları Soveti sədrinin şəxsi katibinin vərəqində yazılmış iki bəndlik şeirin 1922-ci ildə qələmə alındığı qeyd olunur. Bu olduqca maraqlı fakt çox diqqətçəkəndir və bəzi mülahizələrə yol açır. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi İsmayıl Zühtü Bəy 1920-ci ildə AXC hökumətinin dövlət himni haqqında elan etdiyi müsabiqədə iştirak etmək üçün əsər yazır və Azərbaycana göndərir. 1920-ci il aprelin 27-dən 28-nə keçən gecə XI qırmızı ordunun ölkəmizi işğalı nəticəsində dövlət himni üçün elan olunmuş müsabiqəni yekunlaşdırmaq mümkün olmamışdı. Müsabiqədə iştirak etmək üçün AXC Xalq Maarif Nazirliyinin dəftərxanasına təqdim olunmuş əsərlərin sonrakı taleyi haqqında bu günə qədər heç bir məlumat əldə olunmayıb. Ona görə də Nəriman Nərimanovun şəxsi arxivində saxladığı, daha

sonra AMEA-nın əlyazmalar institutuna təhvil verilən bu sənəd böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Firdovsiyyə Əhmədovanın üzə çıxartdığı bu sənəddə qeyd olunmuş şeirin əvvəlcə Nəriman Nərimanova aid olduğu bildirilirdi. Çünki tapılmış sənəddə şeirin müəllifi göstərilməyib. Ona görə də Nəriman Nərimanova məxsus sənədlərin arasında tapıldığına görə ona aid olduğu iddia olunurdu. Bu hal 2020-ci ilə qədər davam etmişdi. Nəhayət, 2020-ci ildə jurnalist Rəşad Sahil türkiyəli araşdırmaçı Atilla Oralın “Nuri Killigil” adlı kitabında (Atilla Oral, “Nuri Killigil” səh. 121) həmin şeirə rast gəlir. Burada şeirin müəllifi İsmayıl Zühtü Bəy olmalıdır). Atilla Oral şeirin istinadı kimi “Yeni Kafkasiya” dərgisini göstərir. Bunu gören Rəşad Sahil tarixçi-alim Firdovsiyyə xanım ilə əlaqə saxlayır və Nəriman Nərimanova aid hesab edilən şeirin başqa müəllifə aid olduğu haqda ona məlumat verir. Firdovsiyyə xanım da “Yeni Kafkasiya” dərgisini nəşrə hazırlayan türkiyəli alim, professor Yavuz Akpınarla əlaqə saxlayaraq dərgidə belə bir şeirin olması barədə sorğu göndərir. Bir müddət sonra Yavuz Akpınar Bakıya gəlir və Firdovsiyyə Əhmədova Rəşad Sahil ilə birlikdə türkiyəli alimlə görüşürlər. Bu görüş haqqında Rəşad Sahil 26.02.2020-ci ildə “admiral.az” saytında yazı dərc edir. Yavuz Akpınar və Firdovsiyyə Əhmədova ilə aparılan müsahibədən məlum olur ki, bu şeirin müəllifi İsmayıl Zühtü Bəydir. Yavuz Akpınar “Yeni Kafkasiya” dərgisinin 28 may 1925-ci il tarixli sayından sitat gətirir:

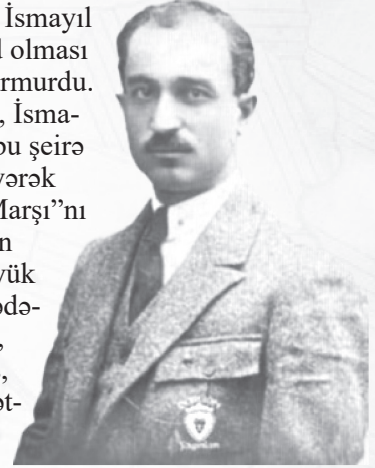
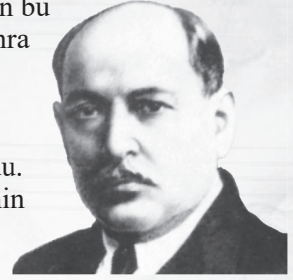
– Sizə “Yeni Kafkasiya” dərgisindən bir yazı oxuyum. Dərginin 28 may 1925-ci il tarixli sayında İsmayıl Zühtü ilə bağlı çox aydın şəkildə yazılıb: “Yuxarıda dərc etdiyimiz şeir məşhur bəstəkar, izmirli mərhum Zühtü bəyindir. Azərbaycanımızın istiqlalı elan olunmasından cüşə gələn qiymətli sənətkar, bu şeiri yazaraq bəstələyib. Bəstəni də İzmirdə və Anadolunun müxtəlif yerlərində öz tələbələrinə öyrətib”.

Yavuz Akpınarın bu müsahibəsindən sonra Azərbaycanda bu şeirin İsmayıl Zühtü Bəyə aid olması təsdiqini tapmış oldu. Türkiyə mənbələrinin çoxunda da “Yeni Kafkasiya”ya istinad olunaraq şeirin İsmayıl Zühtü Bəyə aid olması mübahisə doğurmurdu.

Əslində isə, İsmayıl Zühtü Bəy bu şeirə musiqi bəstələyərək “Azərbaycan Marşı”nı yazmışdı. Şeirin müəllifi isə böyük Türk yazıçısı, ədəbiyyat tarixçisi, ədəbiyyatşünas, jurnalist, siyasətçi İsmayıl Həbib Sevvükdir.

Mən uzun müddət İsmayıl Zühtü Bəyin “Azərbaycan Marşı” ilə bağlı məlumatları araşdırmaqla məşğul olmuşam. Bu əsərin notlarını hələ də əldə edə bilməsəm də, marşın söz müəllifinin tanınmış ədəbiyyatçı İsmayıl Həbib Sevvükün olması haqqında danılmaz faktlar toplamışam.

İsmayıl Həbib Sevvük bu əsər haqqında öz xatirələrində yazır:



“1920-ci ilin ilk ayları. Müzəffər Mütəfrik Dövlətlər, Türk Azərbaycan Cümhuriyyətinin istiqlalını elan etdilər.

Qatı qaranlıqda bir kibrit işığının belə bir lampa parıltısından daha qüvvətli görünməsi kimi, işğal altındakı İzmirdə də bu xəbər bizi, bəlkə də, öz mahiyyətinin haqqı olan səadət payından qat-qat çox sevindirmişdi.

Hələ daima coşğun yaşayan İsmayıl Zühtü, xəbəri nəyə çəkən bir ədə ilə hayqıraraq liseydəki otağıma girdiyi zaman, ustadı, ruhu qanadlanaraq, ayaqları yerdən qalxmış sanmışdım. Xoş-beşə belə vaxt buraxmadan “Haydı mənə dərhal bir marş sözləri yaz” dedi. “Nə marşı?” deyirəm. “Azərbaycan üçün, canım” deyir. “Sənə mənə şeir yazdığımı kim söylədi? Mən şair deyiləm”. Ustadda partlayıcı bir qəzəb: “Vay, qırx ildə bir kiçik xahişdə bulunmuş, zətən hiz...” Baxdım söyüşləri sıralayacaq...

“Yaxşı, yaxşı” deyirəm. Marşın sözləri səkkiz hecalıq iki qitədən mürəkkəb olacaqmış, misralar çox uzun olarsa, marşa gəlməzmiş; hər iki qitənin nəqərat mahiyyətində ayrıca birer beyti də tapılacaq. “Dərziyə ölçülü-biçili paltarmı sifariş edirsən?” deyirəm. Boşboğazlığı burax” deyir. Can adamı qırmaq əlimizdə deyil. “Bunun adı nə olacaq?” dedim. “Qardaş salamı canım, anlamadınmı?” dedi. Bu söz yazılacaq şeyin bütün ruhunu ilhamlandırmışdı:

Hilal artıq söndü deyə
Sevinmişdi düşmən niyə?
Hilal birkən iki oldu
Salam bizdən ikinciyə!

Gerisinə lüzum yox. “Allah səni həməncik müvəffəq etdi, mənə də, inşallah, bir həftəyə edər” deyərək kağızı qapdığı kimi çıxıb getdi.

Bir həftə deyil, üç gün, sanki heç çıxmıyacaqmış kimi evinə qapandı. Dördüncü gün, çöhrəsində bayram sevinci ilə otağıma girdi: “Oldu, oldu, həm də gözlədiyimdən daha yaxşı oldu!” – deyərək not vərəqindən marşı oxumağa başladı.

Xüsusilə dördüncü misra: “Salam bizdən, salam bizdən, Salaam bizdən ikinciiyə!” – deyə “salam bizdən” ifadəsinin

üç dəfə ard-arda təkrarlanması, üçüncüdə isə tamamilə uzanaraq “ikinci” sözünün üzərinə yüklənməsi, onu da bu üçlü dalğanın sürəti ilə üç-dörd qat uzadıb Əbdülhəmid marşındakı oynaqlığı xatırladan bir səs əzəmətinin yaranması... Ustadı təkə qollarımla deyil, bütün qəlbimlə sarılaraq təbrik edirəm.

Növbəti il, 1921-ci il oktyabrın 8-i Azərbaycanın Ankara Səfirlərinə təyin edilən İbrahim Əbilov; 27-si kişi, 9-u qadın olmaqla, böyük bir heyət ilə vəzifəsinin icrasına getmək üçün Kastamonuya gəldi. Baş redaktoru olduğum gündəlik “Açıq Söz” qəzetində bu gəlişi şəərəfləndirmək üçün “Qardaş hökumətin səfiri” başlıqlı bir yazım çıxmışdı.

Səfirin şəərəfinə verilən və bölgənin bütün irəli gələnlerini toplayan ziyafətdə qarşılıqlı nitqlər söyləyirik. Salon çox səmimi bir ab-hava ilə doludur. Əbilovun şirin bir Azərbaycan şivəsi ilə danışıması hamımızın xoşuna gəlirdi. Söhbət əsnasında: “Azərbaycanda hər kəs sizdən gələn bir marşı bilir” – deyərək, “Salam bizdən, salaaaam bizdən...” deyə bizim o məlum marşı oxumağa başlamasını?

Bir dostumun həmin marşın sözlərinin mənə aid olduğunu söyləməsi üzərinə səfirin nəzərində qiymətim artmış olacaq ki, növbəti gün Kastamonudan ayrılarkən, o vaxt orada İstiqlal Məhkəməsi sədri olan Nəcəti bəydən başqa, mənə də bir papaq dərisi hədiyyə etdi; qıvrım-qıvrım, qızılı parıltılı bir Astraxan dərisi...”

(İsmayıl Həbib Sevük. “Milli Mücadələ Hatıralarından” Bir Marş Hikayəsi. Cümhuriyyət, səh. 2. 15 Nissan (aprel), 1948.)

Yazıqlar olsun ki, bu “Kardeş Salamı” – “Azərbaycan Marşı”nın musiqisini eşitmək, onu yenidən ifa etmək hələ ki, mümkün deyil. İsmayıl Həbib Sevük xatirələrində Azərbaycan SSR-nin Türkiyədə ilk səfiri İbrahim Əbilovun “Azərbaycanda hər kəs sizdən gələn bir marşı bilir” deməsini qeyd etməsi sübut edir ki, bu əsər ölkəmizdə böyük rəğbətlə qarşılanıb. Hətta Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin 1-ci sədri, Zaqafqaziya Sosialist Federativ Sovet Respublikası İttifaqının sədri, SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi

Rəyasət Heyətinin ZSFSR-dən 1-ci sədri, görkəmli dövlət xadimi Nəriman Nərimanovun da diqqətini cəlb etmiş və o bu marşın sözlərini köçürtdürərək özündə saxlamışdır. Nəriman Nərimanovun müəmmalı ölümündən sonra onun iş otağında və evində aparılan axtarışlara, müsadirə olunan çoxsaylı sənədlərə rəğmən, bu şeirin necə qorunub günümüzə çatması haqqında maraqlı məlumatları bir qədər sonra diqqətinizə çatdıraram. İndi isə böyük bəstəkar İsmayıl Zühtü Bəyin türkcülüyə, xidmətləri haqqında məlumatlara nəzər salaq.

Türkiyəli musiqişünas-alim Seymen Özdeniz İsmayıl Zühtü Bəyin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş araşdırma yazılarında olduqca maraqlı məlumatlar toplamışdır. Bu akademik yazılar Dokuz Eylül Araştırma Universitesi 3. Uluslararası Sanat-Tasarım Konfransı, Performans və Sergisi. 14-15 Kasım 2023. İzmir., (Seymen Özdeniz. “Türk Müzik Tarihinin Kayıp Besteçisi: İsmail Zühtü. səh. 85-104) və Konya Selcuk Universitesi və Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən 7. Uluslararası Sosial ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi. 2-3 Mayıs 2024. Bakü / Azərbaycan. Tam Metin Bildiri Kitabında (Seymen Özdeniz “Kardeş Ülke Azərbaycana Marş Armağan Eden Bestekar: İsmail Zühtü Bey”. səh. 99-111) çap edilmişdir. Bu yazılarda olduqca qiymətli məlumatlar yer alıb. Diqqətimi çəkən bəzi tarixi məlumatları sizin də nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm.

“Türk ocağının 1912-ci ilin martında İstanbulda qurulmasından sonra həmin ilin avqustunda rəsmən açılmış İzmir şöbəsinin ilk rəhbəri dövründə ustad qəbul edilmiş fikir adamlarından Nəcib Türkçü idi. II Meşrutiyət dövrü İzmirin ən önəmli mədəniyyət mərkəzkerindən olan Türk Ocağı şöbəsində Türk gəncləri tez-tez toplanır, burada təşkil olunan konfrans və konsertləri izləyirdilər. Misal olaraq, 1913-cü ilin iyulunda İstanbuldan gələn Əhməd Ağaoğlu, Hamdullah Suphi, Fuat Köprülü, Ali Canip, Aka Gündüz və Kazım Nami kimi tanınmış isimlərin verdiyi konfranslar və Köprülünün Türkün Duası adlı şeirinin İsmayıl Zühtünün bəstələrinin müşaiyəti

ilə bir pyes şəklində təmsil edilməsi İzmirə uzun zaman danışılan bir hadisə idi. Bundan başqa milli teatrın da göstəriləndiyi Türk Ocağı, Barışıq və Yunan işğalı təhlükəsi qarşısında xalqı maarifləndirmək və dirənişə təşviq etmək kimi bir çox məsələlərdə də önəmli rol oynamışdır. Bu ocağın aktiv gənclərinin daha sonra Cümhuriyyət Türkiyəsində önəmli vəzifələr daşdıqları da qeyd olunmalıdır.” (Karahana T. Tokadizade Şekip Beyin Derviş Sözləri Adlı Eseri. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, cilt: 4, sayı: 1, s. 27-58.)

Seyfeddin Pamuk “Türk Ocağı Marşları Ne Oldu?” məqaləsində (Türk Yurdu, cilt: 28, sayı: 256, s. 64-65) Türk Ocağı üçün bir çox marşların yazıldığını qeyd edir. 1918-ci ildə İsmayıl Zühtü Bəyin “Türk Ocağı Marşı”nı bəstələdiyini və bu marşın Türk Ocağının toplantılarında oxunduğu bildirilir. Marşın sözlərinin müəllifi və nə zaman yazıldığı bəlli deyil. “Türk Ocağı

Marşı”nın sözləri aşağıda verilmişdir:

Türkü, ederiz daim iftihar
Hilkatle başlar tarihimiz var.
Kalplerde Türklük, aşk ile çarpar,
Yok bize başka yar...

Önde sancak, elde süngü, kalpde Tanrı biz,
Dünyaya hakim olmak isteriz.
Mektəbimiz Türk Ocağı, mefkuremiz
yüce, parlak Turandır hep ancak.

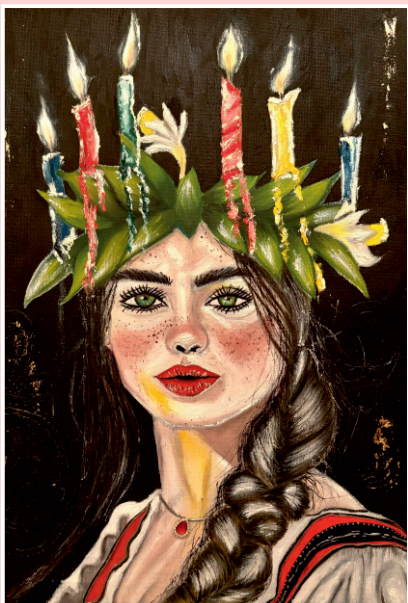
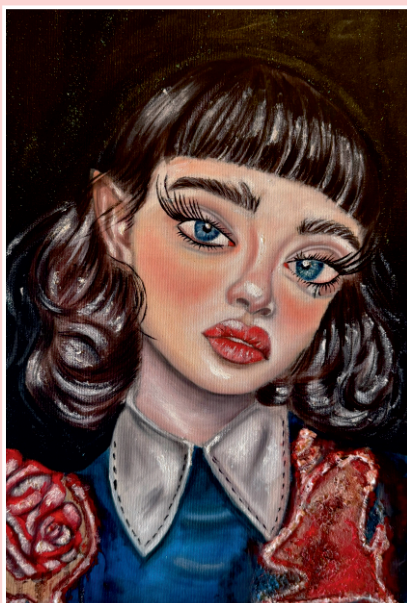
(Seymen Özdeniz. “Türk Müzik Tarihinin Kayıp Besteçisi: İsmail Zühtü.” III. Uluslararası Sanat-Tasarım Konferansı. İzmir. 2023, s. 96-97)

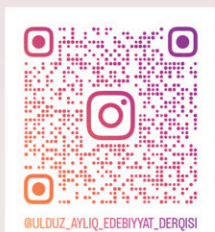
Yuxarıda qeyd olunanlardan göründüyü kimi, İsmayıl Zühtü Bəy dövrünün görkəmli fikir adamları ilə əqidə dostluğunda olmuş və Türkcülüyn, Turan ideyasının təbliğatçılarından olmuşdur. Ona görə də onun “Kardeş salamı” – “Azərbaycan Marşı” yazıb ölkəmizə göndərməsi əqidəsinin təzahürü kimi qəbul edilməlidir.

Dərgidə Sərgi



Aytac CAHANGİR





@ULDUZ_AYLIQ_EDEBIYYAT_DERQISI



@TAHSILPUBLISHINGHOUSE

ISSN 0134-522 İNDEKS AZ 1000
QIYMƏTİ: 2 AZN